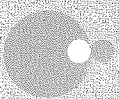

ASOZYOLOJİ

SAYI:1 MART 1997

MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALAR KULÜBÜ

Sevgili Meral Özbek'e

3	BAŞLARKEN- Pınar SELEK, Baki GÜL
4	NEDEN ASOSYOLOJİ?- Baki GÜL
5	KAOS MU? KOSMOS MU?-Kadir CANGIZBAY
8	KADIR CANGIZBAY İLE SOSYOLOJİ ÜZERİNE
10	ALİ AKAY'IN BAUDRILLARD İLE SOYLEŞİSİNDEN
12	GÜNÜMÜZDE DEVLET ALGISI VE SUSURLUK KAZASI- GULAY KAYACAN
17	SINIFTAN CEMAATE SAYAYOKUŞU'NUN TARİHİ- Hakan KOÇAK
21	SİYASALLAŞAN ALEVİLİK- Caner IŞIK
24	MARX VE WEBER'DE KAPITALİZM- KUBILAY AKMAN
26	CAĞALOĞLU'NDAN İKİTELLİYE, MÜREKKEP KOKUSUNDAN PLAZALARA (BİR GÖÇÜN İNCELENMESİ)- Pınar SELEK, Ayşe KİSMET
45	HALK MÜZİĞİNDE ÖZGÜN BİR SES: NEŞET ERTAŞ- Sibel DAĞ
50	ESKİ İSTANBUL MEYHANELERİ- MUSTAFA NARCI,S.ALPER EREN
56	İSMAİL BEŞİKÇİ'NİN PORTRESİNE KISA BİR GİRİŞ
58	GILLES DELEUZE-ALİ AKAY
60	DÖRT KİTAP
63	ŞİDDET VE BİR FİLM-ÖZGÜR ÖZDEMİR

Sosyolojik Araştırmalar Klübü ASosyoloji Dergi Grubu

Başak Demir, Ceren Lordoğlu, Özgür Özdemir, Cem Bağlar, Baki Gül, Ebru Soytemel, Gülay Kayacan, Nejdet Bozkurt, Pınar Selek, Hakan Koçak

Kapak Tasarım: Doç. Dr. Aykut Özbay

Kapak Resmi: Yeni Boyut (Hüseyin Bozkurt)

Dizgi: Med Graf (Mehmet Gürsoy)

Ofset hazırlık ve Baskı: Yapım Matbaacılık Ltd. Şti.

ASosyoloji Dergi Reklam Grubu

Eda Özgül, Özlem Oğuzhan, Selin Erben, Canan Yüksek, Simge Çelik, A. Özgür Konca

BAŞLARKEN

Çıplak ayaklı, eli sopalı dervişler gibiyiz. Gördüğü yaprağa eğilen, gökyüzünü uzun uzun seyreden, insana baktığında dalıp giden, çocukların gözlerinden bakıp yüreklerini kavrayan, sonra hikayeler anlatan, uzak diyarların bilgilerini ve bilginlerini başka topraklara taşıyan ve ağır ağır yürüyen dervişler gibi.. Sosyoloji bölümünü seçenler arasında, birbirimizi endişeli gözlerimizden tanıdık. Şimdi yanyana oturmuşuz, birbirimize, gökyüzüne, çamurlara, sopalı ellere, açık avuçlara, dillerdeki renklere şaşkın şaşkın bakıyoruz. Böyle oturmasaydık işimiz kolaydı. Çünkü ellerimize hazır çerçeveler verilmişti. Bunlara uyduğumuzda açıklamaların rasyonel dünyasında rahatlayacaktık. Birbirini izleyen cümlelerin tutarlı bütünlüğüne takılacak olan zihnimiz, insanın temel sorunları karşısında çaresiz kalacaktı. Gerçi günlük yaşam içinde tökezleyip bir sınıra dayanmadan bu sorunlarla ilgili ipuçları elde etmediğimiz sürece rahatsız da olmayacaktık. Ve bilimlerin hegemonyası altında olan diğerleri gibi, bilgimizi çoğaltarak kendi varoluş gerçeğimize yaklaştığımız yanılsaması içinde olacaktık. Deneyimden kopuk olan bu bilgilene, aslında bir aldatmacadan başka bir şey olmayacaktı. Ama o sınır çıktı karşımıza. Ve artık tökezledik. Artık geri dönüşümüz yok. Halelerimize çamur bulaştı. Başımız çıplak kaldı. Şimdi buradayız. Binalardan çıktık. Biz başı çıplaklar, baldırı çıplaklarla bakışıp duruyoruz. "Biz bilgelik tekelleri kurmanın ya da üniversite diplomaları almış kişilere bilgi bölgeleri tahsis etmenin pek akıl karı olmadığını düşünüyoruz" (*) Sosyoloji şimdi yanımızda, devrik bir kraliçe gibi oturuyor. Artık o diğer görme biçimleri ile önceliksiz olarak yanyana duruyor. Şimdi hepberaber bilginin bittiği yerden yeniden başlıyoruz. Burada yakıcı bir koku hissediyoruz. Brecht, belki de bu yüzden, bilim anarşist bir çaba, diyordu.

Çember genişleyecek. Binaların hegemonyası bitecek. Kursüler yıkılacak. Ve eskisi gibi yaşamak artık mümkün olmayacak. Bu daha ilk kıvılcım. Ateşin yanması için daha çok el gerek...

Bu çabamızda bizim kadar heyecanlanan hocalarımızdan Doç.Dr.Meral Özbek'e, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Durakbaşı'ya, katkılarından dolayı Doç.Dr.Ali Akay'a ve Prof.Dr.Kadir Cangızbay'a ayrıca sosyoloji bölümümüzdeki diğer hocalarımıza, dizgide MED GRAFTAN Mehmet Gürsoy'a, çay ve bilgisayar servisinde "Beşiktaş İlçe'ye", kapak tasarımında Marmara Üni. Doç.Dr.Aykut Özbay'a teşekkür ederiz. İkinci sayıda buluşmak üzere...

ASOSYOLOJİ

NEDEN ASOZYOLOJİ

BAKİ GÜL

M.S.Ü. SOSYOLOJİ 3

Bilginin metalaştığı, insanın nesneleştiği ya da nesneleştirildiği, bilim üretme yeri olan üniversitelerin birer ticarethaneye benzediği şu "küreselleşmiş" zamanda, birer bilim adamı/kadını olma iddiası taşıyan bizlerin de söyleyecek sözleri var. Bilimi insanı insana yabancılaştırmanın aracı olarak düşünen sisteme ve bu sistemi yeniden yeniden üretmeye çalışan zihniyete katılmıyoruz. "İnsana dair olanın bilimi" sosyolojinin de bu işlevi yerine getirmesine kendimizce eleştiriler getirmek istiyoruz.

Sosyoloji, insana dair olanın bilimi ise, insanı özgürleştirmenin aracı olmalıdır. Sosyoloji, insanı edileştiren, insanı yabancılaştıran, iktidarı meşrulaştıran bir bilim, dolayısıyla "sistemin mühendis bilimi" olmamalıdır.

Ancak, bilindiği gibi, sosyolojinin bir disiplin olarak ortaya çıkmasının nedeni, modern zamanların kendi modern devletini, modern sistemini, modern kurumlarını, modern insan anlayışını meşrulaştırmak ve bunları birarada tutabilecek zamm görevi görmek değil mi(dir)? Tüm sosyal bilimler gibi sosyoloji de bir ihtiyaçtan doğmuştur. Modernizmin ihtiyacından. Sosyoloji, diğer sosyal bilimler gibi, yeni bir düzenin kendisini sağlama almak için yarattığı ve kendi paradigması ile biçimlendirmeye çalıştığı bir disiplindir. Sanayi devrimi sonrası isim olarak anılmaya başlayan sosyoloji, alanını, yukarıda söylediğimiz gibi, birey-toplum-düzen ekseninde belirlemiştir. Zaten sosyolojinin işlevsel hale gelmesi ya da uygulama alanında kendisini ifade etmesi, burjuva toplumunun oluşmaya başladığı dönemde, sayısı çok artmış olan kentlerde, işçi sınıfının yol açtığı hoşnutsuzluk ve düzensizliklerle başatmayı amaçlayan sosyal reform derneklerinin üniversitelerde meydana getirdiği kurumsallaşma ile oluştu. Yani bir ihtiyaçtan doğdu. Bu ihtiyaç, yeni doğan ve insanlık için evrensellik iddiası taşıyan modern çağın, burjuva toplumunun ve bu toplumsal sistemin meşruluğu sorunundan kaynaklanıyordu. Böylece insanlık için evrensel şiarlarla (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) yola çıkan ve kendisini bilimselliğin sonucu olarak meşru gören burjuva toplumu, tarihsellik içerisinde, gerçek

yüzünü ortaya çıkarıyordu. Burjuvazinin meşruluğu, insanlık için nihaliği aynı dönemlerde tartışılmaya başlandı. Sosyoloji de tam bu noktada, bu sistemin meşruluğunu, aksaklıkları olsa da nihailiğini ortaya koymak için çaba sarfetmeye başlıyordu. Pozitivist bir bilim anlayışı ile evrimciliği merkeze alıyor ve toplum-birey-düzen'i evrimci bir çözümleme ile yorumluyordu. Bilim olarak gelişmeye başladığından günümüze gelene kadar ise, farklı yorum ve anlayışları içerisinde taşıyordu. Her döneme özgün çeşitli tartışmaları içine dahil ediyordu. Sosyoloji, sistemi yeniden ürettiği dönemler reformcu, sistemi geleneksellik içerisinde yenilemeye çalıştığı dönemler gelenekçi, sistemi temelden eleştirdiği ve yeni toplumsal sistem için yorumlar ortaya koyduğu zamanlar ise devrimci olma şansını yakalıyordu.

Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi, sosyoloji de kendi başına bir bilim olabilmesi için diğer bilimlerle içiçe olmak zorundadır. Onlardan bağımsız, kendi başına düşünülemez. Tarih, antropoloji, ekonomi, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerle içiçe gelişmiştir.

"Ancak sosyolojinin yaptığı, toplumsal eylem üzerine, toplumsal eylemin yapısı, kaynakları, sonuçları üzerine bol bol kuramsal düşünce üretmektir ve tek bir kavram çerçevesinde üretilen bunca kuramsal düşünce, sosyolojik çözümlemenin tüm tarihini ve yapısını ta başlangıcından bu yana belirlemiş ve tanımlamıştır. Sosyoloji, oldum olası, bireyle toplum arasındaki ilişki sorunuyla ilgilendiği yolundaki bilinen, basit gözlemle başlar. Sorun, birey ve toplumun karşı karşıya gelen istemlerini uzlaştırma sorunudur. Çünkü bireyle toplum arasındaki ilişki sorunu varoluşsal bir sorundur. Büyük sanayi toplumlarında günlük yaşamımızın merkezinde olan bir sorun." Birçok sosyoloji kuramı, birey ile toplum arasındaki varoluşsal sorunu insan aklını araçsallaştırarak çözmeye çalışmaktadır. Oysa ne insan aklı araçsal olarak kullanabilmek ne de toplum ile birey arasına yapay karşıtlıklar koyarak kavramlar anlamlaştırılabilir.

KAOS MU, KOSMOS MU

KADİR CANGIZBAY

GAZİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

Kaos, evrenin kendisini henüz belirli bir düzen verilmezden önceki hali. Varlığın kendi içinde ayrılmamış, hiçbir şeyin şeklinin şemalinin belirmemiş, kendisini kendisi yapan özelliklerinin belirlenmemiş, kendisini bir diğer şeyden ayıran, farklı kılan biçim ve sınırlarının henüz çizilmemiş, dolayısıyla her şeyin de her şey olduğu bir durum.

Doğal varlık alanında gerçekten böyle bir durum yaşandı mı, yoksa evren doğrudan doğruya bir kosmos olarak, yani kendi iç düzenliliğine sahip bir bütün olarak mı varlık kazandı ya da yaratıldı, bütün bunlar insanın akli bilgi düzeyinde hiç bir zaman tespit edemeyeceği şeyler; dolayısıyla sadece ve sadece inanç konusu. Ancak şunu biliyoruz ki, söz konusu olan, doğal varlık alanı değil de, beşeri varlık alanı ise, kaos hiç bir zaman olmadı ve de olamaz. Zira, daima ve daima münferit toplumsal gerçeklikler olarak/ çerçevesinde fiilileşen beşeri gerçeklik, bizzatı bir düzenlemenin ürünüdür: beşeri varlık alanı, insanın kendi dışından, ama kendisini de kapsayacak şekilde verili/ hazır olarak bulduğu doğal gerçekliğe, bu gerçekliğin kendisinde mündemiç olarak bulunan doğal düzenlilikten farklı bir düzenlilik getirmesi ölçüsünde, getirmesi şartıyla ve de getirebildiği sürece varlığından söz edilebilecek bir alandır.

Toplumsal bir kaostan söz etmek doğrudan doğruya bir yanılgı, hele ki yukarıda belirttiklerimiz bilindiği halde kendisinden bahsediliyorsa, bu sefer yanılgı da değil, yanıltmaya yönelik bir çarpıtma, ideolojik bir manipülasyon girişimidir: Ortalıkta hiçbir düzenliliğin bulunmaması, her şeyin kendiliğinden karmaşık, birbiri ve karmaşa içinde bulunması durumuna işaret eden kaos kavramının, mutlaka ve mutlaka birileri tarafından düzenlenen bir alana, yani toplumsal gerçekliğe ilişkin olarak kullanılması, söz konusu toplumsal gerçekliği kaotik olarak nitelendirilen işleyiş biçiminin belirleyicisi durumunda bulunan toplumsal güçlerin varlığını ve bu güçlerin toplumun tümü üzerinde egemen bir konumda bulundukları gerçeğini gözlerden gizlemekten başka bir şey olmayacaktır. Böyle bir şey aynı zamanda kaos olarak nitelendirilen toplumsal işleyiş biçimini de

tirmerin ancak ve ancak söz konusu güçlerin egemen konumlarına bir son vermekle mümkün olacağının da üstünü kapatıp, mevcut egemenlik ilişkilerinin, tabi mevcut egemen güçler lehine devamını sağlamaya da hizmet etmek demektir.

İnsanın Dünya'yı düz ve sabitmiş, Güneş'i de doğma-batma şeklindeki kesiklikli bir hareket içindeymiş gibi görmesi, nasıl ki, doğrudan doğruya insanın üzerinde bulunuyor olup Dünya'ya ve Güneş'e baktığı noktanın fonksiyonunda biçimlenen bir algı yanılgısıdır ve de kendisi için mümkün olup da uzaya bir açılırsa, durumun hiç de kendisine yapışık olarak kendisiyle birlikte döndüğü Dünya'dan bakışında gördüğü gibi olmadığını apaçık görecektir, işte, toplumsal kaos denilen şey de, bizi de kendisiyle birlikte döndürdüğü, kendisiyle birlikte sürüklediği için nasıl bir şekli olup hangi unsurlardan oluştuğunu ve nasıl bir hareket/ işleyiş tarzı gösterdiğini ve bu tarz doğadaki gibi insan dışından verilmiş olmadığına göre, bu tarzın kimler tarafından belirlendiğini doğrudan gözlem yoluyla görüp hissetmemize imkan olmayan bir toplumsal gerçekliğe, yine bu toplumsal gerçekliğin içinden baktığımızda ortaya çıkan çarpıtılmış bir görüntüden başka bir şey değildir. Bize kaosmuş gibi gelen, aslında birilerinin bizi de kapsayan, bizi de kendisine tabi kılan kosmos'undan başka bir şey değildir. Ama burada bize, yani bir sosyolog olarak bana düşen, nasıl bir toplumsal dünyaya nereden bakılınca ortaya bir toplumsal kaos görüntüsü çıkar, işte onu ortaya koymaktır. Zira insan Dünya'dan baktığı her defasında, Dünya'yı her zaman düz ve sabit olarak görür ama herhangi bir toplumsal gerçekliğe yine bu gerçekliğin içinden bakıldığında ortaya çıkan görüntü, ne herkes için, ne de her defasında bir toplumsal kaos görüntüsü olacaktır.

Önce insanın ne zaman, ne durumda toplumsal bir kaos'un varlığından sözeder hale geldiğini ele alalım. Şöyle ki, toplumda olup bitenler, kişinin o güne kadar var olduğunu bildiği ya da varolabileceğini tasavvur ettiği düzenliliklerden hiçbirleriyle izah edilemesi mümkün olmayan bir biçimde gerçekleşmeye başladı mı, insan artık hiçbir düzenliliğin bulunmadığı

bir dünyada yaşıyor olduğu hissine kapılır; oysa gerçekte durum hiç de böyle değildir: kendisine düzensizlik gibi gelen herşeyi düzenleyen birileri vardır ama bu düzenleme odakları kendisinden o kadar kopuk, bunların düzenledikleri alan üzerinde kendisinin de şu ya da bu ölçüde müdahalede bulunması o denli olanaksız, düzensizlik izlenimi veren münferit olgular arasındaki iç bütünlüğü sağlayan ortak mekanizmanın işleyişi, kendisi için o denli nüfuz edilmezdir ki, çıplak gözle, yani herhangi bir teorik çerçevenin aracılığı olmaksızın bakıldığında, gerçekten de her şey ortalıkta, hiçbir ortak rüzgarın belirleyiciliği olmaksızın ortalıkta oraya buraya uçuşuyor, savruluyor, birbiriyle çarpışıyor, bir havalanıyor, bir düşüyor, tam düşer gibiyken uçup, tam sola inmışken de sağın sağına fırlar vb.... gibidir; ne, olup biteni anlamak, ne de bu ortamda kendine yol çizmek için, hiçbir nirengi noktası, hiçbir ölçüt birim yoktur, daha doğrusu yok gibidir. Burada bir benzetme yaparsak, toplumsal kaostan bahseden insanın durumu, aslında, önceleri, milyonlarca yıl aşağı akmaya alışmış, sonra bir gün barajın bendine rastlayıp, mutlaka akılabileceğini de gördükten sonra, hidrolik türbinin kanatlarına çarpa çarpa da olsa hal, akabildiğine şahit olarak içi biraz rahatlamış, şehirde kullanılmak üzere yüksek depolara pompalandığında ise iyiden iyiye şaşırıp özgürce bir daha akabilmekten tam ümidini kesmişken bir süre sonra kendisini önce güzel bir kadının küvetinde, ama hemen akabinde de kanalizasyon şebekesinin pisliği içinde bulan suyun durumuna benzemektedir.

Sözkonusu suyun macerası gerçekten de kaotiktir. Ama kendisi açısından; yoksa gerçekte ortada kaos falan değil, suyu kullanan her kim ise işte onun açısında fevkalade rasyonel bir mekanizma ve de suyun, kendi tercihlerini ortaya koyup, kendi kurallarını dayatmadığı, diyelim barajdan akmam, depoya girmem ya da küveti terketmem demediği sürece, kendisi açısından hep ve tümüyle kaotik kalması mukadder, suyu kullanmak üzere bu mekanizmayı kurmuş ve işletiyor olan insan içinse tam tamına düzenli bir işleyiş vardır.

Burada şunu diyebiliriz ki, toplumsal kaos, ancak ve ancak insanın kendisinin de tabi olduğu toplumsal düzenlilik üzerinde hiç bir belirleyiciliğe, müdahale hak ve gücüne sahip olmaması ölçüsünde ortaya çıkan bir izlenimdir. Ama bu husus, söz konusu izlenimin ortaya çıkması için yeterli değil, sadece bir ön koşuldur. Zira, insanın belirli bir toplumsal gerçeklik üzerinde hiç bir belirleyiciliğe, müdahale hak ya da gücüne sahip olmadığı, tümüyle tabi konumunda bulunduğu halde, sözkonusu insan bu gerçekliği mutlaka ve mutlaka kaotik olarak görecektir diye birşey yoktur: Eski Roma'daki köle için içinde ya-

şadığı toplum hiç de kaotik değil, tam tersine fevkalade düzenli, yani kuralları ve nasıl işlediği, kendisine kimlerin ne adına hükmettiği apaçık olan bir toplumdur.

Toplumsal kaos, toplumun, kendisinin biçimlenmesinde söz hakkı bulunmayanlar açısından bakıldığında ortaya çıkan bir görüntü olup, bu görüntünün yaygınlığı ile siyasal katılım olanakları arasında ters orantılı bir ilişki var, yani böyle bir görüntü ancak ve ancak toplumda yürürlükte olan rejimin anti-demokratikliği ölçüsünde varlık ve yaygınlık kazanır diyebilirsek de, toplumsal kaos izleminin varlık kazanması için esas önemli olan, topluma hükmedenlerin, yani topluma egemen olan düzenliliği belirleyip ayakta tutanların, kendi egemen konumlarını dayandırmak üzere açık açık ortaya koyabilecekleri hiç bir meşruluk temeline sahip olmamaları durumudur. Yani, toplumda alttan bakıldığında kaotikmiş, hiç bir düzenliliği yokmuş gibi görünen işleyiş tarzını düzenleyenler, fevkalade anti-demokratik olmalarının ötesinde, ne, kılıcının hakkıyla sizleri yönetiyorum diyecek kadar güçlüdürler, ne de üzerinde hükümler oldukları insanların da kabul ettiği ortak değerleri temsil ya da bu insanların bir ölçüde de olsa paylaşabilecekleri ortak çıkarlar adına hareket ediyorlardır. Başka bir ifadeyle, bu toplumda hüküm sürenler, kendi hükümlerlerini şu ya da bu ölçüde haklı/meşru gösterip hükmedilenlerin de yine aynı ölçüde bu hükümlere rıza göstermelerini sağlayacak herhangi bir ideolojik hegemonya kurabilmiş değildirler ya da hegemonyaları herhangi bir konsensüs'e dayanıyor değildir ve işte tam tamına bu yüzden de kendi egemenliklerine tekabül eden iktidar yapısı ya tümüyle anti-demokratik bir yapı olacaktır ya da tümüyle yıkılıp gidecektir: Sıfır konsensüs durumunda, üstelik 'kılıç' veya 'fetih' hakkına da dayanmaksızın, yani açıktan açığa işgalci bir güç konumunda olduğunu da ortaya koymaksızın ve bu sayede bir iç-savaş (yabancı dildeki ve bizce çok daha uygun olan tabiriyle bir sivil savaş, yani devlet savaşlarına göre ipleri çok daha büyük ölçüde halkın elinde bulunan bir savaş) ihtimalini de en aza indirerek hükümlerini sürdürebilmenin sihirli formülüdür "toplumsal kaos"; tabii, ideolojik işleve sahip bir lafız olarak. Yoksa, taa en baştan beri söyleyip temellendirdiğimiz gibi, aslında böyle bir kaos ontolojik olarak varolması imkansız bir durum olup, burada söz konusu olan, sömürülüp hükmedilenler, daha doğrusu sömürülerek üzere hükmedilenler tarafından bakıldığında sanki her şey, insan tarafından denetlenmesi, dolayısıyla sorumlularının da yine insanlar arasında bulunup etkisiz kılınması bir yana, insan zihni tarafından nüfuz edilip açıklanması dahi kesinlikle mümkün olmayan bir düzensizlik içinde cereyan ediyormuş görüntüsü verecek olan bir kosmostur.

Böylesi bir kozmos'u ayakta tutmanın en vazgeçilmez, dolayısıyla da en sürekli ve yaygın yolu, egemen güçlerin denetimindeki bir aygıt olarak devletin, gerçek sahiplerinin kim olduğu açıkça belli olmasın da kaos görünümü katmerlensin diye kendi resmi organları dışındaki ajanları vasıtasıyla kendi halkına karşı terör uygulaması ise, böyle bir kosmos'un ayakta tutulduğu ölçüde/sürece yol açması neredeyse kaçınılmaz olan sonucu da, insanların, adeta bir kaosmuş gibi gördükleri toplumsal gerçeklik çerçevesinde (tabii öyle gördükleri ölçüde/sürece) bulmaktan ümitlerini kestikleri etütunacak dal'ı genellikle beşer dışı bir yerlerde aramaya, tercihen de beşer-üstünden uzatılma iddiasındaki iplere sarılmaya yönelmeleridir. İşte ancak bu husus dikkate alındığındadır ki, Türkiye'de bugün bir yandan devlet, hem en kirlisinden bir savaşı urmandır, hem de sanki devlet adına yapılan işlerden ve de bu işlerin yapılış biçiminden ayrı, bunların dışında bir devlet varmış gibi "devlete sızmış çeteler" edebiyatı aracılığıyla rejim aklanmaya çalışılırken, diğer yandan da, en fazla sömürülen/hükmedilenlerinden başlamak üzere kitleler arasında, ya beşer-altı (ırk,cinsiyet) ve/veya bireysel katma beşerilik payı sıfır düzeyinde bulunan (etnik, mezhepsel köken, aşiretsel mensubiyet) özellik-

ler ya da beşer-üstü'den çizilmişlik iddiasındaki yollar (tarikatlar, mistik cemaatler) çerçevesinde toplaşma eğilimlerinin büyük bir hızla güçleniyor olmasının, kesinlikle bir tesadüf ya da kaotik tezahürler olmadığı açıklık kazanır.

Bugün insanlara, egemen güçlerin uzağında, dolayısıyla toplumsal işleyişi belirleme süreçlerinin dışında yer alıyor olmaları ölçüsünde kaotikmiş gibi görünen gerçeklik aslında, kendi egemenliğini sürdürebilmek için kendi topraklarını, köy, kasaba ve kentlerini bombalamak, yakıp yıkip boşalttırıp insan-sızlaştırmak, kendi vatandaşlarını zorla silahlandırıp birbirleriyle savaşmaya zorlamaktan başka çaresi kalmamış, üstelik bunları yapabilmek için de bir yandan uluslararası silah tekellerinin oyuncağı haline gelirken, diğer yandan da her türlü pislik ve cinayete bulaşmış dış- kökenli, dış- bağlantılı, çok-vatanlı, daha doğrusu vatansız sergerde çeteleriyle yerel derebeyi bozuntularından medet umacak derecede güçsüz bir oligarşi açısından, kendisinin ayakta kalmasını sağlayacak yegane kosmos, yani hiç de öyle düzensiz ve karmakarışık değil, tam tersine işleyiş kuralları ile işleyiş tarzı arasında tam bir tutarlılık bulunan bir gerçekliktir.

KADIR CANGIZBAY İLE SOSYOLOJİ ÜZERİNE

Demek ki, herşeyi mekansal yakınlıklar belirle-miyormuş. Bu ateşin yakılmasında O'nun da nefesini istedik. Çok şey söylemesi gerekmi-yordu. Kokusu yeterdi. Onun şimdiye dek öğrencile-rin dünyasında ifade ettiği kişilik, bizim için çok önemliydi. Onda bilgi iktidar olmuyordu, öğrenciyle yakınlık kurmaya çalışıyor gibi değil, sanki karşılıklı misket oynamaya hazırlanır gibi konuşuyordu. Bazen de danışmanından öğüt ister gibi yaklaşıyordu bizle-re. Bu yüzden çok seviliyordu. Hah, öğrenciydi çün-kü. Sanki bizlerin akademik dünyadaki temsilcisi gi-biydi. Oradan, içimizde biriktirdiklerimizin intikamı-nı alıyordu güle oynaya.

O, yabancılaşmadığı, aydınlandığı, kendinden emin bir biçimde ilişki kurduğu şeyleri severdi. Bilim adamı olma sevdasında değildi yani. Özgürleşmek, anlamak, böylece yaşamla daha özgür bir ilişki kur-mak isterdi. Bu yüzden ilk onu aradık. İstanbul'dan Ankara'ya..

Ankara'da buluştuğumuzda, çabamıza çocuk gibi sevindi ve tecrübelerini sıcaklıkla sundu bize. Ayrıl-dığımızda zenginleşmiştik. Zihinden değil sadece, yürekten..

Sosyolojinin en genel tanımlanması nedir? Neden sosyoloji özgürlüğün bilimidir?

Çok iyi dans eden bir arkadaşım hep şöyle derdi : "Nasıl dans ettiğimi düşünmeye başlayınca artık dans edemez oldum." İşte sosyolojinin yıkıcılığı bu biçim-dedir. Nasıl yaşadığımızı, ilişkileri nasıl kurduğumu-zu düşünmeye başladığımız an eskisi gibi yaşayamaz oluruz. Toplumun kendini sorgulaması, aslında, kendi kendini yıkmaya başlaması anlamındadır. Yani sosyoloji, doğası gereği, yıkıcıdır. St. Simon şöyle di-yor: "Sosyoloji özgürlüğün bilimidir". İnsan özgürlü-ğü, doğaya bağımlılığın ertelendiği, hafiflediği ölçüde vardır. Yapılacak işin kendi iç gereklerini dikkate ala-rak örgütlendiği, bilinçli bir çaba olduğu sürece. Ta-bii bu özgürlük mutlak değildir. Yani insan özgürlü-ğü mutlaka belirli insanların, belirli bir zaman ve me-kanda, belirli birşeylere karşı ve belirli birşeylere gö-re biçimlenir. Yani görelidir. Nirengi noktası olarak

alınacak özgürlük, evrensel bir insan için geçerli, mutlak ve pozitif değil, birilerinin sınırlı ve kısmi münferit özgürlüğü olacaktır.

İnsan boşlukta üretmez. Doğaya karşı üretir. Be-şeri anlamda, insan gerçekliğinin özgürlükten varlık kazandığını dikkate almayan bir sosyoloji kendisini zoolojiye indirgemiş olur. Ama bu özgürlük, tekrar ediyorum, relatiftir. Dolayısıyla, belirlenmişlik payı taşıyan bir özgürlük olduğunu dikkate almayan bir sosyoloji metafizik bir methiyeye, ilahiyata dönüşür. Zaten St. Simon ve Comte işin sonunu ister istemez buraya getirmişlerdir.

Alt sosyolojiler nasıl oluştu? Bu sadece yanlış bir yöntem anlayışının tesadüfen hakim olması mıydı, yoksa bunda sistemin ihtiyaçlarının mı rolü vardı?

Metodolojinin doğrusu da yanlış da metodoloji-den kalkılarak açıklanamaz. Alt sosyolojiler, bütün bilimlerin temel felsefesine aykırı bir düzmedirler. Çünkü bilimler, birbirlerinden inceledikleri nesne esasına göre değil, neyi esas alarak, nasıl inceleyecek-leri noktasında ayrışır. Masa'yı siyasetbilimi de, kimya da, fizik de, sosyoloji de inceler. O zaman do-ğabilimleri ve sosyoloji arasındaki fark, inceledikleri nesneden, masadan kaynaklanmıyor. Ayrılıkları nes-neleri inceleme tarzının farklılığından kaynaklanır. Alt sosyolojiler ise, birbirlerinden inceleme alanları noktasında ayrışıyorlar. Bu durumda, amprik alan farklılaşmalarını esas alan bir incelemeye giriliyor. Halbuki amprik gerçeklik bize doğru bilgi veriyor ol-saydı bilime gerek kalmazdı. Öyleyse her bilim ken-di nesnesini teorik olarak çizmek zorundadır. Alan esaslı alt sosyolojiler bilimin varlık nedenini dikkate almayan bir biçimde, kendilerini amprik kompartu-manlar esasında kuruyorlar. Bu durumda, ister iste-mez, betimleyici olmak zorunda kalıyorlar. Yani fo-tograf çekiyorlar. Bu durumda, beşerî dünya gibi he-pimize aynı mesafede değil, kimler güçlü ise onların biçimlendirdiği bir gerçeklikte isek, bu tip sosyoloji-ler bunu aşkınlaşıyorlar. Ve ister istemez tutucu hale geliyorlar. Böylece düzen insanın karşısında bir üst belirleyicilik konumuna yükseliyor.

Türkiye'de alt sosyolojilerin işlevini gizleyen dil- sel bir puştuk var. Gavur "sociologie de connaissance" değil, "sociologie de la connaissance" diyor; "sociology of knowledge" değil, "sociology of the knowledge" diyor. Bilgi sosyolojisi dediğin anda, bu terkipte asli unsur nedir? Bilgi kavramıdır. Halbuki "bilginin sosyolojisi" dediğin anda aslî olan sosyolojidir. Bu da önce sosyolog olarak, sosyoloji metoduyla bilgiyi, hukuku, siyaseti, masayı incelemektir. Diğer durumda, sosyoloji piyasa düzeyinde bir namussuzluğa kurban oluyor. Adam/kadın sosyolog olmadan, alanlar hakkında deskriptif bilgiler edinip, bunun başına bir de toplum ekleyip sosyolog olmadan lafına değer verdirtmesine aracı oluyor. Yani bilimsel metoda sahip olmayanların ikb, line merdivenlik eden bir sahtekarlık oluyor. Futbol sosyolojisini en iyi futbolcu yapabilir. Futbolun sosyolojisini ise sosyolog yapabilir.

Alt sosyolojilerin uzmanlaşma ve bilgiyi bölük pörçük etme yoluyla, insanları, kendi dışlarından verilmiş ama doğal ve evrensel olmayan kompartmanları doğalmış gibi kabul etmeye kendiliğinden zorlamış oluyor. Bu, herkesin büyük rahatlıkla elde edebileceği bilgilerin büyük çoğunluğa kapatılmasıdır. Sosyolojiyi diğer insan bilimlerinden farklı kılan şudur: İnsan dünyası, insanlar tarafından kurulmuştur. Burada bilim adamı fail durumunda olduğu nesneyi ele almaktadır. "Toplumsal değişme" kavramı tam bu noktada çok önemlidir. Çünkü her toplumsal değişme, faili meçhul, egemen tarafından özel olarak gizlenmiş bir tarihtir. "Toplumsal değişme" kavramı değişmenin üzerinde gözlendiği toplumsal grup, yöre veya durumu inceleme nesnesi olarak ele alır. Halbuki değişimin üzerinde gözlemlendiği grup ya da toplum değişimin öznesi de olsaydı, buna "toplumsal değişme" değil, o grubun tarihi derdik. Ama burada, yani toplumsal değişme kavramında, incelenen nesne özne değil, bağımlı bir görünümde. Biliyoruz ki, her değişimin bir de öznesi var. Fakat toplumsal değişme kavramı bu özneyi devre dışı bırakıyor. Yani değiştiren ile değiştirilen arasındaki egemenlik ilişkilerini gizliyor ve değişmeyi doğalmış gibi yansıtır. Midilli atının ortaya çıkması atlar açısından toplumsal değişmedir. Atların insan tarafından değiştirilmesi söz konusu olduğu için aynı durum insanın tarihi içindedir. Toplumsal değişme, insanın atlara egemenliğini gizlemiş olur.

Toplumsal değişme kavramı, alt sosyolojilere temel olan, anti bilimsel ve egemenlik ilişkilerini gizleyen bir kavramdır. Mazlum, ezilen gruplara hedef şaşırtmaktadır.

Sosyolojinin ya da sosyal bilimlerin sınırları nerede ortaya çıkıyor?

İnsanın kendi kendini tanımlama biçimi olmasay-

dı, insan olamazdı. Ama insanın varlığı tanımlama biçimi ile açıklansaydı tanı olurdu, bundan bağımsız olarak açıklansaydı hayvan olurdu. İnsanın beşeri varlığı iki arada bir derecede biçimlenen bir noktada. Beşer derinin en üstü. Dolayısıyla çok kırılgan. Yani insanın hakikatlerinden bağımsız olarak gerçekliği anlaşılamaz. Ama gerçeklikten bağımsız hakikatiyle onu tanımlamış oluruz. "İnsan hürriyeti, çerçevesi, garantisiz bir hürriyettir".

Sosyoloji, üniversiteler ve İsmail Beşikçi başlığının altını nasıl doldurursunuz?

Türkiye'de sosyolojinin geleceği açısından ve etkili bir hukuk sistemini kurma açısından İsmail Beşikçi'nin idam edilmesi gerekir. Çünkü, hukuk açısından, İsmail Beşikçi'nin ödeyemeyeceği kadar ceza borcu var. Sosyoloji açısından, bir bilim adamı hırsızlıktan değil, sosyolojik eserlerinden dolayı hala, cezaevinde yatıyorsa, o ülkede sosyolojinin varlığından bahsedilemez. Onun idamı, hukukun da, sosyolojinin de önünü açar. Ceza korkusuyla bilim yapılmaz. Bilimsel bilgi, yönlendirilemez ve çıkar gözetmeyen bir bilgidir. Ama Türkiye'de üniversite yok. Bilimsel bilginin üretilmesinin zorunlu koşulları yok. İsmail Beşikçi'nin sosyolojik eserlerinden dolayı ödeyemeyeceği bir borç altında cezaevinde yattığı ama sosyologların toplu bir hareketi olmadığı bir ülkede sosyoloji de, bilim insanlığı da yoktur.

Bugün sosyolojik araştırmalar hangi alanlarda yoğunlaşmalıdır? Neden?

Bilimsel araştırmalarda, yöntemi, çerçeveyi ve hareket noktasını oluştururken önce belirleyicilikler hiyerarşisi ortaya konur. Belirleyicilikler hiyerarşisini çıkardığımızda, hangi konuyu seçersek seçelim, Sursurluk, devletin mali aktarımları, master sınavlarında güneydoğu gazilerine öncelik tanınması, Amerika'yla ilişkiler, Fransa'yla ilişkiler, kentleşme, işsizlik vs alanlarda öz su kadar belirleyici olan şu an yaşanan savaş ve emperyalist ilişkilerdir. Onlardan başlama-yan, onunla bağıntısını kurmayan hiç bir araştırma, bunu yapmanın zorluğu düşünülürse, namuslu bir çaba sayılamaz. En güçlü belirleyici hareket noktasını yok sayarak yapılan araştırmalar kum havuzunda oynamaktır.

Üniversitedeki bu koşullara rağmen öğrenciler neler yapabilirler?

Bunun reçetesi yok. Bu ortamda, eğer hayatlaysan hala, kirlenmişliğin bilincinde ol, yeter. Formülü yok. Önce insan ol, sosyologluğun gelir.....

ALI AKAY'ın BAUDRILLARD ile Söyleşisinden...

(Kıvrımlar, Bağlam Yay, 1996, Sf: 51-53)

Size sosyoloji üzerine son bir soru sormak istiyorum. Siz tam olarak bir sosyologdan çok bir düşünürsünüz. Sanatla ilgileniyorsunuz. Pop Art'ı, Warhol'u hiperrealistleri seviyor gözüküyorsunuz.

Hiperrealistler beni ilgilendiriyordu, ama teorik bir sistemde. Estetik olarak onları beğendiğim söyleyemez. Warhol, o daha başka. Eğer beğendiğim bir şey varsa onlar değil, daha çok Hopper, Bacon olacaktı. Ancak konumların, dünyadaki durumun analiz sisteminde hiperrealistlerin ayrıcalıklı bir konumu vardı. Bu benim kişisel beğenim değildi.

Sosyoloji başından beri toplumun bağdaşıklaşmasına, normalleşmesine çalıştı. 1970'lere gelindiğinde, Samir Amin'in bağımlılık teorileri, biraz sosyolojiye yardımda bulundular. 1970'ler marjinallerin araştırılmasını ortaya çıkardı. Toplumun bağdaşıklıkla ayrışık bir duruma gidişi gözlemlendi. Bugün de hayatta kalabilmesi için sosyolojinin sanattan yardım alabilmesini düşündüğümüzde ne dersiniz? Toplum değişti.

Sosyoloji hala var mı? Tüm diğer disiplinler gibi onun da zafer anları oldu. Bu yine iletişim sorununda olduğu gibi, sosyoloji mübadele vb. gibi, sosyal nesne yok olmaya başladığı anda ortaya çıktı. Yok oluşu aniden olmadı, bir takım enerjiler üretti. Bütün bunlar nesnesinin kaybolması üzerine ortaya çıkmaya başladılar. Bu yok oluşu incelediler. Bana öyle geliyor ki, kendisini kendine nesne olarak aldı. Onun da bir tarihi olduğu için kendi kendisini kendine nesne olarak aldı. Onun da bir tarihi olduğu için kendi kendisini de reddedemez.

Ama sosyolojinin tarihi çok kısa bir tarihi. 19. yüzyılda başladı.

Evet çok çok kısa.

Tıpkı ekonomipoliğin Zenginlikler Analizinin yerini alması gibi..

Evet, son dönemden önce bir disiplinin nesnesiyle bir ilişkisi var. Sonra ikisinin arasında büyük bir

karışıklık oluyor. Bu nesne daha sonra bilimde olduğu gibi yok olmaya yüz tutuyor. Mikro bilimin nesnesi gibi. Nesnenin nerede olduğunu, onu nerede bulabileceğimizi bilemeyiz. Sosyal nesne de aynı şekilde. Onun da nerede olduğunu artık bulamıyoruz. Hem hızını, hem de pozisyonunu aynı anda hesaplayamayız. Sosyoloji de neyle ilgilendiğini bilemez oldu. Öncelikle kendi kendiyile bir işi var. Kendi kendisini nesne olarak ele alıyor. Ve bir an sonra bu oyunu oynarken yorulup kendi kendisini yok ediyor.

Sanatta olduğu gibi kendini yok ediyor, bitiriyor. Nesnesini ne olduğunu tam olarak bilmeden bir kendi kendini üretme de, nesnesinin dışında tüketiyor. Bu fatal mı bilmiyorum. Ama çok mutlu bir yazgı değil. Ama buna rağmen sosyolojiyi ele alıp, onu kurumsallaştırmaya çalışanlar, Bourdieu gibileri, saplantı halindeler. Ben bütün bunların boşuna işler olduğunu düşünüyorum. Ama her şeye rağmen bu bir makina, yükseliyor. Retro bir makina.

Toplum parçalanmış ve ayrışıklaşmış olduğundan, Maffesoli gibileri klanlardan, kabilelerden bahsediyor. Foucault'nun göstermiş olduğu gibi zenginlikler analizinden ekonomipoliğe geçildiği gibi (Sözcükler ve Şeyler, Gallimard, 1966), ben de bugün sosyolojiden sosyallikler analizine geçilmektedir. Siz buna ne dersiniz? Çünkü sosyallikler her yerde ve yatay geçişli.

Evet, ancak bana öyle geliyor ki, Maffesoli'nin durumunda, parçalanmış sosyalliklerde olan şey imparatorlukların parçalanması gibi bir şey. Merkezi bir yeri olan İmparatorluklar. Yalnız bunlar kendi kendilerini yeniden üreten mikro imparatorlukları doğuruyor. Tıpkı bir hologramın bütünün tüm efektini yeniden üretmesi gibi bir şey. Sosyallikler de büyük sosyolojinin parçalanıp dağılmasından ortaya çıkan bir mikro sosyoloji. Bu aynı postula ve önyargıları doğurabilir. İlginç olabilir çünkü yeni nerdeyse görgübilimsel bazı şeylerin ortaya çıkışını hazırlayabilir. Ancak yeni bir şekil gibi duran eskinin artıklarından başka bir şey olmayacak. Bunun için yeni ori-

jinal bir teori bulmanın bir değeri var mı, bilmiyorum. Olabilir. Ama bu şekilde ele almak lazım. Artukların sosyolojisi.

Yalnız bunun lojisi de gitti. 20. yy'ın fiziğine bakarsak relativizm sonra kuantum ve şimdi Benveniste'in "suyun belleği" teorisi, tüm bunlar bilim adamları için bile bilimin geride kalan bir şey olduğunu gösteriyor. Niçin sosyologlar hala bilim yaptıklarına inanıyorlar?

Evet, Benveniste'in suyun belleği kuramı matrak bir şey.

Siz de yazılarınızdan birinde bahsediyorsunuz.

Evet, bu beni çok etkiledi, çünkü hiç bir neden olmadan aynı etkilonusu; Marxist yaklaşım ve Weberci yaklaşım. Marxist yaklaşım sınıf konumlarını

üretim süreci içindeki yerlerine göre belirlerken; Weberci yaklaşımda konumlar pazar ilişkilerine göre belirlenir (Öngen:1994). Bu temelden hareketle Marxist ekol sınıf analizleri üzerine yoğunlaşırken, Weberci ekol tabakalaşma kuramını geliştirmiştir. Tabakalaşma kuramını kullananlar toplumsal grupları belirli statü ölçütlerine (gelir, mülkiyet, eğitim, vb.) göre sıralamışlardır. Marxist yöntemi kullananlar için ise kapitalisteri yeniden bulabiliyoruz. Benveniste'te de olan bu. Her şey bir fanus içinde bazı şeyler kendilerinde pedal çevirmeye devam edebiliyorlar. Burada ne bireye ne nesneye intiyaç var. Kendi kendine işleyip duruyor. Ancak bir değer yargısı olarak ele almıyorum. Negatif bir şey olarak düşünmüyorum. Benveniste'in teorisine karşı çıkılsa bile, bu doğru.

GÜNÜMÜZDEKİ DEVLET ALGISI ve “SUSURLUK KAZASI (!?)”

GÜLAY KAYACAN

M.S.Ü. SOSYOLOJİ

Önce devlet vardır” şeklinde ifadelendirilen patriyork bir inanca tarihsel olarak teslim olmuş bir coğrafyada “hukukun” olmayan üstünlüğünü savunmak, bizleri “yarı suçlu yarı kurban herkes gibi” * olmaktan ne kadar kurtarabilir ki?

Devlet dediğimiz bu günkü modern anlamıyla iktidar ya da egemenlik aygıtı, modern öncesi dönemdeki meşruiyetini; kutsal temsil eden olmayı temeline oturtarak, kendi başına bir “varlık” oluşu doğrultusunda anlamlandırılmış olmasına borçludur. Bu son yıllarda toplumun çeşitli kesimlerinin ‘devlete’ ilişkin söylemlerine biraz daha dikkatlice bakacak olursak; eski Türk Devletleri ve Osmanlı üzerinden bu günlere taşınan “önce devlet gelir” anlayışının halen ne kadar güçlü ve geçerli olduğunu görürüz. Yaptığımız bu tespiti öncelikle -en azından- söylemler düzeyinde sonra da “SUSURLUK KAZASI” dolayımından ortaya çıkan görüngüler bağlamında anlaşılır kılmaya çalışalım.

Ele alacağımız ilk söylemlerin geçtiği metin “Kutadgu Bilig” adlı Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmış, Türk devlet ve yönetimine ilişkin anlayışı oldukça açık bir şekilde betimleyen bir metindir. Metnin başlığını bu günkü dile aktarıldığında “... kutsallık vermekle ilgili olan bilim”(1) olarak çevrilebilir. Metnin başlığını, metnin içinde yazılanlarla birlikte düşündüğümüzde, doğu toplumlarına özgü bir “devlet anlayışıyla” açıkça karşılaşırız. Bu anlayışa göre devlet “uludur”, “kutludur”. Çünkü devlet yazarın da belirttiği gibi “... adalet, saadet, akıl ve kanaat içerir.”(1) Devleti temsil eden ya da devleti -kutsal olanı- cismani dünyada görünür kılan hükümdar, adaletin içeriği olarak kabul edilen “eşitlik”, “doğruluk” ve kendi tanımladığı sınırlarını çizdiği anlamda “suça ceza verme” edimlerini, toplumsal hiyerarşide en üstte -tepede- durarak gerçekleştirendir. Halkın yani o günkü deyimle Karabudun’un devlet karşısındaki konumu ise, Karabudun’un “varlıksal özellikleri” nedeniyle (birazdan bu özelliklerin devletin gözünde neler olduklarını belirteceğiz) devlete ‘itaat eden’, ‘boyun eğen’ yani bir anlamda ‘kul’ olmanır ötesine geçemez. Karabudun’un yani halkın devlet nezdinde

nasıl anlamlandırıldığını Yusuf Has Hâcib’in dilinden aynen veriyoruz “... Halk, yani Karabudun, büsbütün başka bir nesnedir. Ahlak anlayışı örf ve adete göre-dir. Töresi nizamı yoktur. Fakat bunlar yani halk olmadan da iş yürümez. Bunlarla iyi konuş, fakat (yani devlete) bunları arkadaş etme, Karabudun’un yemekten başka bir şey bilmez. Boğazlarından, karınlarından başka düşünceleri yoktur. Bunlara iyi muamele et, yiyecek içecek ver, bunlarla çok konuşma (2)” kısacası devletin yularını halkın eline verme diyor.

1070 yılında kaleme alınmış bu metinde yansıtılan anlayışın Osmanlıda da sürdüğünü görüyoruz. Ancak Fatih Sultan Mehmet’le birlikte, devlet denilen “kutsal erkin” daha da belirgin olarak herşeyin üstünde olan bir konuma geldiğini, “devletin” bekaası adına “kardeş katlini” onaylayan fetvasından biliyoruz. Fatih Sultan Mehmet sonrasında “devletin kalıcılığına” yada “yüceliğine” zarar verebilecek her insanın ‘katli’ yasal bir meşruiyet kazanmış ve, günümüze kadar gelerek de etkin olarak kullanılan politik bir araç haline gelmiştir.

“Devletin Kutsallığı” miti 1. ve 2. meşruiyetin tasarımcıları olan ittihat ve Terrakkiciler tarafından da kullanılmıştır. Ve aynı algı biçiminin Kurtuluş Savaşı sonrasında, Kemalist kadrolarca, ulus-devletin (Modern kapitalist devlet) yukarıdan aşağıya inşa sürecinde de kullanıldığı hatta çok da “işlevsel olduğunun” düşünüldüğü aşıkardır. Ulus- devlet projesinin halk kaunda meşruluğunu sağlamak açısından “kutsal devlet” söylemi sürekli dillendirilmiş ve bu dolayımından da halka ya da tebaya, “itaat eden” olmanın yanında “devletine hizmet eden” olarak itaatkarlığını eyleme dönüştürmesinin gerektiğini vaaz eden yeni bir “yurttaşlık” kimliği tanımlanmıştır. Bu bağlamda “yurttaşlık kimliğinin” nasıl örüldüğüne bakmak “Cumhuriyet rejimi ile yeniden tanımlandığı iddia edilen devlet anlayışının” aslında hangi anlamsal sınırlar içinde oluşturulduğunun da ipuçlarını vermektedir. “insan ögesinin” içini doldururken pek de adil davrandıkları söylenemez. Kültürel ve etnik açıdan farklı kimliklerin bir aradalığından oluşan bir coğrafyanın üzerine, sadece “Türk kimliğiyle bezeli

bir örtü sermeye çalışmak ve de örtünün altına giremeyenleri de “budamak” (“budamak” dikkat ederse-
niz ‘budun’dan yani halktan türetilmiş bir sözcük.
bkn. T.D.K sözlüğü) Fatih Sultan Mehmet’in yasal-
laştırdığı gelenekten pek de farklı değil!

Arık, icat edilen “yurttaş” kimliği, eski ve köklü kutsal anlamıyla birlikte gelen “yeni devlete” sadaka-
tin de ötesinde fiili katılımı, hizmeti gerektirmekteydi. “Bu millete herşeyi öğrettim bir hizmetkarlığı öğ-
retmedim (3). “ ‘Devlette bir uzuv olabilmek için şu-
urlu bir surette onun hareketleriyle ilgili olmak, ona
tam bir sadakete yardım etmek, onun hareketleriyle
ilgili olmak, ona tam bir sadakatle yardım etmek ,
onun inkışaf ve telakkisine çalışmak lazımdır. Asile-
ri, mücrimleri ve alakasızlar da devletin tebasıdır,
fakat azası değildirler’ Yani tebalıktan çıkıp ‘düz’ va-
tandaşlığı hak etmek bile devlete mecburiyetle (bağ-
lanmak, raptolmakla) ölçülen belirli bir ‘performan-
sa’ bağlanmaktadır. ‘Medeniyetçi’ bakış açısından da
‘vatandaşlığın tam idraki’nin şartı, ‘Vatandaşın milli
rüşde ermesidir’. (İfade 1936’da Mustafa Şekip
Tunç’un)”(4) Bu durumda yeni devletin, eski teba-
dan beklediği; kendisi -devlet- olmazsa kendisinin de
bir “hiç olacağı” algısından hareketle “devlete borçlu
vatandaş tipi”5 olmasıdır.

Türkiye vatandaşlarına biçilen bu yeni “Yurttaş”
kimliği dolayımında dillendirdiklerimiz, görüldüğü
gibi “devletin önceliği”ni desteklemektedir.

“Devletin kutsal bir varlık” oluşunun ya da “do-
kunulmaz/ yüce” oluşunu temsil eden bu günün söy-
lemlerinin iki tarzda kurulduğunu söyleyebiliriz. Bi-
rinci söylem türüne örnek olarak sunacağımız, söy-
lem sahipleri “en azından”(1) ‘hukuk devleti’ olma-
nın bu çağda ne kadar önemli bir misyonu da birlik-
te getirdiğinin farkındalar. Bu yüzden de öncelikle;
bir anlamda, dokunulabilir, değiştirilebilir, insanın
icat ettiği bir ‘şey’ olarak algılanan -toplumun tek tek
bireylerinin kendi iradeleriyle ortaklaşa sözleşerek
yaptığı varsayılan- hukuk kurallarını ve hukuk çerçe-
vesinde oluşturulan devlet yapısının üstünlüğünü
vurgulamaktalar, ancak “tarihin getirdiği aşılması
güç olan belirleyici kuşatmalarından ötürü!” bu
inancın, fiiliyata geçemediğine -üstü örtük biçimde-
dem vurarak, eskinin “kutsal devlet” söylemini
yeniden üretmektedirler. “ ‘Türkiye Cumhuriyetinin
var oluş nedeni; Türk vatan ve milletinin ebediliğine,
TÜRK DEVLETİNİN KUTSALLIĞINA dayanır.’
(Anayasa başlangıç bölümü) Türkiye Cumhuriyeti-
nin var oluş nedeni; Türk Milleti’nin, milli birlik ve
bütünlük içersinde, milli kültür ve özdeğerlerine uy-
gun olarak, çağdaş, medeni ve adil bir yönetimle ba-
rışı, huzuru, ve refahı sürekli kılarak ebediyen yaşat-
maktadır”...Yukarıdaki tanımda şu anda bizi en çok il-
gilendiren ifade, “Türk Devletinin kutsallığı..” insan-

ların ihtiyaçlarından doğmuş, onların çıkarlarını te-
min etmek için kurulmuş, amacı “milletle hizmet”
olan bir organizasyon niçin “kutsal” olsun? Önemli
olan bir milletin insan gibi yaşayabilmesi değil mi?
Şöyle bir devlet kurar, olmaz, beğenmez başka birini
kurar...”6

Yukarıda Ümit Kıvanç’ın, dipnotta adı belirtilen
yazısından uzunca bir alıntı yaptık.

“Devlet’in kutsal bir varlık oluşuna ilişkin bu
günkü söylem biçimlerini aktaracağımızı ifade etmiş-
tik, şimdi özellikle birinci gurup söylemlerin “hukuk
devleti” olma şiarını niçin önemsemeleri gerektiğini;
yine İmit Kıvanç’ın yazısında geçen “Devletin Kav-
ram ve Kapsamı” (7) kitabından yapılmış alıntıyı ay-
nen vererek özetliyoruz. “Türkiye’de insan hakları ve
temel özgürlük kavram ve şartlarının bütün koşulla-
rıyla yerleştirilmesi, ÇAĞDAŞ DÜNYANIN DEĞER
YARGILARINA DA UYMAK DEMEK OLDUĞUN-
DAN, Türkiye’nin içeride(!) ve dışarıda saygınlığını
arttırır.S.22” Böylece eğer devlet içeride(!) ve dışarda
itibarını arttırmak niyetindeyse, hele bu günkü du-
rumda AB’liğine entegrasyon kaygısıyla yanıp tutuşu-
yorsa, o zaman insan “hakları ve temel özgürlük kav-
ram ve şartlarına” uymaya ya da geliştirmeye çalış-
malıdır çok açıkça verilmiş. Söylem biçimlerimizi sı-
ralamaya devam edelim. “ ‘Devlet bir MUHTEŞEM
kurumdur. Konu devlet olunca; ‘uluorta’ konuşulma-
malı. Konu neyse üstüne git, çekinmeden üstüne git,
ama Devleti gagalama.’ (Cumhurbaşkanı Süleyman
Demirel), “Bazı guruplar, devletin çivisini gevşetme
pahasına BİN YILLIK DEVLET GELENEKLERİNİ
AYAKLAR ALTINA ALARAK eleştiride bulunuyor-
lar” (MEB Mehmet Sağlam) “devlet küçülmeyecek
kadar büyüktür. Elde bir delil yoktur, o yüzden dev-
leti suçlayamam, şayet kanıtlanırsa şahısların sorum-
luluğundan söz edilebilir; DEVLET SUÇLU OLA-
MAZ.” (Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör
Özden)(8) -Bu söylemler “Susurluk kazası(!)” sonra-
sının söylemleridir.-

Dikkat ederseniz şimdiye kadar verdiğimiz söy-
lem örnekleri kendi katundan -devlet adamlığı düzle-
minden- dillendirilenlerdir.

Şimdi öteki grubun söylemlerine geçelim. Bu
grup sanırız ki; “devletin kutsiyetine” (neredeyse)
“insan” denen öznelere bile oluşamayacak denli
ululuk, kendi başına bir varolan varlık anlamı içeril-
mekte, (bu inancın dahiyane bir zekayla) akıldışı al-
gıya vakıf oldurtulmuş zatlardan oluşmakta!... “
‘Türk Milletinin gönlündeki ‘DEVLET’, onun oğlu-
bacısı gibi kutsaldır’ (Ortaoğlu-S.10.93)”(9) Bu söy-
lemi biraz açılırsak, Türk Milleti “yani Türk etnisi-
tesine sahip ERKEKLERİN yani sadece erkeklerin
gönlündeki, yüreklerindeki ‘aşkla’(!) taşıdıkları bir
tanrısal varlık olarak devlet, upkı tanrının korunma-

ya muhtaç öteki varlıkları yani "oğul-kızı, ana-bacısı gibi" (patriyorkal hiyerarşinin en alttakileri gibi) kutsaldır. Çünkü bu erkekler kendilerini "KUTSAL OLANI BELİRLEYEBİLİR" konumunda görüyorlar. Dikkat edersek, söylemin içersindeki anlam açıktır. "Devleti bir yandan kutsallık mertebesine çıkarırken, "oğul-kız, ana-bacı" benzetmesi dolayımından da kendilerini "devletin" üstüne taşıyorlar. (Çok ayıp!...) "KUTSAL TÜRK DEVLETİ" ifadesi, bütün Türk tarihinin ve devletin şifresidir." (Arslan Bult, Türk Dünyası Kurultay'ına sunulan tebliğ, 1993)

Yukarıda ki alıntılar yazısından yaptığımız Tanıl Bora'nın da belirttiği gibi zamanla KUTSAL TÜRK DEVLETİ'ne dinsel bir hale geçirilir. "Mezhebimiz (Hanefi Müslüman) devlete isyanı reddeder. (M. Ali Bulut, Ortadoğu, 4-12-93)

"Mukaddesatımızın muhafaza edildiği aziz çatı demektir devlet! Din demektir! Namus demektir!" (Necdet Sevinç, Ortadoğu, 20.1.95)

Şimdi en çarpıcı söyleme geliyoruz. Çünkü birinci grup söylem sahiplerini de -aynı şeyi söylüyor olsalar da- zaman zaman ürküten bir cenahı temsil ediyor bu söylem. "EY BAŞIMIZIN TACI KUTSAL DEVLETİMİZE T.C. diyen VC yüzlüler, Allah'ın ve Resulünün kutsadığı TÜRK'ÜN DEVLET INANCINI yok etmeye kimsenin gücü yetmeyecektir" (Yavuz Selim Demirağ, Ortadoğu 24.10.92)

Aslında artık bu son cümleyle; ifadelendirildiğinde en keskin -fakat bir o kadar da net- olan anlayışın "SUSURLUK KAZASI(!)" dolayımından açığa çıkan ilişkiler bakımından hangi görüngülerle somutlaştığını göstermeye çalışabiliriz.

Susurluk Kazasıyla ortaya çıkan ilişkilerin arka planını anlamaya çalışmak anlamında; Türkiye Cumhuriyeti tarihinin köşe taşlarını oluşturanları kısaca hatırlamakta yarar var. Türkiye'de asker/ordu yani "modern devlet aygıtının" yasallaşmış şiddetini elinde tutan tek güç, ülkenin yönetiminde onar yıllık aralarla vuku bulan darbeleriyle, aslında devletin 'esas sahibinin' kim olduğunu bizlere açıkça göstermiştir. İşin öbür vehçesine baktığımızda da halk ya da toplum nezdinde ordunun, devletin esas sahibi ve yine devletin güvenilecek 'tek' kurumu olduğu çeşitli görüngü ve kamuoyu araştırmalarıyla ortaya çıkmıştır. Yani bir anlamda ordunun devletin merkezi konumunda oluşunu, Cumhuriyet öncesinde kapsayacak kadar köklü olan, ordu/asker toplum ilişkisinin karşılıklı olarak ürettiği bir 'statü' olduğunu bilmekteyiz.

Bu duruma en iyi kanıt olarak; yakın tarihimizdeki en çarpıcı -ve acı- bir olay sonrasında -95 yılında GAZİ OLAYLARI- gelişen halkın tepkisini verebiliriz. Polis-Halk çatışmasını durdurmak üzere Gazi Mahallesine gelen askeri birlikler, halkın ve polisin

arasına "etten bir set" çekmişti, Mahalleli orduyu "büyük kurtarıcı" olarak ayakta alkışlamıştı. Ayrıca 1991 yılında TÜSIAD'ın yaptığı "Türk Toplumunun Değerleri" adlı araştırmada; Halkın gözünde polisin mi ordunun mu? daha güvenilir olduğu istatistiksel açıdan değerlendirilmiştir. -Bu araştırma Türkiye'deki sermaye gurubunun devletin yapısal organlarının, kamuoyunda nasıl algılandıklarını izlemekteki hassasiyetini göstermekle birlikte; bize "Ordunun" devletin yapısındaki merkezi konumunu anlamamız açısından da sayısal veriler sunmaktadır-

Araştırma sonucunu aynen veriyoruz: "Orduya çok güvenenler %60.7, Polise %31.5, Orduya oldukça güvenenler %30.7, Polise %31.6, Orduya pek güvenmeyenler %6.6, Polise %22.8, Orduya hiç güvenmeyenler %2, Polise %13.7 düzeyindedir. Bu araştırmada Ordu, oniki kurum ve kuruluş içinde birinci, Polis ise Parlementonun biraz önünde dördüncü sırada çıkmıştır." (TÜSIAD, Türk Toplumunun Değerleri, İstanbul 1991 S.22)10

Türkiye Cumhuriyeti Devletinde askeri/ordu katmanının 1980'lere kadar kesintisiz bir merkezियette olma konumundan sözedilebilir. Ancak 1980'lerle birlikte İngiltere'de "Thatcherizm" bizde de Özalizm olarak adlandırılan kapitalizmin küresel boyutlarda işleyen pazar anlayışıyla birlikte; ulus-devletler kapitalizmin yeni bir gerilim hattında boy göstermek zorunda olduklarını kavradılar. Artık "Sosyal Refah devleti" modeli olarak dillendirilen ulusal-kalkınmacılık rafa kalkmaya başlıyordu. Yeni-vizyon ise; içeride muhafazakar-otoriter-baskıcı bir devlet, dışarıda ise bölgesel pazarlara entegrasyonu gerçekleştirebilme manipülasyonuna sahip, "dışa açık devlet" olmayı gerektiriyordu. Turgut Özal Türkiye'de bunun ilk farkına varanlardan olmuştur. -ancak o şunu da biliyordu- Devlet aygıtının özellikle ordu kanadının zihnindeki "Ulusal-kalkınmacı" model henüz aşılamamıştı. Turgut Özal'ın bunu görmesiyle, "Polis teşkilatını" yeniden yapılandırma, modern araçlarla donatma projesinin eş zamanlı oluşunun tesadüf olduğu söylenemez herhalde. Ayrıca dikkat edersek, Devletin Polis Teşkilatına, hazineye ayırdığı ödenek (para miktarı) seksenli yıllarla birlikte giderek artmıştır.

Başka bir açıdan da Turgut Özal'ın "Dört eğilimi birleştirici" misyonu göz önüne alındığında muhafazakar kanadın da temsilcisi olduğunu söylemesi; "Seksan askeri darbesiyle" sona erdirildiği öne sürülen "İç savaşın sorumlu tutulan taraflarından 'ülkücü hareketin' tutuklanmayan militanlarına yeni bir varlık alanı açtığını duyurmasıydı. "Ülkücü hareketin" çoğu cezaevlerinden kaçırılmış, bazıları tutuksuz yargılanmışlardır. Ancak tutuklanarak cezaevlerine götürülen ülkücü gençlik liderleri seksen sonrasında -

doksanlı yıllarda- dışarı çıktıklarında MHP'nin devlet katındaki misyonunu gerçekleştiremediğine (yapılanlar 'devletin bekaası için işlenen cinayetlerdi') yani MHP tarafından korunamadıklarını söyleyerek, MHP'den ayrılmış ve bu günkü BBP'ni kurmuşlardır.

Turgut Özal döneminde seksen darbesiyle açıkta kalmış, "devletin özündeki düşünceyi" ifşa ediciler hızla polis teşkilatında istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu durum, yani ülkücü gençlerin polis teşkilatına alınması Özal döneminden sonra da devam etmiştir.

Aslında bu görüngü, Özalın kafasında olan "içeride muhafazakar-baskıcı-otoriter devlet olmak" açısından hiç de tutarsız değildi. Yazının başında aktardığımız, Ortadoğu gazetesinin yazarlarının söylemleri göz önünde tutulursa, "devlete gönülden inanmış" kişilerin elbette ona karşı "hizmeti de" kursesiz olacaktır!!! Doksanlı yıllara gelindiğinde devlet yapısının merkezinde duran orduya karşılık, ikinci bir silahlı gücün yani "Polis teşkilatının" gelişip serpiildiğini, "neredeyse" kendi başına bir güç olarak tanımlanmaya başladığına tanık oluyoruz. Örneğin; polisin son yıllarda t.v. ekranlarında tıpkı bir ordu gibi düzenlenmiş birlikler halinde rap-rap yürüyüşleri eşliğinde "Herşey vatan için", "Herşey vatan için" şeklindeki tek seslilikleri, bize, 'halkın gözünde meşruiyet talebi olan', 'katil polis' diye kendisine bağırılmasını istemeyen bir 'gücün' varlığına işaret etmektedir. Ancak ordunun yüksek kurmayları arasındada bu görüntülerin pek de hoş karşılanmadığının ip uçlarını basına yansıyan laflarından anlamaktayız.

80'li yılların ikinci yarısıyla birlikte Devletin gündeminin birinci maddesi, "KÜRT MESELESİ" olmuştur. Ordunun gerilla taktiğiyle savaşımadığı gözlenerek, bugün sayısı yaklaşık 7 bini bulan "Özel tim" adı verilen polisiye bir güç oluşturulmuştur. Özel Tim mensuplarının "Devlete Hizmet" aşkıyla yanan ülkücü gençlerden oluştuğunu söylemenin, -TV'deki kurt işareti yapan Özel Timci görüntüleri ardından -hiç de yersiz olduğu kanısındayız.

Şimdi Ümit Kıvanç'ın (3 mart 1997) Radikal'de çıkan köşe yazısından devşireceğimiz şu cümle aslında "SUSURLUK KAZASIYLA" açığa çıkan ilişkilerin hem birer birer tasviye edilmiş -işlerliğini yitirmesi ya da kontrol edilemez güç odakları haline gelmesi nedeniyle olabilir- sürecine hiç de kolay girilmediğine işaret etmektedir. "Öte yandan bir emniyet müdürü ... ordunun darbe yapacağına ihtimal vermediğini darbe için 167 bin kişilik polis gücünün de desteğini alması gerektiğini belirtti. Aynı emniyet müdürü, 'Çok özel eğitim gören, gerilla taktiğiyle savaşan 7 bine yakın özel tim görevlisi var. Eğer polisin desteği alınmazsa iç savaşa bile neden olabilirler' dedi"(11).

Yukarıdaki sözler MGK'nın 28 Şubat '97 tarihli

toplantısından sonra "muhtura", "darbe" tartışmalarına ilişkin olarak söylenmiş, ancak "biz olmadan da artık eskisi gibi olmaz" şeklinde uyarılarında altı çizilerek belirtilmiştir. Bu alıntı dolayımından polis teşkilatının da artık "ordu" kadar güçlü bir yapıya dönüşüğünü, ve devletin, çizeceği herhangi bir politikada onun da düşüncesinin alınması gerektiğini vurgulamak hiç de yanlış bir tespit olmayacaktır.

"SUSURLUK KAZASIYLA(?)" Yıllardır bu ülkede konuşulan "Derin devlet", "Gizli devlet" saptamaları çok ilginçtir ki Medya'nın desteği ile de 'Temiz siyaset', 'Temiz toplum' kampanyasına dönüştürülerek "bir çözüme, bir arınma" havası yaşanmaya başlandı. İlk günlerde Mesut Yılmaz, Deniz Baykal gibi siyasetçilerin de hararetle bir şekilde katıldıkları bu kampanyanın, zamanla Refah'a karşı evriltirerek "Anti-irticacı", 'laik demokrasinin savunuculuğuna' soyunmuş bir gösteri havasına dönüştürüldüğünü de akıllarımızda tutmamız gerekmektedir. Burada "bir taşla iki kuş vuracağını sanan Mesut Yılmaz'ın "uyarılma" aşamasından sonraki söylemlerinin nasıl değiştiğini de eklemek oldukça yararlı olacaktır. Çünkü her nedense asıl projeyi unutarak, "iktidara gelme" hevesine kapılmış ancak "uyanılardan" sonra söylemini değiştirmeye başlamıştır.

Çünkü asıl projenin hangi sıkıntılar üzerine inşa edildiği A.B.'liğin Hristiyan-Demokrat sözcüsü tarafından telaffuz edilen şu sözlerinde saklıdır. "Türkiye demokratik ve insan hakları açısından AB'ne uygun değildir. Çünkü AB herşeyden önce bir medeniyet projesidir." Öyleyse 80'li yıllardan bu günlere dek uzanan farklı güç odaklarının derlenip toparlanma, yeni vizyona uygun hale getirmenin zamanı gelmiştir. Bu arada da Refah'a verilen görev MGK toplantısı sonrasında sayın Tansu Çiller'in ağzından çıkan şu dört kelimelik cümlede saklanmış. "Herkes tabanına sahip çıksın." Yani Aczimendiciler, Ali Kalkancı gibi, bir taraftan sisteme karşı uç radikal unsurların; bir taraftan da "cin-peri" vs. vaazlarıyla "dini ticari büroya" dönüştürenlerin önü kesilecektir. Ayrıca madem ki Refah Devlet düzleminde kendine bir alan açmak istiyor, o zaman "dinin batıya entegrasyonu kolaylaştıracak şekilde yeniden yapılandırılması" görevini de yerine getirmelidir, şeklinde bir işbölümü yapıldığını düşünmek, son günlerde peş peşe sıralanan olaylar dizisinin anlamı nedir? Sorusunu anlamlı hale getiriyor.

Ayrıca öte yandan TİSİAD, TİGİAD gibi sermaye örgütlerinin, "demokratikleşme", "Kürt meselesinde siyasal çözüm" gibi raporlar hazırlatıp bunu kamuoyuna duyurması, sermaye grubunun da "artık bu kadarı yeter, siyasi kültür anlamında biraz Avrupa'ya yaklaşalım" tarzındaki kaygılarının devlet katındaki baskısını da gözönünden kaçırmamak gerekiyor.

"SUSURLUK KAZASININ" -yukarıda sıraladığımız gerilim kümeleri bağlamında-, bir komplo mu yoksa gerçek bir kaza mı olduğu halen şüphelidir. Kanal 6 tv'de Nazi İlicak'la röportajı yapılan Eski Özel Tim Mensubu İbrahim Şahin'in(12) Açıklamalarına bakılacak olursa, "Mercedes takip ediliyordu ve korumalarla konuşan kendisi, korumalarla mercedes arasında 5-10 dk. bir mesafe olduğunu öğrenmişti. Korumalar kaza mahaline geldiklerinde ilk işleri mercedesi kamyonun altından çekip yaralıları kurtarmak olmuştur. ancak Arena'da çıkan fotoğrafta 'Mercedes kamyonun altındaydı'. Fotoğrafı kim çekmişti?" Gerçekten de eğer böyleyse, mafya, polis, ülkücü ağının ilişkilerinin artık devlet katunda rahatsızlık yarattığı açıkça görülmektedir.

Ancak bu yeniden yapılandırma operasyonu "Devletin Kutsallığına" "yüceliğine".halel getirmeyecek tarzda "örgütlenmelidir"(?!). 6 mart '97 ATV ana haber bülteninde, Fikri Sağlar'ın ağzından çıkan laflar; birilerinin işin çehresinin her an değişebilir olduğunun farkında oluşlarını bizlere göstermekte. Fikri Sağlar Susurluk Meclis Araştırma Komisyonu üyesi olarak şunları söyledi; "Araştırma Komisyonu Hükümetin de Parlemononun da ötesindedir. Siz biliyor musunuz ki hala başbakanlık müfettişleri Susurluk'la ilgili raporlarını bize sunmadılar ve biz o raporu henüz okumadık. Ayrıca dikkat ederseniz Milli Güvenlik Kurulu'nun gündeminde Susurluk olayı yoktu, NEDEN YOKTU?"

Bizce de sorulmaya değer bir sorudur bu; 'sahi neden yoktu???'.

DİPNOTLAR

* Sartre

- 1- Cahit Tanyol, 1.Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi bildirileri, 7-11 Mayıs 1984, Erzurum 1989, S.442
- 2- Cahit Tanyol'un aynı metninden S.444
- 3- M. Kemal Atatürk
- 4- Tanıl Bora, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Döneminde Devlet Telakkisi", Birikim Ocak/Şubat 97 sayısı, S.137-138
- 5- Füsün Üstel, "Devlet-Sivil Toplum- Kamusal Alan ve Yurttaşlık", Birikim Ocak/Şubat'97
- 6- Ümit Kıvanç, "Sahibinden 'Devlet Kavram ve Kapsamı'" NOT: - "Devletin Kavram ve Kapsamı", 1990 MGK Genel Sekreterliği Yayını
- Cumhurbaşkanı Demirel Hürriyet Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'e MGK'nın kimliğini tarif ediyor: "... Bakanlar Kurulu Siyasi bir müessesedir. Ama MGK Devlettir.", Hürriyet, 28.12.96
- 7- Dipnot 6'da belirttik.(A.g.y)
- 8- Mithat Sancar " 'Devlet Aklı' 'Hukuk Devleti ve Devlet Çetesi' " Birikim Ocak/Şubat 97 sayısı S.88
- 9- Tanıl Bora, "Başımızın Tacı, Türk Devleti" makalesinden, Birikim Ocak/Şubat 97
- 10- Tanıl Bora, "Devletin Polisi, Polisin Devleti", Birikim Ocak/Şubat 97, S.120, alıntı.
- 11- Ümit Kıvanç, "Polis, asker, gerilla, iç savaş", 3 Mart '97, Radikal.
- NOT: Ümit Kıvanç yazısında alıntılardığı bu bölümü hangi gazeteden aldığını "Gereksiz tantana yaratmamak için gazete adı vermeden yayınlıyorum" diyerek belirtiyor.
- 12- İbrahim Şahin, Eski Özel Harekat Dairesi Başkan Vekili, kaza sonrasında DGM tarafından hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştı, kendisi arandığı halde Tv'deki demeçlerinden sonra 10.3.97 tarihinde DGM'ye teslim olmuştur.

SINIFTAN CEMAATE SAYA YOKUŞU'NUN TARİHİ*

HAKAN KOÇAK

M.S.Ü. SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS
1996 İHTİSAS SEMİNERİ

Bu çalışmanın temel sorunu; iktisadi bir kategori ya da siyasal bir söylem malzemesi olmanın ötesinde, işçi sınıfını toplumsal bir kimlik, toplumsal bir farklılık ve yaşam biçimi olarak kentsele mekanlarda nasıl oluştuğunu, bu oluşumu belirleyen süreçleri (ekonomik, siyasal, vb.) ve farklı toplumsal oluşumlar olarak cemaatler ile ilişkilerini anlamaya çalışmaktır.

Toplumsal sınıf terimi de ona bağlı sınıf oluşumu, sınıf mücadelesi, sınıf kültürü vb. türünden diğer tüm terimler de; sosyal bilimlerin alanının üzerinde en çok tartışma yürütülen terimlerindendir. Bu konudaki geniş literatür içerisindeki uzun bir geziye çıkmak mümkün. Ancak bu çalışmanın boyutlarını aşan ve gerekli olmayan bir çaba. Bizim için öncelik taşıyan kavramları ve sorunları irdeleyerek çalışmaya başlayabiliriz.

Öncelikle "sınıf" kavramının literatürdeki farklı kullanımlarına daha doğrusu farklı sınıf paradigmalarına bakıp bunlar içerisinde tercih yapmamız gerekiyor. Klasik sınıf kuramları içerisinde iki temel yaklaşım sözlükanlamda bir tanım ancak zaman -yani eylem ve tepki, değişim ve çatışma- boyutu gözönüne alındığında, aynı çıkarları, sosyal deneyimleri, gelenekleri ve değer yargılarını paylaşan, bir sınıf gibi davranma eğilimleri olan, diğer insan gruplarıyla olan ilişkilerinde kendilerini eylemlerinde ve bilinçlerinde sınıfsal özelliklerle tanımlayan, çok esnek olarak tanımlanmış bir insan grubunu düşünmekteyiz. Sınıfın kendisi bir şey değil, bir oluşumdur" (THOMPSON, age, 1963). Bu tanımlama, çalışmamız boyunca kullanılacak sınıf kavramını bize en uygun biçimde anlatmaktadır.

Konumuz açısından sınıf kültürü kavramı belirleyici öneme sahip. Bu konudaki tartışmalar da diğer alanlardaki kadar yoğun (SWINGWOOD, age,

1996). Belirtmemiz gereken böyle bir özgün kültürden daha rahatlıkla söz edebileceğimiz zamanın ve coğrafyanın içerisinde yaşamıyor olduğumuz. "19. yüzyılın ilk kesiminde kurulan komünler vb. ile ortaya çıkıp yüzyıl sonları ve özellikle 20. yüzyıl başlarında büyük bir alt-kültür haline gelen işçi sınıfı kültürü bu dönemde Avrupa'da görece homojen işçi mahalleri, yarı-açık aile yapıları, yaygın ortaklaşacılık, kendine özgün eğlence biçimleri vs. ile dev bir karşı kültür olarak kapitalist toplum içinde boy göstermişti" (BORA, age, 1988). Ancak zaman içerisinde Avrupa'daki bu durumun da değişmesi bir yana ülkemizde böylesi altkültürleşme tam anlamıyla hiç bir zaman gözlenmedi¹. Elbette bir altkültürleşmenin tamamen aynı biçimde yaşanmasını beklemek doğru değil. Ama bu, Türkiye'de de işçi sınıfının oluşumunun ve yerleşiminin özgünlüğünü belirtmemize ve araştırmamıza engel değil.

Tam da bu noktada belirtmek gerekiyor ki; sınıf oluşumları zaten hiçbir zaman ve hiçbir yerde "tek ve aynı biçimde" gözlenebilir ilişkiler değildir. Küresel düzeydeki ekonomik gelişmelerden, ulusal düzeydeki siyasete, devlet politikalarından tarihsel, kültürel, dinsel etkenlere kadar bir dizi şeyle belirlenen sınıf oluşumunun ülkemizdeki seyrini de nesnel süreçler (ekonomik, politik, vb.) ile bağlantılı olarak, daha doğrusu bu süreçlerin üst belirlediği bir diyalektik içinde gözlemek istiyoruz.

Toplumsal sınıflar, kuşkusuz, insanların meydana getirdiği tek gruplaşma ya da tek toplumsal kimlik değildir. Özellikle de merkezdeki kapitalist ülkelerin dışında kalan çevre ülkelerde (Doğu ve Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere) farklı sosyal grupları toplumsal çözümleme birimleri olarak ele almak bir zorunluluk gibi görünüyor. Batı ülkelerinde de önemli sayılan tartışma konularından olan etnik kimlikler ve dayanışma örüntüleri, Doğu ülkelerinde

de sorunsal olmakla birlikte, özellikle ülkemizde daha farklı olarak hemşehricilik ve mezhep temelinde oluşan cemaatler toplumsal çözümlemede önemli yer tutuyor. Üstelik cemaat yapıları sınıf gibi esnek ve soyutluk derecesi yüksek bir kavrama göre daha somut ve gözlenebilir ilişki biçimlerini anlatıyor².

Farklı toplumsal formasyonlara denk düştüğü görülen bu iki yapı (sınıf ve cemaat) arasında karmaşık ilişkiler ve birarada yaşama durumu söz konusudur. Klasik evrimci modernleşmeci görüş açısından kapitalizm öncesi ya da moderleşme öncesi döneme ait ilişki biçimi olarak cemaatlerin varlığını sürdürmesi; sapma durumu, kalıntı ya da moderleşmenin başarısızlığı olarak yorumlanır.

Böyle bir yaklaşımın açıklama gücü olduğu söylenemez. Çünkü Kapitalist Batı ülkelerinde belirli bir gelişme seyrini ve kurumlaşmaları ideal kabul ederek, farklı coğrafyalardaki özgün durumları anlayamamaktadır. Ayrıca kullanılan geleneksel modern kavramları ve ikiliğinin ideolojik olduğu belirtilmelidir (Gelenegin icadı konusunda aktaran, Özbek, age, 1991). Soruna klasik Marxist bakış açısıyla yaklaşılsa, sözü edilen cemaat kimliklerinin, sınıf bilincinin oluşumuna ve sınıf dayanışmasına engel oluşturduğu söylenebilir. Ancak sorunu sadece bu boyutta değerlendirmek yeterli değildir. Önemli olan, aynı anda ve içiçe yaşayan iki toplumsal oluşum olarak sınıf ve cemaat arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmaktır.

Bu noktada gelişigüzel birarada bulunuştan söz etmenin doğru olmayacağını düşünüyorum. Her ne kadar sınıf oluşumu ve sınıf hareketi hiçbir zaman cemaat yapılarını tamamen yok etmiyorsa da belirli tarihsel-toplumsal koşullarda silikleştirdiğini, bununla birlikte sınıf hareketinin zayıfladığı belirli tarihsel-toplumsal dönemlerde de cemaat dayanışması ve cemaat kimliğinin belirginleştiğini düşünüyorum³.

Bu çalışmada sınıf hareketi; cemaat ilişkilerinin de dahil olduğu kültür (yaşam biçimi ve gündelik yapıp etmeler anlamında) alanı üzerinde genel bir belirleyici olarak alınmıştır. Sınıf hareketinin, işçi sınıfı kültürü üzerindeki belirleyici öneminden söz eden Swingewood, "İşçi sınıfı kültürü sorunu hegemonya, burjuva ideolojisi ve sosyalist bilinç ve pratik gibi daha geniş meselelerden ayrılmaz" diyerek kültüre daha ideolojik bir yaklaşım ve konuya daha siyasi bir boyut getiriyor (SWINGEWOOD, age, 1996). Çubukçu ise "...bir işçi sınıfı kültürünün doğuş ve gelişme olanaklarının bulunması için, sınıfın politik örgütünün belirleyici rolünden" söz ederek tümüyle siya-

si olanın belirleyiciliği noktasına varmıştır (ÇUBUKÇU, age, 1988). Böylesi bir siyaset-örgüt vurgusuyla değil ama daha genel olarak sınıf hareketinden söz edilmesi koşuluyla sınıf kültürü üzerinde bir üst belirleyenden söz etmek ufuk açıcı olabilir kanısındayım. Çünkü tersi durumda işçi sınıfının nesnel koşullarda iktisadi alanda belirlediği her durumda kendisine ait bir altkültür alanı tanımlamak durumunda kalınabilir ki; bu doğru değildir. Balibar ise sadece işçi hareketinin olduğu yerde işçi sınıfından söz edilebileceğini söyleyerek daha net bir ifade kullanıyor (BALIBAR - WALLERSTEIN, age, 1993) ⁴. Buna işçi hareketin ancak işçi örgütlerinin (partilerin, sendikaların, kooperatiflerin) olduğu yerde varolduğunu da ekliyor. Buradan şu noktaya varılabilir: İktisadi alanda ya da toplumsal işbölümü içinde ortaya çıkan işçi sınıfının ("kendinde sınıf"a tekabül ediyor) işçi hareketleri -ki bu işçi örgütlenmelerini öngerektiriyor- ile siyasi alanda da kendisini göstermesi, ("kendi için sınıf"a tekabül ediyor) onun sınıf olarak anlaşılmasının ön koşulu olup sınıf kültürünün oluşumunda da belirleyici öneme sahiptir.

Belirtmek gerekiyor ki; sözü edilen olgular ve süreçler net, belirli ve her bir tarihsel anda kolaylıkla saptanabilir şeyler değildir. Hatta Thompson'dan aktararak söylersek, "...Tarihi, belirli bir noktada durdurduğumuz taktirde artık sınıfları değil birçok deneyimleri olan bir bireyler kalabalığı görürüz. Fakat bu insanları toplumsal birçok deneyimleri olan bir bireyler kalabalığı görürüz. Fakat bu insanları toplumsal değişimin uygun bir dönemi boyunca izlediğimiz zaman, fikirlerinde ve kurumlarında belirgin özellikler gözlemleyebiliriz. Sınıf kendi tarihlerini yaşayan insanlar tarafından tanımlanır ve en son analizde bu onun biricik tanımıdır." (THOMPSON, age, 1963). Bu noktada tarihsel eğilim ve süreçlerden söz etmek durumundayız, sabit kategori ve durumlardan değil.

Yeniden cemaatlere dönersek; modernleşmeci, evrimci yaklaşımların bu sorunlu yapılarını başka bir bakışla kavrayamaz mıyız? Özbek'in Foster-Carter'in makalesine dayanarak geliştirdiği "eklemleme" kavramının açıklayıcı olabileceğini düşünüyorum. Özbek, öncelikle ekonomik ve siyasi alan için geliştirilmiş bu kavramı, kültürel alan için kullanıyor ve hem karma hem de çelişki niteliklerini birarada taşıdığı için tercih ediyor. Özbek'in aktardığı biçimiyle eklemleme, "statik bir durum değil zaman içinde bir süreç" olarak ve "bu biçimiyle temelde günümüze dek kapitalizme geçiş diye bilinen sorunsalın yeniden

formüle edilişi ve anlatımı" olarak tanımlanıyor. Özbek, Laclau'dan aktarıyor: "...kapitalizm, kapitalizm-öncesi tarzları ortadan kaldırmak bir yana, onlarla birlikte yaşamakta, bunula da yetinmeyip onları desteklemekte ve hatta bazı durumlarda şeytani bir sihirle onları yaratmaktadır da." (ÖZBEK, age, 1991). Evet, eklemleme kavramını kullanarak cemaatler ile kapitalist toplumsal formasyon arasındaki bağa açıklık getirebiliriz sanıyorum. Cemaat yapılarının (bizim konumuz açısından hemşehrilik ve mezhep temelindeki örüntüler olarak cemaatler) bir tür eklemleme ilişkisi ile varlıklarını sürdürdüklerini, hem bir uyumlanma hem direnme tavırlarıyla çelişkili biçimde kapitalist topluma eklemlediklerini düşünüyorum (Özellikle Alevi Cemaatinin derneklerinin hem geleneksel-dinsel değerleri yeniden üreterek bir tür direnme hem de sivil toplum kuruluşları olarak yer aldıkları siyasal alan aracılığıyla bir tür uyumlanma yaşadıkları söylenebilir. Hemşehrilik cemaatlerinin eklemlemesi ise daha özgün biçimler göstermektedir. Bu konuda "köylerin eklemlemesinden" bile söz edilebilir. Kente taşınan köy cemaatleri geleneksel dayanışma biçimleri vb. ile kapitalizme karşı dayanışmacı, paylaşımcı kültürü yaşatarak direnme içinde görünürken bir yanda da -belediye, kültür, sağlık vb. kimi hizmet taleplerinin takipçisi olarak vb.- kentleşmeye hizmet ediyorlar vb.). Tabii bu arada sınıf mücadelesinin ve işçi hareketinin cemaat yapılarını kapsadığı, içine aldığı yükselme ve iniş durumlarından da söz etmek gerekiyor. Burada belirleyici olan hareketin devreleri olarak belirtilebilir.

Son olarak sınıf oluşumunu ve dönüşümünü sağlayan nesnel süreçlerden söz edelim: Eğer sınıfların hem iktisadi alanda hem de sosyal-siyasal düzlemde ortaya çıkışlarını ve dönüşmelerini tarihsel, toplumsal, ekonomik verili durumlar içinde tarif etmeye çalışıyorsak o halde; sermaye birikim süreçlerinden, ulusal düzeydeki siyasal gelişmelerden, uluslararası sermaye hareketlerinden, popüler kültür öğelerinden vb. söz etmek durumundayız. Sınıf oluşumu süreci bunların üst-belirlediği ya da koşullarını hazırladığı ortamlar içerisinde gerçekleşir.

O halde farklı sosyal-kültürel gruplaşmalarla ilişkisi içinde sınıf oluşumunu anlayabilmek için belirleyici olarak sınıf hareketini; onun da belirleyicisi ve koşulu olarak nesnel süreçleri gözlemlemek ve eğilimler belirlemek çalışmamızın temel eksenidir.

ÇALIŞMANIN TASARIMI

Yukarıda çizilen kavramsal çerçeve içerisinde çalış-

manın odaklaşacağı ana temalar ve gözlemler yapılabilecek mekan sağlamak öncelikli ihtiyaçlardı.

Çalışmadaki ana temalardan birincisi sınıf ve cemaat ilişkilerini zaman ve mekan boyutunda gözlemlemektir. Sınıf hareketi ile cemaatlerin öne çıkışları arasında önceki bölümde vurguladığımız türden bir ilişki olup olmadığını gözlemlemek öncelikli hedefti. Bunun için zaman dilimi olarak sınıf hareketinin Türkiye'de en yoğun yaşandığı 60'lı yılların ikinci yarısı ve 70'lerin başlarından günümüze uzanan yaklaşık 30 yıllık dönemi seçtik.

Mekan olarak sözünü ettiğimiz yıllarda kurulmaya başlayan ve günümüze değin çeşitli değişimler geçirerek -ama kimi özelliklerini hep koruyarak-gelmiş bir mahalle olarak Alibeyköy Saya Yokuşu'nu seçtik. Saya Yokuşu hem sınıf hareketlerini çok yoğun biçimde yaşamış, hem de hemşehrilik ve mezhep temelindeki cemaat yapılarının etkin olduğu gözlenebilen bir mahalle.

Çalışmamızdaki temalardan birisi de dünya ve ülke çapındaki ekonomik, siyasi süreçlerin sınıf oluşumuna ve sınıfın yapısal dönüşümüne dolayısıyla sosyal-kültürel yapıya etkilerini zaman boyutunda gözleyebilmek.

İşte çalışmanın kurgulanışı; mekan olarak seçtiğimiz Saya Yokuşu'nun tarihini, nesnel süreçlerin yansımaları ve belirlemeleri bağlamında anlatmak, genel değişimlerin sınıf-cemaat yapılarının oluşumuna, dönüşümüne etkilerini; mahalle mekanı ve tarihi içindeki izleriyle gözlemek biçiminde oldu.

Kent mekanı olarak mahallenin sınıf oluşumuna etkilerini öncelikle Engels "İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu" adlı kitabında belirtiyor (Aktaran TOPRAK, age, 1994) Aynı belirlemeyi cemaatler içinde de Zubaida yapıyor : "Cemaatçi dayanışmalar mekansal olarak kesin sınırları olan çok iyi belirlenmiş mahallelere yerleştirilir" (ZUBAIDA, age, c1994) "İngiltere'de İşçi Sınıfı Kültürleri" kitabının yazarı Bourke ise daha da ileri giderek : "aslomanın sınıf kimliği değil ikamete göre kimlik olduğunu, işçi sınıfının oturduğu mahallenin bireylerin dünyaya bakışlarında belirleyici rol oynadığını" söylüyor (BOURKE, age, 1994). Görüldüğü gibi kentsel mekanlar olarak mahallelerin sınıf ve cemaatlerin oluştuğu, dönüştüğü ortamlar olarak gözlem alanı seçilmesi yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın şeması ise şu biçimde oluştu: Öncelikle mahallenin kuruluşuna dair kısa bir bilgi verdikten sonra ilk dönemlerine denk gelen yıllardaki ekonomik, siyasal, sosyal süreçler aktarıp daha sonra mahallenin o yıllardaki hayatına (günlük yaşam, kültür,

kurumlar,vb.) dair bir kompozisyon oluşturulmaya çalışılacak.Ardından 70'lerin sonunda başlayan ve 80 darbesi ile farklı boyut kazanan ekonomik, toplum-sal, siyasi süreçler ve yine mahallenin konumu anla-tılacak. Mahallenin bugünkü durumu sorunsalımız bağlamında resmedilecek ve sonuçlar çıkarılmaya ça-lışılacak.

Araştırma tekniği olarak katımlı gözlem, mülakatlar ve sözü edilen genel süreçleri açıklamak için de metin tarama yöntemi kullanıldı. Bununla birlik-te, bu tekniklerin çok daha yeterli ve doyurucu kul-lanılması gerektiğini ve kullanılabileceğini belirtme-liyim.

Çalışma bir tür antrpoloji çalışmayla, toplumsal tarihi anlatımının birleşimi oldu.Bu belki de Bora-tav'ın sözettiği türden bir kopukluğun azaltılması için bir gelişme olabilir (BORATAV,age, 1991)(*)

DIPNOTLAR:

- 1-Alt kültürü en basit ifadeyle "toplum içinde cemaat" olarak ta-nımlamak mümkün:Egemen toplumsal-siyasal düzenin top-lumsallaştırma normlarının ve ilişkilerinin dışında kendi top-lumsal normlarıyla yaşayan, farklı (kendine özgü) bir ahlaki, iletişim biçimini, barınma, eğlenme tarzını, sanatsal faaliyeti ... kısaca kültür adına farklı (kendine özgü) bir bütünlüğü ye-niden üreten bir topluluk, bir toplumsal ilişkiler sistemi ... (BORA,AGE,1988)
- 2-Cemaati geleneksel temelli, yüzyüze ilişkilerin, kan ve toprak bağlarının etkili olduğu ilksel dayanışmalara dayalı sosyal yapılar olarak anlatabiliriz. Zubaida; sınıf ve cemaati toplum-sal dayanışmanın toplumsal dayanışmanın alternatif temel-leri olarak alıyor ve cemaatleri toplumsal dayanışmalar, sı-nıfları işbölümü içindeki görevlere dayalı dayanışmalar ola-rak tanımlıyor. Bunların şematik ideal tipler olduğunu ve ara-larında karmaşık örüntülerle birlikte varolduklarını vurgulu-yor (ZUBAIDA, AGE,1994)

3-Bu konuda benzer görüş ifade eden Zubaida: Istikrar dö-nemlerinde cemaat sınırlarının gevşediğinden, toplumsal, kültürel ilişkilerin arttığından, kriz dönemlerinde ise cemaat ilişkileri toplumsal yalıtımı ve savunmacı davranış tarzının yükseldiğinden sözeder (ZUBAIDA,age,1994 s.169). Parkin ise Weber'den yaptığı alıntıda benzeri bir yaklaşım getirir: Statü örgütleri olarak etnik grupların yükselme döneminin sı-nıfın görece inişe geçtiği dönem oluşundan sözeder (PAR-KIN,age,1990 s.634)

4-Balibar 19. ve 20. yüzyıldaki görece özerk "proleter" kimliği olarak görünen şeyin nesnel bir ideolojik etki olarak anlaşıl-ması gerektiğini söyler ve bu etkinin; yaşam koşulları, çalış-ma koşulları, iktisadi konjonktürlerin yanısıra, ulusal siyase-tin devlet çerçevesinde aldığı biçimlerin de devreye girdiği işçi pratikleriyle örgütlenme biçimlerinin sürekli bir diyalekti-ğinden ileri geldiğini belirtir.

5-Boratav şöyle diyor: "Sınıfların ve toplumsal grup/tabakaların içsel tarihi üzerinde, bunların günlük mücadelelerine, hayat koşullarına ilişkin olarak her türlü ampirik ve olgusal malze-me kullanabilmeli; istatistik ve/veya anket tekniklerine uyum koşulu arama lüksünden vazgeçilmelidir. İktisatçıların sos-yolojik ve antropolojik alan çalışmalarına uzaklıkları; ampirik çalışmaların ustaları olan toplumbilimcilerin ise örneğin bö-lüşüm dinamiklerine yönelen iktisadi incelemelerden kopuk-lukları çok ciddi sorunlar olmaya devam ediyor." (BORA-TAV,age,1991 S.23)

KAYNAKÇA:

- 1-Meral Özbek-Popüler kültür ve Orhan Gencebay Arabeski
- 2-Tanıl Bora-Gençlik ve Alt Kültürleri (Giriş yazısı)
- 3-E.P.Thompson-The Making Of English Working Class
- 4-Balibar,Wallerstein-Irk,Ulus,Sınıf
- 5-Sami Zubaide-Islam,Halk,Devlet
- 6-Tülin Öngen-Günümüzde İşçi Sınıfı
- 7-A.Swingewood-Kitle Kültürü Efsanesi
- 8-Korkut Boratav-Anadolu Ve İstanbul'dan Sınıf Profilleri
- 9-Bourke-Toplum Ve Bilim Dergisi/ Alıntı
- 10-Aydın Çubukçu- Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler An-siklopedisi/ 6. cilt

* Bu yazı 95-96 yılı lisans bitirme ödevinin giriş kısmıdır.

SİYASALLAŞAN ALEVİLİK

CANER İŞİK

EGE SOSYOLOJİ 3

3. SOSYOLOJİ ÖĞRENCİLERİ KONGRESİ TEBLİĞİ

Türkiye'de değişime açık akılcı dünya görüşüne daha yakın olarak nitelendirebileceğimiz Aleviler 1980'den sonra ortaya konulan görece özgürlük tutumlarından sonra kendi içlerinde dernekleşme faaliyeti içine girdiler. Bu dernekleşme temel anlamda Alevilerin kimlik ve kültürel anlamda kendilerini tanımlayabilmek üzere kurulmuşken özellikle son yıllarda kendisini iktidara koyması veya siyasal yapının teorik ve pratik çözümlemesini Alevi felsefesinin temel alınmasıyla yorumlandığını iddia etmesiyle Türkiye siyasal yaşamında önemli bir tartışmayı da başlattı. Alevilik ve bunun siyasal tavır olarak çıkmasındaki etkenler ne idi? Ve buradaki en büyük sorun da gerçekten Alevi kitlesinin bu siyasal hareket içinde olup olmadığı idi; yoksa bunlar sadece dernekler düzeyinde oluşan bir iktidar mücadelesiydi.

Aynı zamanda Avrupa'daki Alevilerin kültürel ve kimliksel ifadelerini anlamaya çalışıp bu insanların konu hakkındaki samimiyeti ve dernek çevrelerinin bu anlayışı nasıl motive etmeye çalıştığı hakkında da bir kaç söz söyleyeceğim.

Son olarak Anadolu'da değişimi anlamada önemli bir iç dinamik olan Aleviliğin Cumhuriyet tarihi boyunca istemleri ve bunun karşısında devletin tutumunu da açıklamaya çalışılan Aleviliğin nereye oturduğunun anlaşılacağını sanıyorum.

Özellikle devletle ilişkiler, sol örgütlerle ilişkisizleştirmeler ve yükselen İslamın karşısında laik bir cephe olarak konulan Aleviliğin şu anki sınıfsal durumunu da ortaya konup farklılaşmaları tabanın istemleri ve yapısı doğrultusunda açıklamaya çalışacağım.

Siyasallaşan Alevilik demekle kendisini siyasal platformda bir parti şeklinde ifade etmeye çalışan Alevilik veya bir partinin alevilik adı altında kendisini ifade etmesi sonucu oluşan oluşumu anlatmaya çalışacağım. Bilindiği üzere Cumhuriyet Devriminin yaratılmasında bire bir bütünsel olarak destek veren aleviler görece inanç özgürlüğü altında eski konumlarından biraz daha iyi bir konuma gelmişlerdir. Ön-

ceden Sünni İslamın resmi ideoloji olarak dayatıldığı Osmanlı'ya alternatif bir toplulukken cumhuriyet ve demokrasi söylemleri ile kendilerinin kültürel, kimliksel olarak tanındığı bir meşruluk zeminine düştüler; ve bu görece özgürlük onların sistemle bütünleşmesinin hatta Atatürk Devrimlerinin bir numaralı savunucusu konumuna getirdi. Bunu gözlemlemek hiç de zor değildir. Cumhuriyet çocukları "Aleviler Atatürk'e Ali demiş ve onun devrimlerini sonuna kadar savunmuşlardır. Bu tarz içindeyken laikliğin ve demokrasinin savunucu mevzilerinden biri olmuştur. Yalnız sistem Alevilerle barışmış gibi görünüp kültürel anlamdaki en büyük özveriye de Alevilerle barışmış gibi görünüp kültürel anlamdaki en büyük özveriye de Alevilerden almıştır. Devlet 1950'ye kadar bütün dini örgütlenmeleri yasaklamış 50'den sonrada sünniligi hortlatmıştır. 80 ve sonrasında ise yükselen solu kırmak için sünni islam geniş bir çerçeveye hakim olacak şekilde kurumsallaştırmıştır. Sistemin devamını meşruluğunu sağlayan bir sünni kurumsallaştırışmasının sonunda Alevilik geçmiş değerlerdeki anlamıyla sahiplenilirse marjinallik, sünnilikle uyumuş bir şekilde savunulursa Alevilik olarak dayatılmış ve Alevilik düşüncesinin kendisine de en büyük yıpratmayı bu sağlamıştır.

Türkiye'deki toplumsal yapının geniş analizini burada vermeye çalışmayacağım. Aleviliğin kendi oluşumuna sistemin müdahalesi ve istediği doğrultuya çekmesiyle bunlar anlaşılacaktır. Bir önemli nokta da Avrupa'daki Alevilerin yaşamış oldukları toplumda anlayışa uygun olarak Türkiye üzerindeki sıkıntılarını politikleştirme çabaları vardır. Avrupa'nın sosyo ekonomik yapısı Türkiye'den çok farklı olduğu belirgindir. Son Avrupa durumu ile ilgili tanımlamalardan Üst Kapitalizm, Postmodern durum vb. gibi bir sosyokültürel durum içindedir. Bu anlayış farklı kimliklerin tanınıp kendisini iktidara bir baskı unsuru olarak gösterip siyasal iktidarı kendi kimliksel sorunlarının çözümünde kendi çıkarlarına yönelik kullanmasını sağlamaktadır. Modern toplumda da laiklik ve demokrasi sorunları bize göre çok çok halle-

dilmiş durumda oldukları için buradaki kimlikssel istemler ve siyasal iktidara yönelik bir üst kimlik gibi ortaya çıkmadığından dolayı bir sorun yoktur. Sorun bu anlayışın bizim gibi az gelişmiş, gelişmekte olan, semiperiferi toplumlar da çıkmaktadır. Çünkü burada oluşmuş her kimlikssel hareket ister istemez gerici bir nitelik taşımaktadır. Modern toplumlarda siyasal iktidarlar sınıfsal duruma veya toplumsal görüşe hizmet eder şekilde siyasallaşırken bu alt kültürler bu sınıfsal ve toplumsal görüşü değiştirebilecek bir üst kimlik dayatamazlar. Ama bizim gibi ülkelerde toplumsal kimliğimizin belirsizliği, toplumda tabuların olması, modern toplum nimetlerinden yararlanamamız, demokrasinin modern anlamda olmaması vb. sebeplerden dolayı Türkiye'deki bir kimlikssel hareket sınıfsal ve toplumsal görüşü yok edebilecek bir tarzda (fundamentalist) bir anlayışa dönüşmektedir. Buradan şöyle bir çıkarsama yapabiliriz: Avrupa'da yaşayan Alevilerin Türkiye'deki sorunlara karşı duyarlılıklarına ve bunların çözümüne yönelik istemlerini çok samimi buluyorum. Yalnız bu bahsettiğim noktaların gözardı edilmesi bu örgütlenmenin başıda olanların samimiyetsizliklerinin ötecek bir şekilde oluşuma müsaade etmektedir.

Alevi partisi oluşumunun anlaşılmasının tabii ki 1980 sonrası sindirilmeye çalışılan sol anlayıştan da soyutlamak mümkün değildir. 80 sonrası örgütlenmelerin kanunen yasak olmasına rağmen örgütlenmelerine müsaade edilen Aleviler devletin istemiş olduğu bir alanda oyunu oynamaya başladılar. Aleviliğin dünya görüşü, insan anlayışı, emekten yana, mazlumdandan yana oluşu unutturulup bu anlayış sadece bir din haline getirilip tüketilmeye çalışılmıştır. Aleviliği düşünsel boyutta eritmek simgesel anlamda var etmek gibi bir çaba vardı ki bu göreceli olarak başarılı oldu. İnsanlar geniş bir felsefesi ve dünya görüşü olan Aleviliği anlayıp onu pratik hayatına uygulayarak Alevi olmayı değil de, Alevi olmayı zülfikar kolyeler takmakla, cemlere katılmakla, ozan konserlerine gitmekle, tamamen içi boş bir kavram olarak ben Aleviyim demekle kültürel ve kimlikssel anlamda kendilerinin var olduğunu sandılar. Sorun da burada cetrefilleşmekteydi. Bu görünür tarzda var olmak anlamı ister istemez toplumsal ve siyasal anlamda da Alevi partisinin oluşumunu meşrulaştırmaktaydı. (Parti kurucuları bu çözümlemeyi hareketle parti gerekliliğini meşrulaştırdılar.) Çok önemli bir unsur da kentlerde bulunan Aleviler kendi varlıklarını ve ifadelerini derneklerin bünyelerinde oluşturmaya başlamışlardı. Bu oluşum kesinlikle müdahale edemeyeceğimiz ama devlet tarafından müdahale edilmiş bir alandı; böyle olması da demokrasinin kendi gerekleri içinde olduğu söylemiyle de meşrulaştırılmıştır. Bu süreç içinde herkes kendi sınıfsal yapısına

göre bir Alevilik yorumu yapmış ve bunun doğru olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ama şuna emin olabiliriz: kentlerdeki Alevilerin de büyük çoğunluğu olmak üzere köydeki Aleviler bu oluşumların hepsine ilgisiz kalmışlardır. Yani Alevi siyasal hareketi tabanın istemleri sonucu oluşmuş bir hareket değil Avrupa'daki Alevilerin istemleri ve bu tarzı Türkiye'de benimseyen Aleviliğin üst yapısında olan liderlerin oluşturmuş olduğu bir oluşumdur. Bu tarz ilk önce derneklerin kurulmasıyla başlamış sonra derneklerin merkezileşmesiyle devam etmiş, sonraki aşamada "Alevi Temsilciler Meclisi" adı altında bütün Alevi dernek ve Alevilikle ilgili derneklerin temsil edildiği anlamda birleşik bir yapı oluşturulmuş ve en sonrada Avrupa'daki Alevi dernekleri ile de birleşilip sözde çok güçlü bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu arada unutulmaması gereken olaylar da olmuştur. Örneğin: Oluşmuş olan "Temsilciler Meclisi"nde bulunan Kervan Dergisi kısa süre içinde bu oluşumun dışına çıkarılmıştır. Kervan Dergisi'ni parti oluşumlarına samimiyetsizliği bu oluşumun bir çıkar çatışması olduğunu tahlil etmesinden dolayı aralarında barındıramamışlardır.

Aleviler içinde bir üst yapı hareketi olarak gelişen bu gelişmeler, maddi olanakları iyi olmasına rağmen suskun köy ve kent Alevilerinden (tabanında) çok büyük bir tepki almıştır. Sonuçta bu parti çalışmaları bir üst yapı hareketi olarak kalmıştır. Bunun temel sebebi de önceden bahsetmiş olduğum görünür anlamda siyasal anlamda meşrulaştırmaya yeterli olmamıştır. Taban böyle bir oluşuma bir türlü anlam verememiştir. Çünkü taban 80 sonrası derneklerle barışamamış, dernekler uygun politika üretememiş, halkın istemleri doğrultusunda değil de nitelsiz kendi istemleriyle bu çarkı döndürmeye çalışmıştır. Bunun yanında kişiler sınıfsal konumlarına göre Aleviliği yorumlamış "Zengin insanlar kamil insanlardır" diyen İzzettin Doğan'lar bir taraftan akademik çevrelerde "Sünnilikle-Alevilik aynı kökten gelir ve aynılaşabilir" diyen Orhan Türkdoğan'larla, Bektaşiliği mistik bir felsefe yapan babacılar (Bedri Noyan Dede Baba) vb. Aleviliği bu kültürel boşlukta kendilerine göre tanımlamışlar ve toplum tarafından üst yapıya karşı bir samimiyetsizlik uyandırmışlardır. Kısacası üst yapıdakilere Alevilik anlamında halkın güveni kalmamıştır. Bunun yanında köylerdeki Aleviler de bilgisiz dedelerin sonucu ya Alevilikten kopmuş ya da radikal softalaşmıştır. Buna tepki duyan Alevi gençler de radikal sol içinde kendisini ifade etmeye başlamış ve Alevilik kendi tarihinin en büyük kimlikssel kaosunu yaşamaya başlamıştır. Kimliğini bulmaya çalışan Alevilik ve yapma özgürlük alanında varolan değerlerinde ve kimliğinden de uzaklaşmaya başlamıştır. "Alevilik görür anlamda varolmuş yalnız Alevilik hakkın-

da konuşanlara inanmayarak” ve böylece daha da kendiliğinden ve gittikçe körleşen bir gelişimsizlik ve anlayamamazlık içine düşmüştür.

Bu üst yapıdaki oluşumlar samimiyetsiz olduğundan başka bir üst yapının içindeki alt liderler kendi gruplarını bu üst yapıya karşı olumsuz motive etmişlerdir. Bunu anlatırken de partinin sol partilerin tehdit amaçlı kurulduğunun, bu partilerden üst yapılarındaki çıkarları gözetilerek Alevi kitlesinin bir tehdit unsuru olarak kullanıldığını söylemiştir. Özellikle Demokratik Barış Hareketi genel başkanının geçmişi hakkındaki olumsuzluklardan bahsetmişlerdir. Parti ve parti liderlerini benimsememişlerdir; çünkü Aleviler partileri olacaksa bile bürokrat bir zengin değil yola yolun kuralları ile beraber hizmet eden, yola ıkarar verip yol içinde olanları tercih eden ve samimi olduklarına inandıkları temiz geçmişli insanları seçmesi gerektiğini bilecek kadar hala bilinçlidirler. Bu parti oluşumu ile kamuoyunda ve medyada meydana gelen Alevi karşıtı durumların ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Parti kanalıyla Alevileri bir noktaya kanalizetmeye çalışan bazı güçler olduğu, bu güçlerin aynı zamanda Radikal İslama karşı Alevileri bir tampon gibi kullanıp bu sorunu da bu tarzda halledeceklerini söyleyenler vardır ki kısmen uygulanan pratikler, medya desteği ve partinin ekonomik gücü bunu bir nebze doğrulamaktadır.

KAYNAKLAR:

- 1- Alevilerin Sesi Dergisi (Mayıs 95)
Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu Yayın Organı
- 2- Cumhuriyet Gazetesi (1 Temmuz)
Arif Sağ ile röportaj söyleşi
- 3- Cumhuriyet Gazetesi (17-18-19-20-21-22 Temmuz 95)
Alevi Hareketinin Dünü Bugünü-Cumhuriyet Teras Toplantıları
- 4- Milliyet Gazetesi (2013 Temmuz 95)
Ruşen Çakır Alevi Hareketi Araştırması
- 5- Kervan Dergisi (Eylül, Temmuz 95-Ocak 96)
Alevi Partisi Üzerine İsmail Yıldırım'ın Araştırmaları
- 6- Demokratik Barış Hareketi Parti Programı
- 7 -M.Duverger-Siyasal Partiler (Rejimler)

MARX ve WEBER'DE KAPİTALİZM KURAMI

KUBİLAY AKMAN

M.S.Ü. SOSYOLOJİ 3

19.yy, kapitalizmin yüzyılı oldu. Avrupa toplumlarında merkantilist ekonomilerin yerini, kuşatıcı ve kendi ussal perspektifini dünya ölçeğinde kurgulayan kapitalizmin nihai olarak alması, bu yüzyıla damgasını vurdu. En ideal ifadesini İngiltere'de bulan sanayi devrimi, üretici bir alan olarak işi, toplumsal yerleşmeden ayırmış, işçi yığınlarının çalıştığı fabrikalar batıyla boydan boya sarmalamıştı. Pre-kapitalist iktisadi yapılar Avrupada böylelikle tamamen geri çekildi. Siyasal alanda da imparatorluklar yerlerini, bayraklarına Fransız Devrimi'nin savsözlerini yazmış ulus-devletlere bırakıyordu. 1789'dan 1848'e kadar olan süreç bu siyasal geçişin sancılarını taşıdı.

Çağdaş kapitalizm, serbest piyasasıyla, özgür (?) emekçilerin ücretli çalışması ile, teknik-endüstriyel alt yapısıyla yeni bir ekonomik model sunuyordu. Sadece daha verimli bir üretim biçimi olması ve pratik bir gelişmeyi ifade etmesiyle sınırlanamayacak yönleri de vardı. Yeni bir insan tipolojisi de onunla beraber var olmuştu. Orta çağın gelenekçiliği ve diğerkamılığı ile yaşayan bireyi yerini homoeconomicus'a bırakmıştı. Aruk, toplumun bütününe belirleyen gönüllü bağlanma ve adanmalarla oluşan, güçlü bir geleneksel aidiyet duygusu değil, paranın ve piyasanın gizli eliydi. Gücünü kutsallıklarından alan feodal lordlar ya da tanrının zavallı kulları olan serfler artık yoktu. Toplumda, çağdaş burjuvazi ve proleterya gibi, üretim karşısındaki konumlanışları ussal ve tüzel bir çerçeve ile sınırlanmış sınıflar ortaya çıktı. Üretim süreci ve bilimsel, teknolojik bulgular arasında organik bir bağ belirdi. insanlık birçoklarına göre ideal toplumuna kavuşmuştu.

Avrupa'daki bu köklü dönüşümler düşünsel plandaki yansımalarını kısa zamanda buldu. Kapitalizm toplumbilimsel tartışmanın merkezinde yer aldı ve birbirinden farklı kuramlar geliştirilmeye başlandı. Karl Marx'ın (1818-1883) ve Max Weber'in (1864-1920) çok yönlü çalışmaları içinde de bir kapitalizm kuramı geliştirmek çok temel bir yer tutar.

Karl Marx'ın tüm ekonomi-politik çalışmaları kapitalizmin işleyişini kendi içsellğinde anlamak ve

bir kapitalizm eleştirisi sağlamak çatışkısını kendi içinde barındırır. Ekonomik yazıları zaman zaman, klasik ekonomi-politikçilerden (J.S.Mill, Adam Smith, Ricardo vd.) yoğun alıntılara dayanır. Eleştirisini vereceği pozitivist ekonomi kuramı kendi yazılarında yansımaları bulur. Marx'ın argümanı, kapitalizm bir üretim anarşisi olsa da kendine has yasaları olan ve anlaşılabilir, ussal bir olgudur, varsayımı üzerine kurulur. Ayşe Buğra'nın dediği gibi "kapitalist toplumdan hem Marx kadar hayranlıkla söz etmiş, hem de bu toplumu onun kadar hırsla ve ısrarla eleştirmiş başka bir düşünür" yok gibidir (Birikim, Sayı 84, Nisan1996, syf 33). Kuramı, - artık-değer gibi kendisine ait kavramları saymazsak- söylemini klasiklerin tespitleri üzerinde kurma zorunluluğunu getirir. Bu yüzden yazıları, eleştiri nesnesinin nesneleri olma tehlikesiyle yüzyüzedir.

Marx, kapitalizmin neden belli bir zaman kesitinde ve Avrupamerkezli olarak yaşam bulduğu konusuna da değinmiştir. Kapitalizmi, feodalizmin tarihsel olarak aşılması, -Hegel'ci anlamda- anti tezinin feodal toplumun bağrından çıkması olarak görür. Bu gelişme ile birlikte, ussal toplumsal etkinliğin egemen olduğu, dünya ölçeğinde kuşatıcı ve toplumları önünde zorunlu bir evre olarak bir toplum tipi ortaya çıkmıştır. Burjuvazinin egemenliğinde gerçekleşen kapitalizmi bir ilerleme olarak gören Marx, onun aynı zamanda kendi mezar kazıcıları olan milyonlarca proleter de yarattığını söyler. Üretimin kolektif yapısıyla mülkiyetin özel biçimi arasındaki çelişki kapitalizmin de aşılmasıyla sonuçlanacaktır.

Marx yeni toplumla ortaya çıkan yapılanmaları belirleyici olanlar ve olmayanlar olarak ayırma eğilimindedir. Bu, genç Marx'da değilse de ilerlemiş yazılarında böyledir. İktisadi güçler (üretim güçleri) alt yapıyı oluşturur ve toplumun tüm diğer kurumlarını (aile, din, ideoloji, sanat vb.) belirler. Kapitalizmin insan tipolojisinde de bu anlamda ekonomik yasalarca koşullanmış olarak görür. Weber işte tam bu noktada Marx'a itiraz edecektir. Weber'e göre yeni toplum, yeni ekonominin gelişimi yeni bir insanın olu-

şumuyla karşılıklı etki içinde var olmuştur. O, "Protestan ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" çalışmasında, "çağdaş ekonominin ethosunun asetik protestanlığın ussal ahlakı ile bağlantısı" olgusunu ele alır. Protestan ahlakında ve asetizminde seküler bir çileleşğin izlerini görür. Kutsal dünyada mutlu bir yaşam için bugünkü yaşantıda başarı ve değerlerin biriktirimi bu ahlakın özüdür. Kapitalizmin "biçimsel" ve "barışçıl" olarak işleyen ekonomik mekanizması, böylesi bir insan tipini öngerektirir. Ama Weber sanıldığından aksine Marx'ın asimetriği bir determinizmden yola çıkmaz. O, kuramının bütününe olduğu gibi, var olan yoğun ilişkilerden, ansal örtüşmelerden ve olabilirliklerden söz eder ama birebir ilişkilerin total bir kavramlaştırılmasından uzaktır. Olgusal olarak da çağdaş kapitalizmin baıda ve özellikle protestan nüfus içinde edindiği başarıların, istatistiksel verilerle birlikte altını çizer.

Weber, Marx'ın aksine, toplumları zorunsal bir skalanın farklı evrelerinde görmez. Çağdaş kapitalizmin güncelliğine değinirken, serüvenci, vergici, sömürgeci kapitalist dediği toplumları da kendi içsellikleriyle yorumlamaya çalışır.

Marx neden kapitalizm dediği zaman, birçok tarihsel ve ekonomi-politik konuya girmesinin yanında son noktayı Hegel'in diyalektiğiyle koyar. Weber ise bu konuda daha olgusaldır. Protestan mezheplerinin ve ahlaki normlarının kapitalizmin belirleyicisi olduğunu söylemediyse bile ona çok ihtiyacı olduğu bir şeyi, yeni toplumun öznelinin ussal davranışının önbiçimlerini verdiğini belirtmiştir. İnsanlardaki güdülerin toplumun istediği kanallardan akması gerekir. "Sınırsız kazanma açlığı, hiçbir biçimde, kapitalizm ile aynı şey değildir, ne de onun 'ruhu' ile aynıdır. Kapitalizm olsa olsa bu usdışı güdünün

dizginlenmesi, en azından ussal olarak dengelenmesi ile özdeş olabilir..."(Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Hil Yayınları, syf 15). Bu dengeleme protestan ahlakında fazlasıyla mevcuttur.

Marx ise ekonomik davranışların ussallığını tüm insanlığın içsel olarak sahip olduğu bir yetinin sonucu olarak görür. Üretici güçler ile üretici güçlerin içinde anlam kazandığı ekonomik ilişkiler arasında belli bir çelişki düzeyine gelince yeni toplumun oluşumu kaçınılmazdır. Ama diğer yanda Marx insani öznenin tarihsel etkinliğinden söz etmiştir. İlk başta çelişki gibi görünen bu durum Marx'ın düşünsel yönden gelişimi incelenince aşılabilir. Bir toplum biçimini değiştirmek için anlamak isteyen yazar anlamaya çalıştığı toplumun devasallığı altında kuramının ahlaki tutumundan geri adım atmak zorunda kalır. Yine de kuramının mekanist yorumu Marx'tan çok Marxistlerin hatası sonucudur.

Weber'in yorumsal yaklaşımının insani etkinliğe daha çok yer verdiğini görüyoruz. Kapitalizmin doğuşunda Protestan ahlakının etkilerinin yanında, gelişkin evrelerinde protestan mezheplerine dahil olmanın mesleksen statülerin oluşumunda belirleyici etkisine yönelik tespiti de somut bir gerçekliği yansıtmaktadır. Marx'ın kuramına göre Weber'inkinin totaliteden uzak olması, birçok olumluluğun yanında toplumsal gerçekliğin farklı yönlerini incelerken kavramsal bütünlüğünün kırılması tehlikesini taşır. Tarihsel ekolün, çalışması üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi olduğu da söylenebilir. Ancak kapitalizmi salt ekonomik yasalarla belirlenen bir olgu olarak ele almak istemeyenler ve insanın yaratıcı eyleminin toplumsal rolünü eksene alanlar için kuramı anahtar niteliktedir.

CAĞALOĞLU'NDAN İKİTELLİ'YE MÜREKKEP KOKUSUNDAN PLAZALARA

(Bir göçün incelenmesi)

PINAR SELEK - AYŞE KISMET

M.S.Ü. SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS

1996 İHTİSAS SEMİNERİ

Araştırmanın temel sorusu, medya sektörünün Çağaloğlu'ndan İkitelli'ye göçünün Türkiye'deki hangi dönüşümü ifade ettiğidir.

Bu temel soru iki alt soruyu beraberinde getiriyor ve yine temel sorunun cevabı, bu iki alt soruya verilecek cevaplar arasındaki bağlantılarda aranıyor.

Alt sorular şunlardır: "Çağaloğlu'ndan İkitelli'ye göç sırasında dünyada ve özellikle Türkiye'de neler oldu?", "Bu süreçte, medya hangi temel dönüşümleri yaşadı?"

Araştırmanın seyrinde, bu sorular çeşitli alt başlıklarda sürekli olarak tekrarlanacak ve farklı bağlamlarda ortaya çıkan ayrıntılar, tekrar ana soruya dönülerek toparlanmaya çalışılacaktır.

Araştırmaya başlamadan önce, temel soruya hipotetik bir cevap oluşturduk. Ve bu cevap aslında araştırmanın sınırlarını ve kavramsal çerçevenin oluşmasını sağladı.

Cevabımız şuydu: "Çağaloğlu'ndan İkitelli'ye yaşanan dönüşüm, aslında bir paradigma dönüşümünü ifade ediyor.(?)"

Önce, bu paradigma dönüşümünden ne anladığımızı, yeni dünya düzeni-yeniden yapılanma-medya bağlamında, genel olarak, ortaya koymaya çalıştık. Yani araştırmaya bu tartışmanın ışığında giriştik.

Araştırmanın kendisi ise, üç ana başlık altında düzenlendi :

Medyanın yaşadığı düşünülen dönüşümü:

- üretimleri
- hayatları/mekanları
- söyledikleri

üzerinden anlamaya çalıştık.

Dolayısıyla, kullanılan teknikler şöyle çeşitlendi:

- Literatür ve arşiv taraması: Çıkan çeşitli röportajlar, istatistikler, haberler, yorumlar, dönüşümün arka planıyla ilgili yazılar değerlendirildi ve araştırmada kullanıldı.

- Yerinde gözlem : Araştırmacılarından biri Medya Plaza'da 6 ay çalıştı. Çağaloğlu ve İkitelli'de bulunan gazetecilerle iş üzerinden ilişki kuruldu. Ortak programlara katıldı. Haber çalışmalarına gidildi. Eskiden öğlen rakıların içildiği mekanlarda bulunuldu.
- Mülakatlar : Eski gazetecilerle, yeni muhabirlerle, Medya Plaza'da çeşitli konumlarda çalışan ve medya örgütlenmesinde farklı noktalarla bulunan kişilerle uzun süre devam eden, adım adım gelişen mülakatlar yapıldı.
- İçerik çözümlemesi: Televizyon programları, araştırmanın başında ortaya koyduğumuz soru doğrultusunda okunmaya çalışıldı.

I- YENİ DÜNYA DÜZENİ-YENİDEN YAPILANMA

Yeni Dünya Düzeni üzerine, onun yarattığı yeni ilişkilenme biçimleri, yeni hayat, zihniyet ve söylem tarzları üzerine çok şey söylendi. Son on yılda, ülkemizde ve dünyada yaşanan dönüşümler, aslında çok daha önceden beri tartışılmaktaydı. Bu bağlamda, dünya ve insan üzerine yapılan tespitler sorgulandı ve günümüzde her şeyin yeni bir biçim (bazılarına göre içerik) kazandığı sonucuna varıldı. Değişen ne idi? Yeni olan ne idi?

Postmodern dönem...Post-endüstriyel dönem..Modernliğin radikal Sonuçları..Bağımlılık ve Dünya Sistemi.. Glokalizasyon... Heterojenlik.. Entegrasyon.. Doğaya hakimiyet.. Dünya Pazarı..Tekelci Kapitalizm... İşgücünün akışkanlığı.. Emek sürecindeki değişimler..Sınıf mücadelesindeki değişimler..Ulus devletin niteliğindeki değişimler.. Kurumların doğasındaki farklılaşmalar.. Zaman düzenlenmesinin değişimi.. zaman ve uzam ayrışması.. Modern kentin yıkılışı.. Süreksizlik.. Değişim hızı... Parçalanmış-

lık.. Bütünlükten sapma..

Bu tartışmaları ve buralarda kullanılan kavramları ve bu konudaki görüşlerimizi yansıtmak araştırmanın kapsamı dışındadır. Fakat, araştırmanın sayıltılarını belirtmek bakımından, Yeni Dünya Düzeni'nden ve Türkiye'deki Yeniden Yapılanma'dan ne anladığımızı, ve medyadaki dönüşümlere hangi açılardan bakacağımızı ortaya koymak şarttır. Bu, genel tartışmalardan ne ölçüde beslen(me)diğimizi de açığa çıkaracaktır.

... Foucault şöyle demişti: "Güçler arası ilişkiler (iktidar) daima birbirini izleyen mütasyonların meydana getirdiği bölgelerdir... Bunların hiç bir şekli şemali yoktur. Sadece bir çok güç arasındaki ilişkilerin mücadelesinin hiçbir biçime dönüşmeden oluşmasıdır... iktidar kavramı diyagramatik bir kavramdır (yani şekli belli olmayan bir magma yığındır)... Böylece ortaya çıkan şekilleri -ki bunlar bilginin meydana getirdiği şekillerdir- ve şekilsizlikleri şekillendirip, kuvvetlendirir. Böylece, ortaya çıkan şekiller daima bir değişiklik içindedir. Kuvvetlenip belli bir biçime girdikten sonra, tekrar güçler arasındaki ilişkilerin değişmesi üzerine, yeni şekiller onların yerini alabilir. Şekiller, böylece, belirli güçler arasındaki ilişkilerde görünen mütasyonlardır." (Akay, 1995: 83)

... Ulus devletleri yıkanlar onları yapanlardır. Meclisleri işlevsizleştirenler, bir zamanlar onlara ihtiyaç duyanlardır. Sınırları istedikleri noktalarda belirsizleştirenler, yine onları kalın çizgilerle çizenlerdir.

... Sanayi üretimi, tek başına sermayeyi arttırabilecek en son noktaya ulaşmıştır. Acil hava borularına ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü, sistemin kendini dayadığı ve yeniden ürettiği sermaye artmadığı durumda, patlamalar ve iç çatışmalar zorunlu olarak kendilerini göstereceklerdir. Bu durum, yeni sektörlerin oluşumuna yol açmıştır. İletişim, reklam, halkla ilişkiler, pazarlama, sigorta gibi hizmete dayanan ve sanayi sektörünün bir alt kolu gibi işlemiş ama varlıklarıyla, tek başlarına yeni bir kültürün, yeni bir alanın açılmasını sağlamışlardır. Ama asıl dönüşüm bambaşka bir sektörün oluşumuyla olmuştur: Müzik-eglenç-spor sektörü. Bundan sonrası hızla olmuştur. İletişim sektörü gittikçe bağımsızlaşmış, müzik-eglenç-spor sektörüyle bütünleşmiş ve diğer hizmet sektörlerini sararak yepyeni bir kırmızı alanı yaratmışlar, kısa zamanda sanayi üretimini aşarak, uluslararası sermayeyi büyük ölçüde döndürmeye başlamışlardır. Bunu, finans sektörüyle bütünleşme izlemiştir. Daha önce, pazarların tükenmesi nedeniyle, sanayiye uygulanmayan bilgi torbalarının ağız, iletişim sektörüne açılmış ve dünya birdenbire küçülürmüştür.

Tüm bu gelişmeler, Sosyalist Bloğun ve buna bağlı olarak İçüncü Dünya diye adlandırılan birliklerin çözülüşüyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.

Merkeze bağlı çevre ülkelerde kurulan ithal ikameci, kendi içine kapalı sanayileşme devrini doldurmuş ve bu biçimde dünya sermayesine eklenebilecek kırmızının azamisi sağlanmıştır. Dolayısıyla, artık yeni bir iş bölümü daha kırmızı sonuçlar getirecektir. Böylece, ucuz emek cenneti olan çevre ülkelerin ihracata dönük sanayileşmesi başlamıştır. Her ülkeye bir sektör... Kimi turizm, kimi tekstil, kimi tarım, kimi elektronik.. Tek bir dünya devleti.. Tüm yatırımlar iletişime.. Mekan yok oldukça kırmızı artıyor..Eşgüdüm doğru kurulmalı.. Bu yeni iş bölümünde herkes üzerine düşen görevi yapmalı..Ama herkes.. Yeni bir düzen gerekli..Yeni bir Dünya Düzeni.

Ve artık dünyadaki politik ve ekonomik birliklerin kendilerini yeni alanlara uyarlamaları zorunludur. Yeni anlaşmalar, yeni paketler, yeni stratejiler...

Nedenler bir yana, tüm dünyada ortak olarak yaşanan somut değişimlerden ve izlenen politikalarından yola çıkarak, Yeni Dünya Düzeni'nin, sermayenin yeni ihtiyaçlarına göre, dünyayı yeniden yapılandırmak için bir dizi paketi uygulamaya soktuğu açıktır, diyebiliriz. Bu paketler, özellikle çevre ülkelerde şu noktalarda genellenebilir :

- Yeni bölgesel birliklerin oluşumu
- Ulusal ve uluslararası hukukun yeniden düzenlenmesi
- Parlatmentonun, eski devlet aygıtının yeniden düzenlenmesi
- Özelleştirme
- Sektörlerin yeniden düzenlenmesi
- İletişim sektörünün hızla geliştirilmesi
- Kentlerin yeniden inşası
- Yeni insan'ın yaratılması

Amerikan Başkanı Clinton'un danışmanı olan Benjamin Barber şöyle diyor : "Eğer bir günlük gazetenin ekonomi sayfalarını okursanız, dünyanın giderek çok daha bütünleştiğini saptayabilirsiniz. Ticaret ve teknoloji sayesinde yerküre SAKIN BİR BİÇİMDE, muazzam bir tek pazara dönüşme yolunda görünmektedir." (Le Nouvel Observateur 10 Nisan 1996)

Kapitalizm, teknoloji, bilgi ve sermayeyi ulus ötesi alanlarda yeniden yapılandırmıştır. Şirketlerin dünyayı paylaşımı, ulusların dünyayı paylaşımına galebe çalmıştır. Yeni Dünya Düzeni, devletler dahil, her türlü kurumun şirketleşmesiyle işe başlamıştır. Sınırlar sorunsallaştırılmış, coğrafyanın yeniden paylaşımı mücadelesi başlamıştır. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen siyasal mimari yıkılmıştır.Bu mimarinin parçaları olan Birleşmiş Milletler, NATO, Ulus Devletler gibi örgütler yapı krizine girmiş, yeni bölgesel birlikler aracılığıyla bu krizden

çıkış aramıştır. İstelik bu birlikler, oluşturulan yeni ekonomik işbölümüne daha uygun düşmektedir. Böylece, global şirketin hiyerarşilerine göre, bölgesel güç dengeleri yeniden örgütlenmekte, burada kimi ülkelere alt-emperyalist roller verilerek, bu "kooperatif güçler" aracılığıyla kontrol mekanizmaları dağıtılmaktadır.

Örneğin, Kafkasya, Ortadoğu ve genel olarak Batı Asya'nın kontrolü Türkiye ve İsrail'e verilmiş. Bu iki ülke arasında yapılan anlaşmalarla, sınırlar ötesinde, siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda yeni alt birliklere zemin hazırlanmıştır. "İsrail, OFEG 1-2-3 Uydu Sistemleriyle, ticari ve askeri amaçlı güçlü bir istihbarat ağı yaratıyor. Türksat-1 ile birlikte bu uzay sistemi Suriye, İran, Libya ve Irak açısından oldukça büyük bir tehdit yaratıyor." (Suat Parlar, Demokراسi, 22 Nisan 1996)

Benzer gelişmeler, Uzakdoğu, Latin ve Orta Amerika, Afrika için de geçerlidir. Ancak araştırmanın kapsamı nedeniyle, burada değinmeyeceğiz.

Yeni ekonomik coğrafi düzenleme, devlet, hukuk, parlamento gibi kurumların sınırlarını da zorlamıştır. Bu nedenle, "Tek pazar" ortamı, yeni hukuk, özgürlük, yasak, yıkıcılık gibi tanım ve durumlar oluşturdu. Durumu kontrol altına alabilmek yani, Yeni Dünya Düzeni'nin potansiyel tehditlerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Özelleştirme, tüm kıtalarda birden, eşgüdümlü olarak devreye girdi. Kamu malı kavramı bir daha gündeme gelmemek üzere yok edilmeliydi. Özelleştirmeye direnecek güçler ise, şiddet yoluyla hızla tasfiye edilmeliydi. Öteki uluslara karşı örgütlenmiş ordular yerine iç muhalefetleri bastırma-kontrol işlevi olan polis teşkilatları ordulararak kendi uluslararası organizasyonlarını oluşturdu. Yasama-yürütme-yargı-ekonomi kurum ve ilişkilerinin yeniden düzenlenimi ise, sektörlerin, siyasetin, hukukun düzenlenmesinden geçiyordu. Bunlara katılan yeni güç ise medya oldu. Kimi sektörlerin (tekstil, makina vb..) çevre ülkelere devri; telekomünikasyon, uzay araştırmaları, gen teknolojileri vb alanlarda yeni açılımlarla beraber finans ve hizmet sektörlerinin öne çıkışına, bu sektörlerin temsilcisi olan siyasetçilerin oluşturması eşlik ediyordu. İletişim sektörünün hızla tekelleşen sahiplerinin dünyanın pek çok yerinde bu role soyunmaları rastlantı olmasa gerek.

İretim, tüketim, siyaset, cezalandırma alanlarındaki değişim kendi mekanını ve insanını da oluşturmaktadır. Dünyanın finans, telekomünikasyon, sanayi merkezleri olan az sayıdaki çok nüfuslu mega kentler arasındaki organizasyon, Yeni Dünya Düzeni'nin yönetim-kodlama merkezlerine zaten dönüşmüştü. Bu bağlamda ülkelerin, bölgelerin pazar savaşlarına mekan oluşlarından sonra, kentlerin yeniden pazar paylaşımlarına (özellikle çevre ülkelerde) tanık olunu-

yor. Bugüne dek paylaşılmamış kent toprakları ya da Ege ve Uzakdoğu adalarının paylaşımının gündeme girişi örnek olabilir.

Yeni düzene için "Yeni İnsan"ın oluşumunda da medyanın büyük rolü vardır. Cumhuriyet yurttaşlığı, kent ortaklığı yıkılırken, etnik ve dini tepkisel oluşumların görünürdeki gündem işgaline karşın, medyanın yeni dünya düzeninin damarları oluşu sayesinde, kentlere doldurulmuş kitlelerin yalıtılmış bireylere dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu, Yeni Dünya Düzeni'ne uygun insan oluşumudur. İktidar kendini kitlelerin talep ve sözlerinde yeniden üretmektedir; kitleler ve iktidar özdeşleşme yanılması yaşamaktadırlar.

...

Bu yeni dünyayı Amerikan Başkanı Clinton'un danışmanı olan Benjamin Barber, "Mc World" olarak adlandırıp şöyle diyor : "Mc World için özgürlük 36 çeşit müzik setinden birini seçebilmektir"

Ama bu dünyanın asıl yüzü şu kadar nettir aslında : "Öyle bir dünya ki, orada nüfusun en zengin beşte biri, en yoksul beşte birinin yüzde 0.5 olmasına karşın, tüm kaynakların %80'ini sahiplenmektedir. Öyle bir dünya ki, orada parasal ve finansal pazarlardaki alışverişin toplamı, uluslararası ticari alışveriş değerlerinin yaklaşık 50 katının üstünde bir rakamı temsil etmektedir." (Ignacio Ramonet/ Le Monde Diplomatique. Sayı: 29)

YENİ DÜNYA DÜZENİ- YENİDEN YAPILANMA-MEDYA

Böyle bir tabloda medyanın görevi ne olabilir? Dünya yeniden yapılanırken, medyanın payına ne düşmüştür?

Önce şu soruya cevap arayalım : Yeni Dünya Düzeninde, iktidarın yeni bileşenleri ve yeni yöntemleri nelerdir?

"Egemen kralın yerini alan bir kişi değil, bir magma yığındır" diyor Foucault.

Şimdi, karşımızdaki, Althousser'in ideolojik aygıtlarını anlattığı Devlet iktidarından daha başka bir şeydir. İretim artık, içinde binlerce işçinin çalıştığı dev fabrikalardan çıkıp küçük atölyelerde parçalanması gibi, iktidar da bin parçaya ayrılmıştır. Ancak, telekomünikasyon sistemleriyle daha kolay koordine edilen bir parçalanmadır bu. Tam bu noktada John Kaene'nin sözü oldukça anlamlı: "Devlet, birileri tarafından eele geçirilmek' açısından yeterince toplu bir yerde bulunmadığı oranda, iletişim araçlarını radikal amaçlarla tekelleştirmek stratejisi de gereksiz hale geliyor. (...) Dağınık iletişim ağları, sivil toplumun gözeneklerine daha kolay girerek çeşitli yurttaş grupları arasında anlam ağları inşaa ediyor." (Keane, 1993)

Eğer, bir üst başlıkta anlatıldığı gibi, dünya sınırlar-

ları yeniden belirlenerek, yeniden inşaa ediliyorsa, eski işbölümünün kalıntıları nasıl silinecektir? "Global ihtiyaçlara" göre belirlenen yeni iş bölümüne, dünyanın farklı yerlerinde farklı alışkanlıklarla, farklı değerlerle yaşayan insanlar nasıl ayak uyduracaklardır? Belki de, geçmişlerinde birbirleriyle sınır çatışmasına giren ulus devlet mensubu vatandaşlar artık, bir şirketin farklı kolları gibi eşgüdüm içinde çalışmak ya da bu sınırlarda rekabet eder gibi çatışmak zorunda kalacaklardır? Zor iştir bu. Modern yaşam zorunluluklarına direnen renk renk yaşam alışkanlıkları varken.. Kahveler, hint fakirleri, tembellik hakları, cemaat kuralları, 'einformal' dayanışma gelenekleri... İstelik devlet aygıtının denetimini diğer toplumsal kurumlardan uzaklaştırmışken. Bu köyler nasıl globalleştirilecektir? Herkes kendi rolünü nasıl içselleştirecektir?

Geçmiş yok edilmelidir. Hafızalar silinmelidir. Geriye kalan tortular sisteme eklemelenebilir, ve kurulan hiyerarşi içinde yerini almalıdır. Ama toplumda zaten varolan, cinsiyete, etnik kimliğe, yaşa ve o bölgenin yapısına göre değişen çeşitli alt-üst ilişkileri bu dev mağmatik şirkete eklemelenebilir. Müslümanlık protestanlaştırılmalı, kürtler eşkiyalıktan badygularlığa atanmalıdır. Bunu kim yapacaktır? Ulus-devlet değil. Ya da tek başına o değil...

Modernliğin uzun tarihi içinde belki kendiliğinden üretilen ama insan bilimcileri tarafından tespit edilen çok sihirli bir formül ortadadır. Zaten hep böyle olmuştur. Farkında olunmadan yaşanan şeyler, bilim adamları tarafından tespit edilmiş, sonra da bu, herşeye hükmetmeyi kendi hakkı sanan insanoglu tarafından daha bilinçli kullanılmıştır. Nedir bu sihirli formül? İktidarın söylemde üretilmesi... Bu üretimin, bir dizi işlemle denetlenmesi, ayıklanması, örgütlenmesi ve yeniden dağıtılması. Foucault tam bu noktada, iktidarın baskıcı yapısının dışındaki bir başka özelliğine dikkat çeker : Yaratıcılık. İktidarın kendi doğasında olan, bu özellik, bilinçli bir biçimde uygulandığında ortaya çıkan sonuç, son günlerin ünlü deyişiyle, 'eçarpıcıdır'. Baskı yaparken müdahale etmek. Fakat müdahale acılı olduğu an direniş başlar. O halde, ilaç tatlı olmalı. EĞLENCE'li olmalı. İstelik eğlenceye doyulmaz. Ego hep daha fazlasını ister. Eğlence, yeni eğlence ihtiyacını doğurur. Sonra sarhoşluk başlar. Sarhoş olan eğlencenin dozunun gittikçe artmasını ister. Ayıklığın ne olduğunu unuttur. Ve bu böyle sürer gider. Birden herşeyin adı eğlence olur ve kendi halinde yaşayıp giden insanın gittikçe bulanıklaşan mekanı, kulaklarının da pek iyi duymadığı sözleri farklılaşır. Bazen alıştığı şeyleri ister yanında. Onları çekip kurtarır. Çünkü sonuçta insan, sarhoşken de insandır. Bu sefer, o alıştığı şeyler maskelere dönüşür.. Ama farketmez.. Eğlence unutturur. Oysa ca-

nı yanmaktadır. Ama karşı çıkamaz, iyice uyuşmuş durumdadır. Nadir durumlarda karşı çıkığında, tüm dünyayı karşısında bulur. İktidarın baskı mekanizması işlemeye başlar. Sistemin iletişim mekanizmaları ona hiç de sahip olmadığı bir kimlik verir. Sözü yine A. Akay aracılığıyla Foucault'ya bırakalım : "İktidarlar bireyleştirir ve bireyleştirmekten vazgeçmezler. Normlar, artık bireyleşenleri görünür kılar, bireyleştirmeyi sürdürür ve onları birbirleriyle rekabet içinde kıyaslanır hale getirir. Bu şekilde de hapishanenin modeli ceza vermekten ayrı bir şekilde normlar üretmek, bireyleşenleri de bu normlara sokmak üzerine kurulmuştur. Bireyleşen ve normala sokulan uysal bedenler modern eğlence toplumunun bildiğimiz üyeleri değil midir?"

Eğer iktidar zihinde kuruluyor, gündelik yaşamda ve söylenen sözde kuvvetleniyorsa, iktidarın yaratıcı niteliği iletişim kanallarının denetim ve etki gücüne bağlıdır. Öyleyse, iletişim kanalları zihinlere, alışkanlıklara, yaşam biçimine ne kadar müdahale edebilirse, iktidar her gün, her saniye, her yerde yeniden yeniden üretilir. Hem de istenilen sınırlarda, istenilen ihtiyaçlar için.. Yazının icadı insanı yeniden yaratmıştır. Marx, "Matbaanın, hatta baskı makinasının olduğu bir çağda İLYADA mümkün müdür?" diye soruyor. Telgrafın icadı da böyledir. Postman'a göre, telgraf enformasyonu bir meta, yararına ya da anlamına bakılmaksızın alınıp satılabilecek birşey haline getirdi. Yani enformasyon bağlamından koparak dolaşmaya başladı. Biz ekleyelim : Telgraf gerçeği hakikatten kopardı. Ve hakikat eumursamazlık denizinde' çırpınmaya başladı.. Boğulması ise, medyanın sözlü iletişimle olan savaşını çarçabucak kazanmasıyla oldu. Böylece, kendi dışındaki iletişim araçları da onun formatını aldılar. Ve hep birlikte başladılar eğlendirmeye. Sahipleri ortaklaştı, ve hep birlikte başladılar yönlendirmeye.. Sahipleri, bankaları aldılar, fabrikaları aldılar, başkalarıyla ortaklaştırdılar. Ve hep birlikte başladılar, eğlendirmeye, yönlendirmeye, yönetmeye... Bundan sonrası kolaydı : Uluslararası yeni iş bölümüne kaulacak her topluluk ayrı bir hazırlık devresini geçirmeliydi. Şimdi bu hazırlık devreleri, eğlence afyonu içersinde verilen ve eski tip eczacıların, her hasta için ayrı olan formüllere göre, terazisinde dikkatlice tartıp havasında özenle hazırladıkları yapma ilaçlar gibi, damarlarda dolaşarak kanın bileşenlerini değiştiriyorlar.

Gerçi, burada bir açık kapı da bırakmak gerekir. İnsan yaşamı bu kadar analitik değerlendirilemeyecek denli karmaşıktır. Yaşamın gizli yolları çeşitlidir ve insan davranışlarını belirleyen değişkenler bu çeşitlilik içinde bambaşka yeni patikaları da mümkün kılarlar. Fakat yine de, iktidarın hayata iletişim yoluyla müdahalesi oldukça önemlidir. Ve biz, dünya-

nın ve Türkiye'nin yeniden yapılandırılması paketi-
nin bu formülün ışığında hazırlandığını ve medyanın
yeni dünya düzenin sözünü ve sermayesini taşıyan
damarlar olduğunu savunuyoruz.

Işık eğlencenin ışığıdır, eğlencenin, efeel good'un
pazarlandığı medyanın ışığı. Postman'ın deyişiyle,
"Televizyon : Öldüren Eğlence"nin ışığı.. (Postman,
1994)

...
Şimdi iktidarın bir başka özelliğine gelelim. İkti-
dar nereden doğar? Güç ilişkilerinden. Güç kimdey-
se, iktidar ondadır. Neyin gücü? Paranın, dolayısıyla
silahın, dolayısıyla yasanın, dolayısıyla iletişim aygıt-
larının, dolayısıyla vb..vb..

Günümüzde, paranın, silahın, yasanın ve iletişim
aygıtlarının sahipleri ortaktır.

Tabii, hep böyle değilmiş. Sözü John Keane'e ve-
reliim :

"1600'lerde, matbaa işi henüz kapitalist bir en-
düstri olmayıp hal, küçük insanların işiydi. Görece
ucuz ve taşınır baskı makineleriyle Leveller yazarların-
nın, matbaacılarının ve sokak satıcılarının biraraya
gelmesiyle, dönemin siyasal hareketliliği ve entellek-
tüel etkinliği daha da arttı." Fakat denetim de gittik-
çe arttı ama direniş sürdü. Devletler sürekli baskıyı
sürdürdü ama işlevin kendisi basının en önemli sila-
hı oldu ve devlet basının işlevinin farkına vardı. "İlk
basın mensuplarının toplumsal konumu henüz sa-
rayların, cemaatlerin, kiliselerin ve loncaların ağala-
rıyla sarmaş dolaş değildi. Her ne kadar "burjuva"
iseler de -biraz mal mülk sahibi oldukları ve biraz
mürekkep yaladıkları için geniş anlamıyla burjuva-
bu grupların öncelikle girişimcilerden oluştuğu söy-
lenemezdi...Etkinliklerini ise farklı kesimler destekli-
yordu. Bunlar, siyasal otoritelerle kedi-fare oyunu
oynamayı göze almış gruplarca da destekleniyorlar-
dı."Devam ediyor Keane : "18. yüzyılda, Pazar rekab-
beti, ilk büyük gazete patronlarını yarattı. (...) Yayın-
cılık endüstrisinin bazı bölümleri karmaşık bir acen-
teleşme ve mülkiyet yoğunlaşması sürecine eklem-
lendi. (...) Yayıncılık ticaretinin kimi bölümleri daha
çok eşkiyalığı andırıyordu; pazarda riski göze alıp ba-
şarılı olarak kazanılacak para ve kudret uğruna diş
dişe, turnak turnağa savaşılan bir ehanimet kapitaliz-
mi' idi söz konusu olan. Yayıncılar bazen korsanla-
rın, casusların ve gözünü hırs bürümüş rakiplerin ab-
lukası altına giriyorlardı. Kamusal tartışmaları ve si-
yasi kanunları ticari sebeplerle kısıtlıyorlardı. Örne-
ğin, Amerikan kolonilerindeki gazeteler, devrimden
on yıl öncesine dek, tartışmalı konulardan fellik fel-
lik kaçtılar." (Keane, 1993)

Aradan bir asır geçti...

-Türkiye'de Medya Patronları /Holdingleri (...)

II- CAĞALOĞLU'NDAN İKİTELLİ'YE/ MÜREKKEP KOKUSUNDAN PLAZALARA..

1. KISA TARİHÇE.. (...)

2-)ÜRETİMLERİNDEN ÖRNEKLER :

Televizyon Programları

Basın tarihinin 1600'lerden başlayan gelişim sü-
reci; aynı zamanda, dünyanın/insanın/ olanların algı-
lanış ve iletiliş biçimlerinin, iktidar ve özgür iletişim
arasındaki savaşımının da tarihini oluşturur. Basın
tarihi, sansürün; izinli, olabilir, ya da kontrollü habere-
rin tarihidir. İktidar güçleriyle bağımsız, demokratik,
özgür iletişim algı ve talepleri tarih içinde uzlaşma-
larla bugünün tarzlarını oluşturmuşlardır. Olan ile
olanın kitlelere iletilme tarzı arasındaki giderek açı-
lan mesafedir bu uzlaşma..

Yirminci yüzyıl sonunda, bağımsız bilgilenme-ile-
tişim kanallarının dışlanabileceği bir durumla karşı-
laşılmıştır (aksi görüşlere, internet vb..rağmen). Ye-
ni Dünya Düzeni, teknoloji, bilgi ve sermayeyi med-
ya alanında reorganize ederken en önemli kurumsal-
lığını da inşaa etmiş olmaktadır. Sermayeden bağım-
sız ya da küçük sermayeler ile oluşan alternatif basın
gelenekleri, ya küçük sınırlarında sıkışmak ya da "pi-
yasa mekanizmasının" içinde; "rasyonel" işletme zo-
runluluğu nedeniye "faiz mekanizması", "para piya-
saları", "döviz kurları", "kağıt fiyatları" "vergi",
"prim", "teknoloji" (İsmail Kayhan, Birikim 28) gir-
dabında içeriği feda etmek zorunda kalmaktadırlar.

Okuyucu/izleyici beklentisi de uluslararası medya
düzenin kodlaması ile biçimlenmektedir.

1980'lere dayanan yeniden yapılanma programı-
nın yansıması olan dış açılmanın (ki bu YDD'nin
küreselleşmesinin yansımasıdır) parçası olarak, yasa
ve ülke dışında yayına başlayan özel televizyonların
kısa tarihi ve ekran içi üretimlerine bakarak Yeni
Dünya Düzeni tasarısını kısmi olarak da olsa, oku-
mayı denemek istiyoruz...

a-) Medyanın Yeni Dünya Düzeni ve Devlet Politikala- rına Aidiyeti ve : "ŞİMDİ HABERLER.."

Radyo ve televizyon alanında tekel olan TRT, tarihi
boyunca devletin resmi çizgisi dışına çıkmadı ve za-
man zaman resmi çizginin de gerisinde kaldı. Kadro
ışık, depolar, çürüyen teknolojik malzeme,
kullanımı ve imkanları bilinmeyen makineler, geniş
ve yaygın mekanları ile TRT, gerçeğin iletişim ortamı
olmaktan çok, iletilmesi gerekenleri ileten bir kurum
oldu.

İki Dünya savaşları sonrasında belirlenen soğuk
savaş dönemi politikalarında, Türkiye'nin jeopolitik
rolleriyle, Cumhuriyet öncesi devlet yönetimi anla-

yıllarının birlikteliği çizgisinde oluşmuş politik tutumun yansımasydı TRT.

Küreselleşme ise, "çok seslilik şovu" anlamına geliyordu. Doğu Bloku yıkılmış, Türk Cumhuriyetleri "keşfedilmişti". Güç dengelerinin henüz oturmadığı ve kapitalizmle yüzleşen halkların ne yapacağı belirsiz olduğundan, zaten Türk-İslam ve istihbarat kadroları aracılığıyla CIA'ya kanal oluşturanlar, Kafkasya'ya Türk kültürü ve kapitalist değerleri taşımaya giriştiler. Türkiye, Körfez Krizinde (ki bu ilk özel televizyonun-STAR- kuruluş dönemidir), CNN ile tanışırken, Türk Cumhuriyetleri TRT INT. ile tanıştılar. Bu, Yeni Dünya Düzeni'nde Türkiye'ye biçilen rolün ekranlara yansımasydı. TRT INT, bu özel rolünün dışında, Avrupa'daki göçmen işçilerin radikal islam ve sola kayışlarını; ikinci ve üçüncü kuşak gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını önleme işlevini de üstleniyordu. Böylece "Büyük Türk Dünyası"nın ilk kurumu oluşturulmuş oluyordu. Yeni Dünya Düzeni'nin ilk kurumunun CNN oluşu ve uluslararası medya dünyasının yeniden yapılanmasında görüldüğü gibi..

Tabii ki uluslararası ve bölgesel durum bürokratik kadrolar tarafından, Yeni Dünya Düzeni'nin aslı sahibi sermaye ve piyasa teorisyenleri kadar "hızlı" anlaşılamazdı. Özel televizyonlar, liberal bakışları odaklayarak göreceli bir cesaretle devreye girdiler. Onları alt-empyralist ülke oluşun Yeni Dünya Düzeni öncesi ulus-devletlere dayanan "milli kokuları"ndan çok kapitalist enternasyonalin özelleştirmeci, yeni liberal zemini heyecanlandırıyordu. Bu heyecanları rejimin çözülmesini yol açmadı. Bu heyecanın önderi (Özal) tasfiye edildi ve RTİK kuruldu. Kriz dönemlerine özgü yönetim biçimlerinin ve istihbarat yapılarının yeniden düzenlendiği; Orta Doğu'da savaş düzeninin alındığı bir süreçte, RTİK'le birlikte "enformasyon" bağlamında, yirmi tane ulusal TRT ve yüzlerce yerel ölçekli TRT dönemine girildi.

Yeni Dünya Düzenine uyumlu medya düzeninin tektipleştirilmesinin program düzeyinde inceleyelim. Bunun için haberler, haber programlar, haber magazinler, tartışma, açık oturup, haber sohbet, reality show, talk show gibi söz ve güncellik ağırlıklı programlar toplamına gözatabiliriz.

TRT, günlük olayları, devletin hiyerarşisine göre biçimlendirirdi. Cumhurbaşkanı, hükümet, ordu, bürokrasinin bitmek bilmez toplantı, nutuk ve kararları sıralanırdı. Hal, da böyle..Spiker "düzgün" bir türkçe ile konuşur ve ekran çerçevesi bir devlet kurumunun ağırlığını hissettiren bir düzenlemeyi yansıtır. Aktarılan olay, demec ya da konuşmalar ya resmi görüş standartlarında yorumlanır ya da resmi görüşü yansıtan sözler öne çıkarılır.

Özel televizyonlar ise, yeni dünya düzenin san-

sasyonel ve magazinel söylemini renk, giysi, dekor, star sunucu ile birleştirerek "haber merkez" oldular! Haberin ne olduğu değil, hangi ayrımının nasıl yakalanmış olduğuna indirgendi haber.

Liberal televizyonların haberleri özel olarak her konuyu özelleştirme ve liberalizme bağlarken TRT, TGRT, STV, MESAJ, KANAL 6 gibi kanallar devletin ve milletin bütünlüğüne bağlıyorlar. Her iki kesim de diğerlerinin öne çıkardığına karşı değiller. Bir öncelikler ve angajman sorunu var sadece. Örneğin, Tıp Fakültesi öğrencileri ve doktorların birlikte sağlığın özelleştirilmesine karşı yaptıkları gösteri kimi televizyonlarda hiç yer bulmazken, kimi televizyonlar polislerin müdahalesini, kimi de (Show TV) gösterinin polisle diyalog yoluyla olaysız nasıl bitirildiğini aktarıp gösterinin konusu olan özelleştirme karşıtlığına hiç değinmiyorlar.

Soğuk savaş yıllarında, sinemalarda film öncesi gösterilen "propaganda filmlerinin" yerini de televizyon programları almış durumdadır. "Milletin birliği ve bütünlüğü" temalı program Perde Arkası, alanını savaş, psikolojik savaş üzerine kurmuştur. Benzer bir söyleme sahip ama kamu alanını mesken edinen ve bugün Show TV'ye transfer olarak "özel alana geçişi" aynı söylem üzerinden deneyen ateş hattı incelemeye değer bir başka örnektir. 1995'de TRT'de memur ve öğrenci önderlerini devlet yetkilileriyle beraber sorgulayan programcı, Show TV'de mankenlerin ya da sıradan insanların özel hayatlarını sorguya çekiyor.

RTÜK sonrası her televizyonun benzer bir program ve sunucu edinmesi yeniden yapılanmada önemli bir göstergedir. Perde Arkası, Arena, Ateş Hattı, Objektif, Temiz Eller bu türden programlardır.

Kamuoyu oluşturan programların; konuların eşgüdümü ve aynı gün-hafta gerçekleşmesi, başbakanlığa bağlı Politik Psikoloji Merkezi ve Genelkurmay'daki Kriz Merkezi ile eşgüdümlü olduklarını düşündürmektedir.

b-)Hakikatin kırılması : Reality Show'lar

"...bir mikrofona/ sabah vapurlarında açan melankoliye,/ sadaka uzanan ele/ bir mikrofona/ ölümlerin rehir kaldığı hastane / koridorlarında kırılan kalbe/

Oğul'a annesini bıcaqlayan/ Anne'ye çocuğunu boğan/ / bombasını okşayana, bir gülü

kokluyormuş gibi/ / bir mikrofona. / Konuşmak istiyor, simsiyah / kesilmiş bir sesle/

içimizdeki Delilik / ve Kurtuluş beklentisi." (Ahmet Oktay, "gözüm seyirdi vakitten")

...

Son çeyreğinde televizyonun gündelik yaşamın aslı figürlerinden olduğu bu çağın tümü, sanki bu durumu hazırlamak için yaşanmıştı! İki dünya sava-

şı, atom bombaları, binlerce küçük savaş, milyonlarca ölü, nükleer denemeler ve teknolojik felaketler, emperyalizmin bunalımı ve saldırıları ve buna karşı yeryüzü aşkın yüzü olacak diyenlerin umutlar yığıldığı eşitlik ve özgürlük deneyim ve kazanımları ama hep ölüm ve hep yıkımlar...Gerçeküstücülük ve gerçekçiliğin, örneğin Dali, Kafka ya da Picasso'nun aynı hayat durumlarına dikkat çekmeleri..

Gerçeklik ve hakikat/doğruluk arasındaki fark, felsefe tarihi boyunca hep olageldiğine göre, bu farkın algılanışının ve ifadesinin 20. yüzyılda ortaya çıktığını söyleyemeyiz. Ama son üç yüzyıldan önceki çağlar, gerçeklik ile hakikatin arasındaki uçurumun derinliğini bu denli taşıyorlar mıydı? Hayır. Bunu ise, genel olarak, gerçeklik ve hakikat arasındaki uçurumun üzerinden varolan ve uçurumu derinleştiren televizyon olgusu ve özel olarak "reality show" adı verilen program türü ispatlamaktadır. Gerçeğin gösterisi, öteki yüzümüz, maskemiz her çağda varlığını sürdürmüş olmalı. 20. yüzyıl sonunda kollektif bir maske şimdi o: "reality show"

Reality-show'ların bağlamını anlayabilmek için ne yapıyor olduğundan önce, adına ve gerçeklik-hakikat ayrımına değinmek gerekir.

"Gerçeklik", "hakikatin" türkçesi gibi düşünüldüğünden, bu sözü gören okuyucu, bunu yazanın dilinin eskiliğine verip, onu "gerçeklik" olarak okuyor. Ya da, tersine bir işlemle, "gerçeklik" sözcüğünü "hakikat" olarak anlıyor. Batı dillerindeki karşılıkları ise, sorunu bir ölçüde çözüyor. İngilizcedeki "reality", Almancadaki "realitat", Türkçedeki "gerçeklik" sözcüğünün karşılığı olarak ele alınırsa, yine İngilizcedeki "truth" ile, Almancadaki "Wahreit" Türkçedeki "doğruluk" ile karşılanırsa (Harun Tepe, Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ve Hakikat, s.3), reality show'un hakikatle ilgisi olmadığı kolayca anlaşılır. Gözümüze sokulan hipergerçekler, hakikat değil, olsa olsa bir yanılsama oyunudur. Hakikate dair, önemli ipuçları gösterse de...

usul usul tanıdım, yıllarla
cinnetin
gözünü, kalbini ve sesini!

Uçurum soludum hep!
ahmet oktay/söz acıda sinandı

"Çeviri yada karşılama sorunu dışında kavramlar açısından ele alındığında, 'Gerçeklik nedir', 'gerçeklik neye ilişkindir' ya da 'gerçekliğin taşıyıcısı nedir' sorularının yanıtı varolandır. 'gerçeklik' varolanın ya da kimi varolanların bir özelliğidir -tüm varolma gerçek olmaya indirgenemez-

Varolanların yapısı, yapı özellikleri ve diğer varo-

lanlardan ayrımı gibi konular, genel olarak da varolan ya da varlık sorunları ise, varlık felsefesinin (ontolojinin) nesne alanını oluşturur." (age, s.4)

(Bu relality-show'ların tüm dünyada en çok izlenen program türü olmasının temelini oluşturur ki, buna ilerde değineceğiz)

"Doğruluk neye ilişkindir?" ya da "doğruluğun taşıyıcısı nedir?" sorularının yanıtı ise -en azından doğruluğun genel kullanımında- "varolan" değil, bilgiler ya da ifadeler, önermeler, savlar, kuramlardır, ama hep bilgi birimleridir. Gerçeklik, bilenden, bilinçten bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin bir özellik iken, doğruluk, varlığını bir varolana ilişkin bildirimde bulunan bir özneye borçludur. Bu tür sorunlarla uğraşmak ise bilgi felsefesinin konusudur.

Taşıyıcıları oldukça farklı olan "gerçeklik" ve "doğruluğun" aynı şey olmadıkları açıktır.

Günlük dilde -hakiki arkadaş, hakiki sevgi, hakiki altın vb. örneklerde- olduğu gibi, felsefi söylemde de, doğruluğun bu bağlamda da kullanıldığı görülmektedir. Anılan örneklerde karşıtlık, 'easıl olan' ile 'eöyle görünen' arasındadır. Hakiki altın, gerçek altın olan, sahte altın ise, altın gibi görünen ama aslında altın olmayandır. 'Hakiki arkadaş' ile, 'arkadaş gibi görünen'de de durum anlaşılmaktadır."

(Yüzyıl boyunca, felsefi tartışmalarda, *varolana ilişkin doğruluk* ya da *varlığın hakikati* sorununa birkaç düşünür dışında değinilmemiş olması ile aynı yüzyılın sonunda, reality-show'ların dünya, yaşam ve insanın üzerinde iletişim ve bilgi tarzları oluşturmaları bir rastlantı mıdır?)

"Günümüz bilgi felsefesine egemen olan eğilim, bilgi sorunlarını yalnız bilgi kuramı çerçevesinde ele almak, varlık bilimsel unsurları tümüyle bilgi felsefesi dışında bırakmak yönündedir. Böyle bir bakış açısının doğal sonucu ise, bilginin varlık bilimsel temellerini dışarıda bırakmasıdır." (a.g.e, s.7)

Reality-show'ların kitleleri *karşısına alışı*, ontolojik kökenlidir. Varlık durumları arasındaki ortaklıklar, benzeşmeler, ilişkiler, simgelere dayanır. Futboldan farklı değildir. Programların hazırlanışı ise, pop ile beslenmiş bilgi kuramlarına dayanmaktadır.

Reality-show'ların izlenmesinde, her kesim ve yaşta insan için geçerli iki duygu/tepki belirmektedir. İlki olayların trajedisinin, yani yaşananın, olayların içindeki insanların, gösterilen dışında, aslında neyi yaşamış olabileceklerini sezme, bunun acısıyla, kendi olası acısı arasında koşutluk-özdeşlik kurma; ikincisi, programın, kameranın gösterme biçimine kapılma, onun üzerinden algılama ama bu üsluba çok inanmama tavrı.. Itici, otoriter, kaba söylemleri-ne karşın çok izlenir olan medya starlarının durumu gibi...

Reality-show'ların incelenmesi, algı ve iletişim

sistemi nedir, nasıl oluştu, nasıl işliyor sorularına da yanıt aramak anlamına gelebilir..çünkü yüzyılın genel profilini, insanın anlam—algı coğrafyasındaki değişimleri, kapitalizmin 20. yüzyıl yolculuğunu, teknolojinin algı ve iletişim sistemlerine etkisini anlamadan "gerçeğin gösterisini" anlamaya çalışmak güç olabilir.

YANGIN VAR

Yangınlar, tüm reality showların *iyi* malzemesidir. Facia oluşu kadar, sürekliliği olan, bir anda bitmeyen, renkli, alevlerle görüntü estetiğini doğallıkla sağladığı için, Türk(iye) televizyoncularının uygun buldukları ilk taklit Reality-show programı oldu.Özel televizyonların ilk dönemlerinde, henüz alt yapılarını tamamlamamış olmaları, program deneyimsizlikleri, şablon programlara ve kolay para kazanmaya yatkınlıkları nedeniyle, Amerika'da olduğu gibi, *çılgın bir trafik suçlusunu* ya da *soyguncuları* helikopter ve yayın araçları ile izleyip canlı yayınlamaları için daha zamana ihtiyaçları vardı. Kırmızı itfaiye araçlarına binip ya da ardına takılıp, mekanların yanışında doğallıkla bulunan dramatik özellikleri görüntülemek, nasıl çıktığını, sonucunda ne olacağını bilmediğimiz, sorular ve merak barındıran (bina tamamen yanacak mı, içeride insan var mı, kurtulanların ya da tanıkların paniği?? vb. vb.) bir "görsel şölen" sağlayacaktır. Madurlara, tanıklara ve çevrede bulunanlara anında sorular yöneltilecek ve bunlar, heyecanlı bir kurgulama ile sunulacaktır.

Örnek:

Akşam saatleri...görüntüde itfaiye merkezine gelen haber üzerine orada " yangın/facia" bekleyen TV ekibinin ve itfaiyecilerin ilk hazırlıklarını yapmaları ve yola birlikte çıkışları izleniyor. Fatih'de, üç katlı eski bir evin üst katında çıkan yangına, trafik sıkışıklığı nedeniyle gecikerek varırlar. Binanını iç mekanı haşat olduğundan, yangın tüm katları sarmıştır. İtfaiyeciler söndürme işlemine girerler. Yangının çıktığı üçüncü katta bir adamın kaldığı, muhtemelen sarhoş olup, yangının da onun ihmali sonucu çıktığı söylenmektedir. Yangın mahallinin önünde ikinci katta oturduğu anlaşılan bir adam dövünerek, küfrederek ağlamaktadır. Sözlerinden herşeyini yitirdiği anlaşılmaktadır. Çevesinde 5-10 kişiyi tutmaya, sakinleştirmeye çalışmaktadırlar. Tüm görüntülerin arkasından, programı seslendiren davudi bir ses olan biteni anlamamızı kolaylaştırır gibi görünmeyen bir anlatım tutturmuştur.(Bu anlatım, televizyonlardaki futbol maçı spikerlerinin, herkesin yalınkat gördüğünü yalınkat anlatması gibidir: 4.5. 1996, Fenerbahçeli sporcular Trabzon maçına giderken, Rize'de otobüsleri taşlanır. Bir futbolcu yaralanır, spiker yaralanan futbolcuya sorar "nasıl oldu?", "taş geldi, ne olduğu-

nu anlamadım, dikiş attılar", spikerin yeni sorusu şu: "taş büyük müydü?")

Görüntüde kurgulanmış, itfaiyenin , yangının değişik aşamalarındaki çalışmaları, zaman zaman sorulan saçma sorular ve kül olmuş iki kadın son halleri..araçların merkezlerine geri dönüşü...

Bu yüzyılın bilgilerinden doğmuş etanıklıkların önemi'nin popüler algı sistemlerindeki yansımalarını örnekliyor TV spikerlerinin tanıklara olan soruları..Mikrofon ve kamera, herkesin iki dakikalığına ünlü olabildiği bir dünyada, star olmakla iki dakikalık ün arasındaki sarkaçtaki düşleri tüm haşmetiyle ayaklandırmaktadırlar. Bir yangının, bir kazanın ya da cinayetin, birilerinin kaderini değiştiren, yaşamlarında belki onulmaz kırılmalara yol açan anların tanıkları kimileyin sırtarak, kimileyin gözlerinde uygun roller takınmış edalarla olayı anlatıyormuş gibi yapmaktadırlar. Ve artık olan değil, kamera mikrofonu uzattığında, söylenmesi gerekenler (ki bunun bir tarihi vardır) söylenecektir.

Ve biz orada, o yangının "aşlında" nasıl olmuş olduğunu, o artık olmayan üçüncü kattaki, artık yaşamayan insanın kim, ne, nasıl biri, hangi hayatın tanıdığı olduğunu, hangi duygularla hangi hatayı yaptığını ve ödediği bedel ile kendi tarihi arasındaki ilişkinin ne olduğunu bilemeyeceğiz. İkinci katta oturan adamın bundan sonra ne yapacağını, nerede mesken tutacağını, hayatta tutunup tutunamayacağını, sahip olup yitirdiklerini yeniden ediniş edinemeyeceğini bilemeyeceğiz. İlk kattaki yarım kalmış mekanın sahibinin kim ve nerede olduğunu da bilemeyeceğiz. Bilmemiz şart mıdır? Bu program, bize yaşadığımız kentte aynı havayı soluduğumuz bir grup hemşerimizin başına gelenlere tanık olmamızı sağlamıyor mı? Buna karşı olunamaz. Ama kameranın bize gösterdikleri ve uydurulmuş, suni bir metnin üçüncü sınıf senaryosu ile, kentin bir yerinde, birkaç kentdaşımızın yaşadığı bir felaketi gerçek görüntü ve seslerle "göstermiş" ama hakikati yansıtmamıştır. İşte bu, bir Reality-show örneğidir.

Yangın program ya da haberlerinin reality show programlarının ilgi alanları içinde en masumlarından olduğu da belirtilmeli. Çünkü, yangın çıkışının sosyal ilişkilerden çok, ihmale dayalı oluşu, fütursuz senaryolar yazılsa da, doğal afetler denli olmasa da, doğal bir gelişim seyrini izler. Bunu, diğer insanların ruhlarında, yaşamlarında, ilişkilerindeki yangınların sonuçlarını konu alan Reality-show'larda anlamamız daha kolaylaşacaktır.

KAYIP ARANIYOR

Programın devamlı mekanı olan stüdyoda, oturma bloku tasarımı bir platformda, bir grup kayıp yakını,

yakalarında ya da ellerinde kayıpların fotoğrafları ve isimleri ile oturmaktalar. Sayıları, programlara göre 15-20 civarında değişmektedir. Ne bir "kalabalık" olacak kadar çoklar, ne da sayılabilecek kadar az, konuya uygun sayıda seçilmişler! Alt ve orta-alt sınıflardan geldikleri; giysileri, tavırları, yüzlerinden belli. Birçok TV programında, seyircilere yapılan süslemeci makyaj, seyirciyi neşelendirme ve rahatlatma bu programda yapılmıyor. Seyircilerin ya da katılımcıların özellikle kendileri gibi, gündelik hayatta oldukları gibi olmayışları, programın mantığına uygun düşüyor. Eğlence programlarında aranan yüz-beden özelliklerinin tam aksi görünüyor: kırıksık yüzler, bakımsız bedenler, eski ve moda dışı giysiler; hakikaten kederli gözler...bizi hakiki hayat hikayelerine davet eder gibidirler..

Sahnede, platformun karşısında, bir talk show mekanını çağrıştıran ama sıradan, hiçbir şaşası olmayan bir koltuk takımı, kavuşma sahnelerinin "arenasını" oluşturmaktadır. Salt kaybolma hikayelerinin aktarıldığı, kavuşma sahnelerinin olmadığı programlarda görüntü, ayaktaki sunucu ve önündeki tabladan oluşmaktadır. Duvardaki ekranda, kaybolanın resmi bulunmaktadır. Görüntüye mat bir étaba-kahverengi' egemendir.

Programın sunucusu genellikle ayakta, sohbetlerde koltuka işini yapmaktadır.

Kayıp bulunmuşsa, yakınlar sahnede yerlerini almakta ve onlarla konuşulmaktadır. Bu konuşma zaten anlatılmış hikayenin tekrarıdır, bulunmuş kayıpla karşılaşma anına hem "oyuncuları" hem "seyirciyi" hazırlama, ön oyunlarla başlayıp güçlü yoğunlaştırılmış bir dramatisasyonla final yapmaya dönüktür. Bu tür programların sunucularının genellikle tiyatro kökenli olması da tasarlanmanın arka planlarını "sergiliyor". Bu noktada bir hayat-sanat ilişkisinden söz edilebilmiş gibi görünüyor ama ortaya çıkan program olsa olsa bir kitch olmaktan öteye gidemiyor. Evlerinde bu tür çok sayıda "esere" sahip katılımcılar ve seyirci bu düzeye örtüşüyor.

Kavuşma sahnesinin bir önceki sahnesi, Saklambaç programındaki kadınla erkeğin karşılaşacağı panoyu kaldırma sahnesinden farksızdır. Karşılaşma anı öyle hazırlanır ki, kucaklaşma ve gözyaşları, zaten acılı ve o sahneyi yaşama düşü/umudu ile dolu platformdakileri de, seyirciyi de ağlatmayı hedeflemektedir. "Kayıp Aranıyor" programının diğer reality show'lardan farkı seyirciyi de hem tanık, hem kayıpların aranmasına davet anlamında, ortağa dönüştürmektedir. Pozitif bir elektrik yaydığı konusunda bir imaja neden olsa da, birbirlerinden çok uzak düşmüş yakınların kavuşturulması gibi kutsal bir görevi yerine getirmesine rağmen(!), diğer reality show'lardan öz olarak farklı bir anlam vurgulamamaktadır.

Bu ortak işlev, kamu yönetimi ve sosyal devlet fonksiyonlarının imge, imaj ve bilinçdışı yöntemlerle aynı işleri gören(!) medyaya devredilmesidir. Yani verili dünya düzeninin toplumsal ayağını sağlama misyonudur.

Duygulara, gözlerdeki kederlere ve gözyaşlarına, yüzlerdeki acılara, zamanın yorgunluklarına 'ezoom' yapan kameralar bize o anın gerçeğini göstermekte ama hakikati söylememektedirler. Toplumu yalnızca bir algı sistemine mahkum eden böylesi programlardan daha etkili politik araçlar olabilir mi? Ya da kurumların, egemen değerlerin dışında var olma biçimlerini mahkum eden daha "sivil" ne olabilir?

Programın "kavuşturma" özelliğinin olumlu örnekleri de görülmektedir. Örneğin 1938'de, Derişim'den sürgün edilmiş bir aile dağılır. Yıllar sonra, yaşlı kadın kardeşini aramak için programa başvurur. Yayını izleyen İzmit'den bir aile komşularının tarife uyduğunu düşünüp komşuları ve programı arar. Yapım ekibi, kadının oğlu ile İzmit'e gider. Kadının yıllar önce ayrı kalınmış kardeş olduğu anlaşılır. Yıllardır görüşülmemiş üçüncü kardeş Tunceli'den getirilir ve üç kardeş buluşturulur.

Ya da değişik nedenlerle çocuklarını terketmiş ya da ayrı kalmış anne ve çocukların gönüllü buluşması da olumlanabilir.

Oysa gerek kayıplara seslenilen duyurularda, gerek bulunan kayıpların kavuşturulması işleminde, bir "zorunluluk" dayatılmaktadır. Kendi yolculuğunu yapma, özgürlük, baskıdan uzaklaşma gibi nedenler tek bir potada eritilmektedir: kaybolma.

Bir genç ailesini terkederek "kaybolmuştur". Zaten bu programda "kayıp" ailenin dışında varolmak anlamında kullanılmakta, ailesiyle olmayan yok sayılmaktadır. Bu, sadece programın değil, kayıp yakınlarının söylemidir. Duyuruda, gencin resmini gören biri, onu gördüğü yeri bildirir. Anne ve kızkardeş, TV ekibi ve kayıp otobüsü ile birlikte, gencin yaşadığı saptanan bölgeye gelirler. Genç adam bulunup getirilir. Uzaktan görüldüğünde, anne çığlıklar atmaya, kendini yerden yere atmaya başlar. Kadın oğluna şiddetle sarılır. Oğul gönülsüzce sarılır, belli ki "bulunmaktan" (oysa O hep vardı..) hoşlanmamıştır. Kadın bayılır. Kızkardeş abisinin yakasına sarılmış, durmaksızın "abi neden gittin, neden bizi bir kez aradın, biz sana ne yaptık abi" diyerek sarsmaktadır.

İçlünün herbirinde, belli ki, farklı kaygı, duygu, durumlar söz konusudur. Belli ki onların yolları ayrılmıştır. Buluşmaktan doğan bir sevinçten çok; toplumsal değerler, şartlar, gelecek endişeleri, kurulmuş düşler üzerinden çok yönlü bir zorunluluk yaşamaktadırlar. Kayıp otobüsünde, yanında oturan genç adama yönelmiş mikrofonu tutan zat, artık yargıçtır: "Evi terketmekten pişmansın değil mi?" Adamın yü-

zû "hayır", sesi "tabii pişmanım" demektir. Toplumsal rol dağılımında, ona düşen, onun için yazılmış diyalogları seslendirmektedir. Bu rızasız boyuneğiş, normların zaferidir. İzleyiciler arasındaki kaçma eğilimleri, sapkınlıklar, farklılıklar, "dışarıya çıkma" eğilimleri, genç adamın sesi ve görüntüsünde bir an engellenmiştir. Ama hakikaten böyle midir? Kaçarak "kayboluşlar" azalmakta mıdır?

Program, kayıpların nedenlerini, arka planlarını, insanların hikayelerini yansıtmamaktadır. Bunların zerre kadar değeri de yoktur. Zaten tüm hikayeler, programın formatına uygun prototip şekiller almaktadır.

Yine de, program formatını en çok etkileyen ve bozan reality-show türü "Kayıp Aranıyor"dur. Hayat hikayelerinin, parçalanmış aile temasının ister istemez içine girdiğin toplum esas olarak iki temel sınıf ile ara katmanlar, alt sınıflar vb. sınıflardan oluşmuş bir sistemdir.

Marxist yaklaşımın, açıklayabilme açısından daha güçlü olduğunu düşünüyorum. Bu durum, kuramın pratik çalışmalara uyarlanması güçleştiren ancak sınıfı gözlenebilir biçime getiren, nesnelliği yakalamamızı sağlayan, görülemeyen belirleyicileri gözlemlememize olanak tanıyan bir alan açıyor. Yöntemsel olarak betimleyici değil açıklayıcı bir tarzı tutturmak konusunda böyle bir seçimin yararlı olacağını den, batıdaki şablonlardan uzaklaşma, bu coğrafyaya özgü kimliklerin formatı deforme etme potansiyelini barındırmaktadır. Bu durum "Türk ailesi" çevresinde klişeleşmiş "güçlü, dayanışmacı vb." yaklaşımları sorgulama, deşifre etme imkanı oluşturduğu kadar, verili aile düzenini, klişeleri güçlendirme imkanını da yaratıyor. Yayıncılar tercihlerini doğallıkla ikinciden yana yapıyorlar. Bu seçim, tüm reality-show'lar ve belki tüm televizyon programcılığı açısından geçerlidir.

Çünkü, reality-show'lar, kapitalizme geçiş süreçleri ve kapitalizmin sorunlarının, bunlara müdahalelerinin, insan-insan ilişkileri, insan-madde-mekan ilişkilerinde yol açtığı sonuçları konu almaktadırlar. Kapitalizmden ayrı düşünülmecek olan medya sistemi ise, doğal olarak bu arka planın üstünü örterek, sorunların nedenlerini dar alanlarda ve spekülative tanımlamalarla sıkıştırarak, ideolojik rolünü oynamaktadır. Bu rolü en yalınkat algı sistemine uygun tasarlaması ve kaçınılmaz sonucu olarak yalınkat algıları çoğaltan bir düzlem-dil- tanım üzerinden "oynaması" ise, reality-show'ların hep olacağını, varlık zeminin ortadan kalkmayacağını düşündürüyor. Çünkü bu yaklaşım, reality-show'ların nesnesi olan "olayları" çoğaltmak sonucunu doğurur.

Bu durum, hakikatin gerçekten intikamı olarak da okunabilir.

"Siyah istasyonlar, kan davaları; namus cinayetleri mapushanelerde ırzına geçilmiş sübyanlar, kuruyan rahimler

kesilen falluslar

her durakta binen yeni bir hayalet!

Bir kalem yontun, bir kalem yontun

makınaya bağlanacak kalpler için!"

a. oktay / söz acıya sınıandı.

Kapitalizm ve reality-show'lar arasında kurulan bağıntı temellendirilmezse, hem hayat durumları (hakikat), hem de reality show'lar anlamlandırılmaz.

M. Foucault ve arkadaşlarının, "Annemi, Kızkardeşini ve Erkek kardeşimi katleden ben, Pierre Riviere" başlıklı kitabı yayımlandıktan on yıllar sonra, dünyaya bunlar yazılmamış gibi bakamayız.

"İnsan son iki-üç yüzyılda yeniden icad edilmiştir" diyen M. Foucault, arkadaşları ile birlikte, 1830'larda, Fransa'nın bir köyünde gerçekleşen cinayetlere, ardından, Pierre Riviere'in kendi yazdıklarına ve intiharına, insanın tarihsel, evrensel açıları ve modernizmin, modern ve geleneksel kurumların, insanlara, yaşantılara müdahalelerinin yol açtığı sonuçlara dikkat çekerken; örneğin son 6 ayda Türkiye'de gerçekleşen ve medyada sıkça karşılaşılan onlarca benzer olayı da açıklamış olmaktadır.

Milyarlarca insana, acıları, yaşama krizleri, kendilerine dayatılan yaşam kalıplarının kuşatmışlığı, birbirleriyle özgür ve doğal ilişkiler içinde olamamaları, özgür aklın dışında tasarlanmış mekan-iş-devlet tarzlarının sonuçları, terör, korku, tehdit, kıyas diye sunulmaktadır. Milyarlarca insan kendi içlerinde potansiyellerini taşıdıkları hakikatin sezgisi, bilgisi ile gerçeğin görüntüsü sarkacının geriliminin ekranlar karşısında eskizini çıkarmakta, kendi varlık durumları üzerinden, düzeyi ne olursa olsun hesaplamaktadırlar.

Reality-show'ların varlıklara dayanan bu temeli üzerinden, insanlar, hayattaki konumlarına, yerlerine şükretmeye, bilinçdışına itilmekte (buna vesile olan birçok araç tabii ki vardır) ve potansiyellerini taşıdıkları gerilimleri büyütürken geleceğe devretmektedirler. Kafka'nın Şatosu, 1984, Taikovski filmleri, Angeolopoulos, Kieslowski, Kusturica gibi düşünür-yönetmenlerin filmleri, bu hakikatin yansımalarıdır. Arzuların kodlanması, sıradan kolay ifadelerden biri olduğu bir dünyada reality-show'lar özgürlüğün, sorgulamanın, hayat sınırlarının zihinlerde kodlama aracıdır.

Son dönem yapılan "sınır ötesi" gibi olağanüstü olayları, efsaneleri, metafizik olayları konu alan ve re-

ality-show'lara yakın akraba sayılması gereken programlar, televizyonlala biçimlenen bir dünyada hakiki sınırların yaşam içinde aşılmasını telafi etmektedirler.

Sıcağı Sıcağına, reality show'ların ortak karakterlerini üzerinde toplamaktadır. Söz Fato'da, Alo Polis, Polis İmdat, Adliye Koridorları, Kayıp Aranıyor vb. Daha çok belli temalarla sınırlanan bu programların konularının tümünü kendi içine alabilmektedir.

Program loş bir atmosferde, yine tiyatro kökenli bir sunucunun, konuların özetini sunuşu ve kurgulanmış görüntüler üzerinden gerçekleşir. Dramatizasyon, sunucunun ses tonu ve vurgularında, programın sonuna dek sürmektedir.

Örnekler:

Kocamustafapaşa'da, iki küçük çocuk tecavüz edilip öldürülmüş olarak bulunur. Sunucu olayın "özetini" geçtikten sonra, olayın geçtiği, apartıman, önündeki kalabalıklarla birlikte görüntüye gelir. Kamera apartımandan girer, bodrum kata iner ve daireye girer. Polisler, anne, abla, baba ve komşular görüntüde bir görünüp bir kaybolurlar. Ailenin şaşkınlığı, cenazelerin evden çıkarılışı, ailenin polis otolarına binışı, söylenti düzeyindeki eğrüşler' ekrandan yansır. Rivayetler o kadar çeşitlidir ki, annenin bir ilişkisi nedeniyle, çocukların intikam için öldürülmüş olabileceği bile ifadelendirilir. Mahallelinin, kocasından ayrı olan, çalışan ve çocuklarıyla birlikte yaşayan kadının günlük hayatı üzerine yaptıkları ve hakiki hiçbir karşılığı olmayan dedikodular milyonlarca insana duyurulur. Bölüm, olaydaki gelişmelerin program tarafından da izlenip seyirciye aktarılacağı vaadi ve çocukların cenaze görüntüleri ile sona erer.

- Daha önce gösterilmiş olan bir program, yeni gelişmelerle karşımıza çıkar. "Katil" o çevrede yaşayan biridir. Kameralar, polisin tatbikat yapmak için sanığı getireceği saatlerden önce evdedir. Anne ve kardeşle, röportajlar yapılır. Onlar, olayın "atlatmışlar"dır. Durgun hayatlarını canlandıran, bir kez daha sahip olacakları "ün" nedeniyle hazırlıklıdır ve ne gerekiyorsa onu söylerler. Sanık getirilir, dışarıda biriken mahalleli, polisler arasındaki adama saldırır. Bu sıkça rastlanılan bir görüntüdür. Kalabalıkları bu tavra iten ağırlıklı saldırının kendi "mekanlarına" yönelmiş olmasıdır. Bu linç girişimleri ya da artık ekranlardan öğrenilen linç taktikleri kentleşme süreçleri tamamlanmamış yerleşim alanlarında görülmektedir. Polisler ile adam arasında tatbikat sırasında "sert" ilişkiler kurulmuş olduğunu görmek mümkündür. Bu meşrudur. Adamın suçu nasıl işlediğine dair anlatımları kısa, çarpıcı kimi sözcüklerle aktarılır. Aile kriz geçirir, sözle ve elle saldırır. Apartıman merdivenleri insanlarla doludur ve herbiri bu adamın yerinde olma potansiyeli taşıyan birçok insan, aslında,

kamuya yansıyacak bir olayın tanığı olmanın şerefini yaşamaktadırlar! Binadan çıkarken bir ritüele dönüşmüş saldırılar gerçekleşir. Sunucu olayın böylece çözüldüğünü söyler.

Yargısız infazların yaygın görüldüğü bir alan da imtihahtardır. Yukarıda anlatılan olaya benzer olaylarda, anne-baba katilleri ve çocuklara tecavüz etmiş sanıkların son yıllarda hücre ya da cezaevlerinde kendilerini asmaları, "toplumu temizleme", "ibret" vakalarına dönüşüyor. Toplumun ve yaşantıların mikro düzeyde birinci derece tanıkları yok ediliyor ki bu bir toplumun kendi yüzüyle hesaplaşmasının da önüne geçiyor. Gerçeğin gösterisi: Öteki yüzümüz (Reality Show'lar) bu yaniya o yüzümüzün bizim dışımızda olduğunu işaret ediyor, cinayet ve facialar bitmiyor.

POLIS İMDAT

Özel bir reality show program türü olarak, polis kurumunun sorumlu olduğu alanları merkez alan POLIS İMDAT'ın özel rolleri ve işlevleri var.

Çok yeni olan televizyonculuğun kısa Türkiye TV tarihinde (son 5 yılda), farklı formatlarda bu tür denemeler yapıldı. Emniyet kurumundan bağımsız düzenlenen programlar, genellikle, kendiliğinden kurumun nasıl çalıştığını da sergiliyor duruma düştüğünden bu denemeler ya kısa süreler yayında kaldı, ya da neredeyse sadece birkaç programla varlıklarını sürdürdrebildiler. Sağlık sorunlarını ele alan reality show'lar da benzer süreçler yaşadı. İstelik sağlık kurumlarının kargaşasının "suçlularla" uğraşmak kadar meşu bir gerekçesi de bulunamayacağından, tüm televizyonlarda doktorların katıldığı sağlık programları çok yaygın olarak kullanılıyor ve neredeyse hekimlik işlevi görüyor. Suç ve adalet alanları ise bu kadar "ucuza" halledilemiyor. Bu nedenle, genellikle İstanbul emniyetiyle işbirliği içinde hazırlanıyor programlar. SHOW TV'de ise, bir süre önceye dek, Ankara Emniyeti ile bir program hazırlıyordu. Ancak, İstanbul'da oluşan "show" yeteneği, ortamı ve geleneği nedeniyle, Polis İmdat'ın yanında çok sönük kalıyordu, devletin ve medyanın prestiji zorlanıyordu. Kaldırıldı.

Polis İmdat, hemen her programda, polisin "başarılı çalışmalarını", kentin, insanların güvenliğini amaçlayan, hırsızlık, cinayet, kavga, gasp, uyuşturucu, mali suçlar, kaçakçılık gibi konularda nasıl suçluları yakaladığını ve adalete teslim ettiğini anlatıyor. Emniyeti temsilen genellikle Beyoğlu ya da Sultanahmet Emniyetinden ya da göreceli olarak daha eğitilmiş gruplardan oluşmuş polis ekipleri bu işle görevlendirildiğinden, görüntüye yansıyan çalışmalar, TRT'nin yapabileceği türden olmasa da, bir "propaganda filmi"ni anımsatıyor.

Elbette "suç işlemeye eğilimli" insanlar için caydırıcılık, kamuya verilen imaj da düşünülüyor.

Örneğin, kamuoyunda, polisle ilgili tartışmaların yoğunlaştığı sırada, şu görüntüler ekrana geliyor: İki Anadolu'lu yaşlı kadın, yollarını kaybetmişler, karakola getirilmişler. İstanbul'un dış semtlerinde oturmaktadırlar. Gidecekleri yeri de, oturdukları evi de bilmiyorlardır. Yakınları gelip onları alana dek, ek-
randa birbirlerini suçlamalarını, nasıl olup da kaybolduklarını, polisin onlara yardım etme çabasını izliyoruz.

Genel aramalar da, programın sürekli görüntülerindendir. Özellikle eğlence yerleri, diskotekler, cafeler gibi gençlerin yoğun bulunduğu mekanlarla, fahişeler, eşcinseller, sokak insanların yoğun olduğu semtler ve sokak kahvehaneleri vb..seçilir. Normal dışı kesimler ve potansiyel suçlu olarak görülen böylece sürekli olarak baskı altında tutulmuş olurlar. Aramalarda, polis kameranın karşısında özellikle nazik bir üslup kullanır.

Sürekli suç alanlarından örnekler bir başka bölümü oluşturuyor. Örneğin kaçak videocular, sahte evrak basanlardan..alınan duyumlarla yola çıkılarak iz sürülüyor. Değişik mekanlarda ele geçen "samık adaylarının" nasıl sorgulandıkları görüntüde yer almıyor. Televizyon ekibi ile gidilen olaylarda genellikle önceden istihbaratların sağlam yapıldığı ve suç üstü durumlarının hedeflendiği görülüyor. Bu nedenle, genellikle ele geçenlerle ilgili o ana özgü açıklamalar yapıyorlar.

Suçların nedenleri, olayların aslında nasıl olduğu, görüntülere giren insanların suçlu olup olmadıkları gibi insan yaşamını yargılayan ihlaller ise bu kadar "show" biçiminde gerçekleşen bir programda bile meşrulaştırılıyor.

"Polis İmdat" türü yapımların, muhalif duygu ve kıpırdama eğilimleri karşısında bir devlet ve düzen lehine ürkütme programı olma niteliği, aslında, diğer reality-show'larla "Polis İmdat" arasında bir ortak payda denilebilir.

SÖZ FATO'DA

Magazinleştirilmiş bir reality show için, Fatma Girik, Kadir İnanır gibi, herbiri politik angajmanları olan sanatçıların aktif sunucu/programcı olarak seçilmeleri toplumu eğitime misyonuyla da çıkıyor. Onlar, babacan-anacan tavırlarla devletin otoriterliğinin, yani doğuya özgü iktidar-yaşantı tarzının temsil edildiği bir söylemi sergilemektedirler. Bu tarzın RTİK'ün kuruluş sürecinde ve özel televizyonların yönlendirilmesinde-üst anlamda- TRT'leştirildiği bir dönemde olması ilgi çekici.

"Söz Fato'da", diğer reality-show'ların bir nesnel-

lik imajı veren uzaktan bakıyormuş edasının dışına çıkarak, ailenin, iş yerinin ve insanların kimlik ve davranışlarına, hatta ruhlarına dek yargılayıcı bir tarz oluşturmuş. Fatma Girik'in üslubunun göcünü nereden aldığı sorusu, benzerlerinin örtük biçimde yaptığı modern zihniyet dünyasının insana müdahalesinin, "bizim milletin" anlayacağı tarzda açıktan yapılması olarak cevaplanabilir.

Bu durum, dünyanın son yüzyıldaki insan etrafında kurduğu kısır döngüyü yansıtıyor gibidir. Foucault'nun "Pierre Riviere" çabasında gösterdiği gibi, modern dünyanın insanları tek yaşam kültürüne zorla edaveti'nin doğurduğu sıkıntıları, insanlararası ve insanın her iki anda parçalanışı ve yokedilişi "gerçeği" örtülememesinden, show'larla sergilenerek, bir tür açıklama ve olayları azaltma işlevi aracı olan reality show'lar, yine tek tip yaşam kültürüne zorla "davet" ile döngüyü tamamlıyor. Bunun anlamı, daha çok cinayet, kavga, katliam, ayrılık, tecavüz ve terör olacak demektir.

Eğer "Söz Fato'dan" ve relality-show'lardan yola çıkarak bir kara-ütopya çizilecek olursa, çok uzak olmayan bir gelecekte, belinde silah, elinde kamera "reality-show'cular olacağı düşünülebilir...

ADLIYE KORIDORLARI

Türkiye'deki "reality show"lar arasında, başından itibaren değilse bile, son aylardaki düzenlenişi ile, olumlu eğilimleri olan tek örnek olarak düşünülebilir. Ama sadece eğilimler...

Adalet kurumlarıyla ilgili sorunları ele alan, dolaşısıyla adliyeyi meksen tutan program, salt tek tek olayları, mahkeme görüntülerini, manşetlik görüntüleri temel almıyor. Adalet kurumlarının sorunları; mahkemelerde suçluyu arama çabasında, ayrı bir medya yargılaması olabilecek, sansasyonel sözlerin seçimleriyle, kurgu yerine, olayı yansıtan sözlerin kurgusuyla iletmeye; yakın tarihte adli çözümlerine varmamış kimi toplumsal olaylarıkonu alma; ya da kimi konularda, örneğin yasa maddelerine dair, uzmanların fikirlerini alma gibi olgulara rastlıyoruz. Konu üzerindeki tartışmaların farkında olduğu, izlendiği de görülüyor.

Ancak atv'nin yayın akışında bulunan "polis imdat", "kayıp aranıyor", "adliye koridorları" üçlüsü bir bütün olarak ele alındığında, Adliye Koridorları'nın ayrıksılığı zedeleniyor. Çünkü programların tüketim kitlesinin, eğilimleri, konumları ile kurumlarla farklı ilişkileri gözönüne alırsa, kullanılan dilin ayrıcalığı niyetten çok pazarlamadan kaynaklanıyor gibi görünür.

Polis İmdat, Yangın Var, Söz Fato'da, Sıcağı Sıcağına programları, polisin, itfaiyenin, sağlık kurumla-

rının basit araçlarını kullandıkları gibi, kameralarını hep bu kurumların mensuplarının yanında bulundurmaktadırlar. Yani onların gözüyle olayları izlemekteyiz. Ya da Söz Fato'da olduğu gibi, sık sık bu kurumlara, insanlara müdahale ya da sığınma için başvurulmaktadır. Baskınlarda, polis, evlere, iş yerlerine gizlice girerken kameralar da onlara uygun pozisyonlar almaktadırlar. "Suçlu" diye anılanın karşısında, suçlu arayanın yanında bir konum almaktır bu.

Kayıp Aranıyor'da kamera bir başka güç olarak (medya/4.güç) devreye girerken, Adliye Koridorları'nda da benzer bir durum söz konusudur. Program, Suçlama- Savunma-Karar makamları yanındaki bir kareyi tamamlamaktadır.

Dolayısıyla, ele alınan her türlü olayın ardındaki hakikatler hala ekran dışında kalmaya devam etmektedir.

Bu programlar bunca hayat hikayesinden bize ne den bir tek hayat hikayesi bile sunmamaktadır? Bu soruyu, medyaya bir bütün olarak bakarak cevaplayabiliriz. Kamera kullanımı, jenerikler, dramatizasyon, müzik ve sesin kullanımları, program tanıtım söylemleri/görüntüler ve "suçlu" kavramı, caydırıcılık, sorgu, kurumların (aile, polis, adalet, sağlık..) olumlanma ve eleştirilme biçimleri, hayatı ve insanları korkutarak normalize etme, bu amaçla, özel hayatlara müdahale ve teşhir, yayın saatleri gibi temaları inceleyerek, üzerinde binlerce insanın çalıştığı teknolojik imkanlarla neden olaylardaki hakikatin hiç görünmediğini açıklayabiliriz.

Reality show'ların eleştirisi ise, genellikle hümanizma ve özel hayat koruması sınırlarındadır. Bu eleştiriler, hümanizmanın sınırlarını da göstermektedir. Çünkü onların şikayeti, kan ve vahşetin gösterilmesidir. Medya çalışanları da kendilerini böyle eleştirmektedirler.

Oysa gündelik hayat, o kan ve vahşetle zaten doludur.

İnsanı, yaşamı ve dünyayı anlayamayanların, insanın yaptıklarını, toplumsal ilişki biçimlerinin ve kurumların varlıklarının sonuçlarını algılaması ve iletmesi imkansızdır. Ama, oysa...

konusmak istiyor, simsiyah
kısılmış bir sesle
içimizdeki Delilik
ve Kurtuluş beklentisi..

a. oktay.

c-) *İslam Toplumunda Globalizasyon nasıl satılır?*

Erotik-porno filmler ve dine saygı sorunu...

Ve 24 Aralık seçimleri...

TRT varlığını tek başına sürdürdüğü yıllarda, olanca haşmetiyle bürokrasinin tüm hantallığını, devlete

egemen ideolojik kesimlerin tarzlarını sürdürüyordu. Genellikle Türk-islam sentezi geleneğinin "sağlam" kadrolarının uzun yıllar TRT'nin genel müdürlük makamına getirilişi de rastlantı olmasa gerek.

İlk özel televizyonlar muhafazakar görüntü sisteme karşı birikmiş beklentilerin gücünü de arkalarına almak için ve yasal denetimin uzağında, devletin en üst kademelerinden teşvik görürer, göreceli "açık" yayınlara geçtiklerinde toplumun genel zihniyet dünyasına bir müdahaleyi de gerçekleştiriyorlardı. İlk yılların hızı, birikmiş beklentiler tüketildiğinde aksi bir tepki görüldü. Müslüman cemaat ve bireyler bir yandan porno ve erotizm ağırlıklı yayınların yasaklanmasını isterken, bir yandan hızla kendi radyo-tv kanallarını oluşturuyorlardı.

Politik islamın yükselişe geçtiği bu yıllar, doğuda savaşın hız kazandığı, kente göçün yoğunlaştığı, ekonomik sıkıntıların kriz paketleriyle atlatılmaya çalışıldığı, enflasyonun üçlü rakamlarla flört ettiği yıllardı. Donya yeniden yapılanırken, Türkiye'nin eski dünya düzeninin etaplarını tamamlaması sorununa üniversitelerin ve devletin üst katlarından ilginç görüşler üretiliyordu. Büyük iç savaşların büyük kalkınmalar için yayarları, onyıllarca süren din savaşlarının aydınlanmaya katkıları, birden fazla cumhuriyet süreçleri, sermaye birikim modellerinin her türlü tarihi deneylerinin kullanımı (kara para, el koyma, vergilendirme, kaçakçılık...), kısaca batının YDD'ne gelirken katettiği yolun tümü, yoğunlaştırılmış kısa bir döneme sığdırılarak "çağ atlanılması" düşünülüyordu. Bu yoğunlaştırma işinin önemli taşıyıcılarından birisi medya oldu. Ve islami medya, bu hızlandırılmış kapitalistleşme yöntemini görmek açısından çok açık bir örnek oluşturdu.

Ramazan'da oruç tutmayanlara saldırıldı, islami hegemonyanın birçok Anadolu ilinde yaşandığı, islami örgütlenmelerin toplumun her alanına hızla yayıldığı bir dönemde, mecliste kadın kameramanların etek boyu, TV sunucularının hafif dekolte giysileri bile sorun olmaya başlamıştı. Her eğlence programına dansöz çıkararak, playboy gibi programları yayımlamaya başlayan ilk TV kanallarının çeşitli illerdeki yansıtıcı antenlerinin kırılması ya da kaldırılması bu sürece denk geliyordu. İlk tepkileri umursamayan özel TV kanalları politik islam gücü kazandıkça ve nihayet yerel seçimlerde RP büyük kentlerde kazanınca herşey değişti. RP'nin özel televizyonların açık yayınları nedeniyle güç kazandığı bile söylendi. Aynı süreçte yerel ve ülke düzleminde islami radyo ve televizyonlar yayına geçmişlerdi. Oldukça şematik ve ideolojik vurguları öne çıkmış haber ve siyasi-güncel gelişmelere dair tartışmalar, dini programlar ve gelenek/din eksenli kültür programlarına ağırlık veriyorlardı. Müzik ve kadın programları diğer televiz-

yonların aksine yok gibiydi. Sadece erkeklerden oluşmuş gruplar, saz semaileri çalınabiliyordu. Yerel seçimler sonrası Kanal 7'nin de, TGRT, Stv ve Mesaj TV'ye katılması İslami medyayı hızlı bir rekabete soktu. TGRT ve Stv'nin merkez partilere olan destekleri, bu televizyonların iktidarlara sermaye strateji işbirlikleri ayrımının arka planını oluşturuyordu. Bu arada RP'nin yerel seçimlerde izlediği kendi dışına açılan, kadınlara, işçilere dönük açık uçlu söylemleri ulaşabileceği en uç sınırla geldiği yorumlarına neden oluyordu.

Sonuçtan memnun "İslamkanat" İslam modernizmi çerçevesinde bir televizyon formatı oluşturmaya başladı. Türbanlı kadın sunucularıyla, entelektüel, nesnel olmaktan diğer liberal ve devlet televizyonlarını sollayan bir tutumla, diğerlerine benzemeyen bir görüntü estetiği oluşturan Kanal 7 birden öne çıktı. Öyle ki haber saati Türkiye'de %17, Avrupa'da %22 izleyici alıyor. AGB şirketi Kanal 7'yi araştırma bünyesine almadığı için (reklamlar nedeniyle) bu durum verilere yansımıyor.

Refah partisinin iktidar yolu nasıl kesilecek sorusu yeniden yapılanma ve savaş sorunlarının yanına eklendiğinde, diğer özel televizyonlar yayınlarına "çekidüzen" vermeye giriştiler. Bu arada, şifreli Cine-5 yayına girdi ve "sakıncalı" görüntüler oraya taşındı. Filmler bu açıdan seçilmeye, sevişme sahneleri reklamlar aracılığıyla kesilmeye başlandı. İslami televizyonlar da daha geniş kitlelere açılma sorununu yaşıyorlardı. Yeşil-pop bu televizyonlar aracılığıyla yerdedi ve hızla müziği müslümanlara taşıdı. İzleyici zaten ne tür şeyler isteyeceğine kodlanıyordu. Eşdeyişle tüm televizyonlarda ne varsa, İslami televizyonlarda da o oldu ama isimlerin başına "İslami" gelerek...

Bu arada Yeni Dünya Düzeni operasyonları Bosna ve Çin arasındaki muhalif unsurların direnebileceği en yoğun bölgeye kaymıştı. Ortadoğu'da ABD güç kaybına uğruyor görünüyordu. Doğu blokunda işleri biten CIA ajanlarının Türkiye'de cirit attığı ise, neredeyse resmi olarak doğrulanacaktı. Birçok ülkede eşgüdümlü operasyonlar sürerken (Makedonya Pakistan arasındaki böygede üst düzey devlet yöneticilerine 4-5 ay içinde 10 ayrı süikast yapılması buna örnek olabilir), Türkiye'ye biçilen rolü icra edecek ve militarist eğilimli bürokratların ağırlığında oluşturulması istendiği anlaşılan parlamentonun seçimlerine gidildi. RP birinci olduğunda TGRT ve STV bu kez çok daha açık bir biçimde DYP-MHP'ye destek vermişlerdi. Kanal 7, önce İstanbul dışındaki illere, sonra uydu yayına geçmiş olarak RP ile birlikte büyüyordu. TGRT ve Stv ise soğuk savaş döneminin "milliyetçi" kadroları ve devletin özel savaş yürütme aygıtlarının temsilcilerine yer veriyordu. Seçimler sonrası ve sonrası yayın politikaları birden değişti. Muhafazakar, dini

yayınlar ağırlık veren, Türk-İslam sentezcisi kadrolar barındıran TGRT diğer kanallardan transferlerle yeni bir yayın dönemine girdi. Artık türbanlı, sakallı, badem bıyıklı stüdyo konukları maskeli balo giysileriyle yarışıyor, diğer televizyondakilere benzer bir biçimde eğleniyorlardı. İnlu starlar, rating yapan programcılar/sunucular TGRT'de toprandı. Stv ise Kanal 7'ye rakip gibiydi. Yine devlet stratejistlerine, Türk-İslam sentezcisi kadrolara ağırlık verirken, devletin din reformu paketine uygun felsefi, estetik, entelektüel dini programlara ağırlık veriyordu. Fetullah Hoca'nun devlet katındaki itibarı, hoşgörü ödülleriyle perçinlenirken, VHS bandında komşuları olma şerefine sahip TGRT ve Stv yeniden yapılanmada rollerini sürdürüyorlardı.

Seçimlerin bir başka sonucu ise özel televizyonların kendilerine koydukları din oto-sansürünü kaldırması oldu. Seçimi kazanan ama iktidarı alamayan Refah Partisi de, artık hükümet isteyen Refah tabanı da böyle yeni "olay" yaratacak temaları ele almak istemiyorlardı. Artık onlar kitle partisiydi. İstelik Kanal 7 modernleşme, TGRT ve Stv. hem devlet hem sermaye stratejileri nedeniyle, muhafazakar kitleyi, bugüne dek modernleşmeye mesafeli tabanı kendi "güvenilir" kontrollerinde değiştiriyorlardı. Liberalizm ve özelleştirme, yorum programlarının "kutsal" kavramları olarak saygı ve özlemle anılıyordu artık..

d- Ekranla Eglence

19. yüzyıldan başlayarak teknolojiler "kitle" kavramı sayesinde bir anlam kazanıyordu. Medya, aynı zamanda, nüfusu fiziksel olarak bir araya getirirken birarada tutmanın etkili bir yoluydu. Kitle kavramı 20. yüzyılın başında birdenbire önem kazanır: kitle gösterisi, kitle iletişimi, kitle hareketi, kitle psikolojisi, kitle üretimi...(Mutman Mahmut, Toplum ve Bilim, s.67, sayı 28)

Yüzyıla damgasını vuran kitle hareketlerinin inişe geçtiği bir süreçte Yeni Dünya Düzeninin "yukarıdan aşağıya" dayatıldığı bir ortamda, küresel dünya "vatandaşlarını" bir araya getirirken bir arada tutmanın aracı televizyonunun; insanlara ötekilerle yan yana gelememenin yalnızlığını, acısını unutturacak anlamları da olmalıydı. Spor, müzik, yarışma, show, talkshow, magazin, dizi ve filmler, ki televizyonların rating yoğunluklarının savaş alanıdır, bu işlevi yerine getirmektedirler.

Fakat Yeni Dünya Düzeninin telaffuz edildiği süreç ile öncesindeki dönemin ekranları aynı değildir. Kitle ile televizyon arasında hiçbir farkın kalmadığını savunan Baudrillard'ı doğrulayan televizyonunun gitgide Fordist bir düzenden "post-Fordist" bir düzene doğru geçmesidir. "Fordist bağlamda tanımlayabileceğimiz ételevizyon7 esas işlevi ideolojik ve hegomo-

nik ideolojiyi (değerleri, normları, simgeleri, tartışmaları, gündemleri) kuran aygıttır" (Mutman, agy) Çıkışında film ve otomobil ile birlikte bir modernlik dalgasının simgesi oluşunu, eteknolojiyi bir güç sorunu, gücü de bir 'hız sorunu' olarak aldığımızda, tüketim toplumunun temel bir özelliği olarak tanımlanan "hareketli özelleşme"ye bağlayabiliriz.

Post-fordist sürece geçerken görülen şey, televizyonun bambaşka bir teknolojik-toplumsal bileşkenin parçası oluşudur. Bilgisayar, video, siber-uzam; toplumsal yaşamda heryerin ekranlarla dolu oluşu, "en yüksek sürat"ın tek değer olduğu bir atmosfer. EEnformasyon'un öğrenilecek/bilinecek bir içerikten ziyade mümkün olan en yüksek süratle iletilecek bir akım anlamına gelmesi gibi 'eğlence' de bu anlama gelmektedir.

Eğlenceyi organize edenlerin, amaçlarına ulaşmalarının, kitleleri eğlendirebilmelerinin yolu, en yaygın algı ortaklığında kitleleri buluşturmaktan geçiyor.

Türkiye televizyonları eğlence programlarını sözlü kültür geleneğinin önemli bir ayağı olan müzik üzerine inşa etti. Müzik-eğlence programları neredeyse ulusal kültür birliğini sağlama aracı işlevi gördü. Farklı toplumsal-tarihsel arka planları yansıtan halk müziği, sanat müziği, pop müzik (ve arabesk) birbirini ardısıra dizilerek osmanlı mirasının kimlik dağınıklığını toparlama gayreti sürdü.

TRT'nin cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde biçimlendirdiği disiplinli, edepli müzik kültürü, kentleşme süreçlerinin mekan-zemin olduğu arabesk, geleneklerin taşıdığı halk müziği, kentleşme ve batılılaşmanın yansıması pop müzik; izel radyo ve televizyonların devreye girişi ile yeni bir kulvara girdiler. Müzik piyasası/ sektöründe patlayan gelişme televizyon sistemiyle birlikte birbirlerini tamamladılar. Müzik, spor ve televizyon 80'li yıllarda biçimlenen modernlik dalgasının taşıyıcısı oldular.

Tüketim toplumunun normları starların söylem ve yaşantıları ile kitlelere taşınıyordu. Talk-show'lar Türkiye'nin konuşmaya başladığının göstergesi olarak algılandı. Burjuvazinin, sanat ve siyaset dünyasının en fazla ortalamayı bulabilecek kimlikleri, önceleri acemice de olsa, öne çıktılar. Cumhuriyet modernizmi ile 80'li yılların rant ekonomisinden beslenen modernizmen sentezi gibi görünen Aziz İstel Show ile Flash Tv'de Işın Çelebi-Çetin Altan konuşmalarından oluşan ve toplumun zihniyet dünyası ve tarihine yolculuklar içeren modernizm merkezli Kalk Borsu arasında yüzlerce programlar ve söylemler yığıldı.

Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye'nin yarım kalmış modernleşme süreçleri aynı zamana sıkışmış ve televizyon aracılığıyla gideriliyordu. Bu sürece islam cephesinden katılan Kanal 7'de Hasan Kaçan halk tipi

talk show'un mekanı olarak bir kaportacı dükkanı mekanı seçip konuklarını halktan insanlardan seçerken; sürece geç katılan TRT *Yasemin'in Penceresinden*, *Politika Kulvarı* programlarında politikacılarla sanatçıları birlikte konuk ederek siyaset dünyasına "yaşama kültürü" taşıyordu. *Laf Lafı Açıyor*da Cem Özer liberal dalganın ve "laiklik geleneğinin" (!) 'eşiddetli' savunusunu genç kentlilere seslenen bir dil üzerinden yapıyordu. Eski kuşak, devlet, tüketim, ilişkiler bu programlarda farklı şiddet dozlarında da olsa eleştiriliyor ve 'eyeni'yi engellediği savunuluyordu. TRT- 2 İstanbul merkezli bir devlet televizyonu olarak ekonomi, kültür, tarih ve bilime entellektüel boyutlar kazandırmayı deniyordu.

Müzik ağırlıklı talk-show'lar, Kanal 7'de *Sıra Gecesi* ve Star'da *İbo Show* dışında kalanlar, müzik ve 'eşindi' üzerinden bir yakın tarih imgesi oluşturdular. Hafızasını darbeler ve ekonomik müdahalelerle yitirmiş bir topluma imgelerle oluşan yeni bir tarih yazıyordu televizyon... *İbo Show* bu söylemin dışında kalmamakla birlikte, geleneğin sürdürümüne eğilimleri ve etnik kimlik mücadelesinin öne çıktığı bir dönemin kültürel parçası oluşuyla da en çok izlenen program rütbesini kuşanıyordu.

Sürecin tamamına damgasına vuran bir olgu da magazinleşme oldu. Nüfusun azınlığını oluşturan üst sınıfların yaşantılarını, özel yaşamlarını kamuya açıklayan *Medyatör*, *Çok Özel*, *Renkli Dünyalar* gibi programlar seçkin ürünlerin reklamlarını alma kolaylığı yanı sıra tüketim kalıplarını kitlelere aktarmak açısından önemliydiler. Kanal 6'nın aynı konuda *Top Secret* ve *First Class* adlı iki programı yayına sokması ise magazin alanındaki heyerarşinin netleştirilmesi olarak okunabilir.

Haberler, spor programları, bilim ve kültür olayları da magazin süzgecinden geçirildikten sonra sunuluyordu. Realty show'ların bile halkın günlük dehşetlerinin magazin biçiminde hazırlanışı olarak metinlerin hazırlanmış olması; sınıf ve yaşantı farklılıklarının görünürdeki yüzlerini ifşa ederek; hakikatlerinin örtülmesine yol açıyor. Magazinel söylemin herşeyi açıklayabildiğine ve kimseyi rahatsız etmediğine alışıyor. Spor magazin programları ile birlikte paparazziler bir anda sporrazzilere dönüşürken, günün ve haftanın spor olaylarını, maçlarını, yorumları ve perde arkasını ekrana getirmek amacıyla yapılan spor programları, birdenbire sarı-lacivert, siyah-be-yaz, sarı-kırmızılı dansözlerin cirit attığı, seviyesiz esprilerin yapıldığı, sporcuların izel yaşamının çeşitli atraksiyonlarla ekrana geldiği programlar haline geldi. Futbolcuların gece hayatı, kadınlarla ilişkileri, kulüp yöneticilerinin içki masaları ve sporcuların sosyal ve kültürel düzeylerini ölçmek amaçlı "kötü yola düşmüş üzüme ne denir?", "Penerbahçe'de en çok

içen futbolcu kim?", "İstanbul'un en küçük semti neresi" gibi sorular; maçlar öncesi taraftarların tansiyonunun yükseltecek demeçlerin öne çıkarılması; bu programların aslında ne yapıyor oldukları sorusunu gündeme getirmeyi gerektiriyor.

Şirketleşerek bir sektör oluşturmaya çalışılan spor dünyasında; büyük kulüp yöneticilerinin, siyaset ve ekonomi dünyasının yeniden yapılanmasında öne çıkan isimler oluşu rastlantı olabilir mi? Devlet Anadolu'da sanayileşmenin sıçrama gösterdiği illerin (Denizli, Samsun, Antep vb.) ve Doğu Anadolu'da pilot bölge seçtiği illerin (Diyarbakır değil ama Van, Urfa) takımlarına olanaklar tanıyarak, teşvik ederek futbolun bir ligler kümesinde de olsa birleştiriciliğini/rekabete teşvik ettirici yanlarını kullanıyor. Öte yandan sistem içi politik kamplaşmaların portrelerini; büyük takımların "kamplaşmasında" asli figürler olarak görüyoruz. (Ali Şen, Ömer Çavuşoğlu, Cem Uzan, vb.). Kimi televizyonların kulüpleri satın alışı ya da kimi kulüplerle yakın ilişkiler kurmaları ya da kulüplerin televizyon kurmalarından sözedişleri para-medya-spor dünyasının içiçeliklerini göstermesi açısından ilginçtir.

Yeni Dünya Düzeni-medya-spor-siyaset-din-magazin alanlarını birleştiren "Hakan olayı"na burada değinebiliriz. Hakan'ı bir İtalyan takımı istemektedir. Hakan sevdiği kızla evlenip İtalya'ya gitmek istemektedir. Ama aile "kızı" vermemektedir. Hükümet yetkilileri Hakan'ın mutlaka İtalya'ya gitmesini istemektedir. Hakan, YDD'ne ugun din reformunun starlarından Fetullah Hoca'ya danışır; başbakan Tansu Çiller kızın ailesini ikna eder; düğün televizyondan naklen yayınlanır... Galatasaray en iyi oyuncusunu neden göndermekte, hükümet neden ısrarlı, Fetullah Hoca'nın ne işi var?? Düğünde, siyaset, spor, ekonomi dünyasının ünlüleri boy gösterir ve Hoca nikah şahidi olur. Sorulara yanıt olarak şunlar akla geliyor: Uluslararası bütünleşmede toplumların kaynaşması kültür, spor ilişkilerinden başlatılıyor. Çok ulusalcı taraftar ve yönetimlere sahip Türk takımlarında yabancı oyuncuların takımları taşıyor olması örnektir. Bir alt-emperyalist rol biçilen Türkiye'nin de Avrupa'ya oyuncu göndermesi anlaşılırdır. Aynı dönemde Avrupalı kızlarla aşk yaşayan Türk gençlerinin uluslararası medya gündemine sokulmaya çalışılması, DYP milletvekili olan müzik piyasasının önde gelen isimlerinden Şahin Özer denetimindeki genç pop sanatçılarının ABD ve Avrupa'ya gönderilmesi, oralarından besteler alınması, klipler yaptırılması (Yonca Evcimik, Tarkan, Burak Kut...) ifade edilen bütünü tamamlamaktadır. Ancak birçok konuda olduğu gibi süreçler planlandığı gibi gitmez. Hakan İtalya'da yapamaz. Evliliği ve yeni takımındaki sorunlar hergün dizi film olarak izlenir. Avrupa çıkartması başarısız-

lıkla sonuçlanır. Türk insanı hazır değildir!

YDD-medya-spor-siyaset-din-müzik-ekonomi ilişkileri aynı dönemde bir başka medya "olayında" birlikte görülürler. Fetullah Hoca vakıfları inisiyatifiinde devletin büyük katkı ve destekleriyle Bosna'ya yardım amacıyla başta Maradona olmak üzere dünyanın ünlü futbolcularının katıldığı bir maç organize edilir. Stada girmememiş birçok müslümanın stad ve ekran karşısını doldurduğu bu ma da fiyaskoyla sonuçlanır. Maradona şöyle bir görünür, ünlü oyuncuların da çoğu yoktur ve.. Tansu Çiller, Fetullah Hoca, Kozakçıoğlu, Menzir, Şahin Özer, Ali Şen, Alparslan Türkeş ve kameralar oradadır. Bu ekip 1995 Aralık seçimlerine birlikte girerler.

Sinema ve dizi filmlere gelince:

Konumuz bağlamında Onat Kutlar'ın sık sık andığı bir ABD devlet başkanının "Amerikan sineması olmadan Amerikan sermayesi bir hiçtir" sözünü anımsayabiliriz.

Bir bütün olarak televizyon kanallarında Amerikan dizi ve filmleri etkindir. Zaman zaman kimi merkez ülkelerin geliştirdikleri ticari-politik ilişkiler stratejisi çerçevesinde ucuz ya da kültürel işbirliği adı altında paket satış ya da hibelerde bulundukları gözlenebilir. Örneğin TRT'de 1995-96 yıllarında Fransız filmlerinin yoğunlaştığı, TRT-2 ve TRT-3'de ise neredeyse Fransız filmleri egemenliği olduğu görülüyor. Kanal 7 gibi batı kaynaklı filmlere mesafeli davranmak isteyen bir eğilim bile doğu kaynaklı film arayışlarının sınırları nedeniyle sinema klasiklerine dönerek sinema politikasını biçimlendirdi. TGRT ve Stv, Mesaj gibi dinsel yanları baskın televizyon kanallarının ise 3. sınıf Amerikan kovboy, kızılderili, polisiye filmlerini ekrana yığması ilginçtir. Evreniselleştirilmeye çalışılan batı tarihinin aydınlanma, sanayileşme, ketnetleşme süreçlerini yansıtan bu tür filmlerin müslümanlığın protestanlaştırılmasını temsil eden bu kanallarda -belli ki çok ucuza elde edilmiş olsa da!- yer bulması anlamlıdır. Gelecekte müslüman Anadolu'nun batı değerlerine eklenmesinde bu televizyonların yayın politikalarının ne çok önemli rol oynadığı daha çok anlaşılacaktır.

"Kitle politikası" izleyen liberal kanallar ise az sayıda vizyondan henüz çıkmış yeni filmler ile 70'li 80'li yılların filmlerini dengelemeye çalışıyorlar. Daha eski yıllara ait filmler genellikle yayın saatlerini doldurmak ama bir izleyici kitlesini de kanalda tutabiliyor olmak dengesine göre yayın akışına alınıyor. Sanat haberlerine magazinelleştirildiği ölçüde yer veren medya, sanat filmlerine de doğal olarak yer vermiyor. Kimi kanalların günlük yayın akışını onlarca filmle doldurduğu düşünülürse yer bulamayan iyi filmlerin seyircisinin de ortadan kaldırdığı söylenebilir.

Hangi tür filmlerin hangi gün ve saatlere dağıtıldığı da küresel bir tektip yaşıntının arka planını işaret etmektedirler. Bu televizyonların haftalık program anlayışının tümü için de geçerlidir. İşgünü geceleri ve haftasonu geceleri yayımlanan program/filmler televizyon sisteminin ve üretim dünyasındaki işlevini de sergilemektedirler. Hafta içi bir gün ve haftasonu erotik/aşk filmleri, haftasonu bir gün korku filmi, hafta içi meslek ve maceracı kimliklerin öne çıktığı portrelerin anlatıldığı filmler "biyopolitikanın" nasıl işletildiğini açıklar.

Çizgi filmler ve dizi filmler içinde benzer şeyler saptanabilir. Japonya ve ABD, dünya çizgi film üreticisi iki kutup piyasanın % 95'ini üretmektedir. Büyüklüklerin çocuklardan kurtulmak istediği ve çocukların tüketiciliğe aday eğitim saatlerinde ekranlara özen-sizce doldurulan çizgi filmler, hakikat ve gerçek arasındaki ayrımları doğduğu andan itibaren imha edilmiş canlılar üretimini sağlamaktadır.

ABD'nin "soap opera" tarzı ile Brezilya'nın "Telenovela" tarzı, Türkiye'de de çok tutuldu. "küçük aile dünyasını, sonsuza değin tekrarlanan çatışmaların, izleyicilerin kimlik tespiti için mükemmel araçlar olduğu tutkulu bir dünyayı sahneleyen" (medya dünyası s.58) telenovela tarzı filmler politika, popüler dinler, ırk sorunları, cinsiyet ayrımcılığı gibi konuları da halklara taşımaktadır.

Türk tarzı bir dizi formatını henüz oluşturamadığı anlaşılan genç Türkiye televizyonculuğu bu denemelerden de, RTİK sonrası yerli yapım teşvikleri nedeniyle, vazgeçmemektedir. Atilla İlhan tarzı diyebileceğimiz para, polis, aile, mafia ilişkilerinde dolaşan yerli diziler 1996 yılında birçok kanalda yer bulmuştur.

Süper Baba, *Çiçek Taksi*, *Kaygısızlar*, *Bizimkiler* gibi diziler ise kurullarında bulunan kimi isimlerin yeşilçam ve gazino sektörlerinde eşdeyişle eski eğlence sektörünün sahipleri oluşu da saptanması gereken bir başka olgudur.

Yarışmalar ve kamera şakası türü programlar ise ekranların baş aktörü starların dışında "sıradan" insanların kültür, davranış, söylem, moda mağlamında karşılaştırmaları, geçiş örnekleri oluşturması anlamında izleyicilerle doğrudan bağlantı kurmaktadır. TRT-1 ve 2. kanallardaki *Riziko*, *İller Yarışıyor*, *Joker* gibi yarışmalar Türk insanının kültürünü, bilgisini geliştirme vurgusu ile klasik Cumhuriyet ideolojisini yansıtmayı sürdürürlerken, risk almak, rekabet, ani ve atak karar verme gibi "piyasacı dünyanın insan ruhunu" teşvik eden yöntemlerini sergiliyorlar. *Saklanbaç*, *İner misin Çıkar mısın?* türü programlar ise, insan ilişkilerinin ve sosyalite geliştirmenin farklı normlarını sergiliyorlar. İkincisinin tüm absürtlüğüne karşın sıradan insanın

"medeni cesaret" özlemi ile çakışması; Cem Karaca ve Barış Manço gibi toplumun ortalama kimliklerinin dışında kimliklerin toplumla ilişkilenişi ve islami televizyonların batı değerlerini taşımadaki aracılıkları ile birlikte düşünüldüğünde modernleşme ve Yeni Dünya Düzenine geçiş süreçlerinin türk tarzlarına dair önemli bir ipucu daha belirmiş oluyor.

Piyangola ve *Çarkifelek* türü para ödüllü yarışmalar ise geçiş süreçlerinin ve eşitsizliklerin yoksullaştırdığı ve umutsuzlaştırdığı kitleler için bir "şans sigortası!" işlevi görüyor. Sosyal sigorta gibi kurumların özelleştirme nedeniyle işletilmediği ve toplumun sosyal yardım kurumlarının zayıfladığı; toplumsal düş, umut ve projelerinin olmadığı bir zamanda; medya bir çok kurumun yerine geçmesi gibi yarışmalar da bu boşluğu duygu olarak telafi etmektedir. Ancak görüntünün ardındaki hakikat acı vericidir. Sunuculara ev alacağını, oğlunu-kızını evlendireceğini, ameliyat olacağını söyleyerek yalvaran telefondaki "şanslı izleyiciler"; renk cümbüşü ve bikinili kızlarla dolu "fon"un önünde "top" söylemlili M. Ali Erbil'in her sözüne katlenmektedirler. Paranın rastlantı ve eğlence içinde kazanıldığı yarışması yaratan format; tümüyle mazide kalmış sektör ve kimliklerin teşhiri (çingeneler, yağlı güreşçiler, sulukuleliler, muhtarlar, vb.) ile yeni sektör ve kimliklerin (radyocular, fotomodeller, popmüzikçiler...vb) tanıtımını sergilemektedir.

3- HAYATLARI, MEKANLARI ÜZERİNE ... PLAZA PLAZA

Şimdi Kafka'nın şatosu her yerde. Çoğalarak sıçramış ve tüm hücreleri patlatarak sarmış yeni "kahraman" rollü oyuncular.

Evet artık tüm yollar Şato'ya varıyor, herşey Şato'yu andırıyor. Okullar, genelevler, hastaneler, kırsallar, hapishaneler, sorgu yerleri, iş yerleri, evler, sokaklar..

Ama bazen sarı kağıtta dirilip gözlerimizi saran boğuk sözcükler daha da bir canlanır oluyor..

Yani ben o binadan hep korktum. Ve korkumu anlamak için Şato'yu bir daha okudum.

...

Kalenin önünde rüzgar kılıklı ejderler.. Önce onlarla savaşıyor insanlar. Önce gücünü onlara devrediyor. İçeriye yanlış enerji sokulmamalı, yoksa makinalar bozular.

Giriş kapısı neden rüzgarlı tarafa yapılır..?

Kapının önünde kimse birikmesin diye.. Binaya girerken organize olmak güçleşsin diye..

Rüzgar düşünceleri dağıtıyor.

Kapıdan her sabah dar attım kendimi... içeri. Hep, beraber yürüdüğüm kim varsa, ona anlattığım sözler ağzımda boğuldu, girerken içeri.

Medya niye rüzgarlı kapıyla açıyor plazasını?

Rüzgar niye ona yardım ediyor?

Ve insan neden rüzgarı ensesinde hissettiği an içerideki sınırsız koltuğunda, makina kahvesi içerek bilgisayara gömülmeye doğru koşuyor?

İçeri girerken adımlar hep hızlı.

Tasarılar titriyor.

...

Kapılar cam. Ama esaslı cinsinden. Bina zaten cam gibi parlıyor. Eğreti bir bahçenin içinde camdan bir saray.

Genelev kadınları son zamanlarda cam meselesi üzerinde duruyorlar. Yeni uygulamayla dışarıdan geleni göremiyorlar. Kanlıları, ağabeyleri, çocuklarının hocaları gelse ne olacak... Dışarıdan gelenin görüleceği ama içeriye göstermeyen camlardan istiyorlar. Plazaların camları bu türden.

Bahçede bank yok. Dikileceksin. Ağaçlar da göstermelik. Fakat arada çiçek de ekiyorlarmış. Ben görmedim. Pek de inanmıyorum. Çünkü içeriye çiçek sokmak yasak. Patronun alerjisi varmış. Bu yüzden yurtdışından özel yeşillikler getirtilip binanın orasına burasına serpiştirilmiş. Yeşillik olsun diye.

Bahçe bahçe değil. Garaj. Binanın çevresinde karmaşık bir garaj ağı var. Giriş kocaman bir beton yığını. Çevresine çim serpilmiş. Bir iki de ağaç var. İnsanın bahçe demeye dili varmıyor. Zaten bir medya kuruluşunun ille de bahçesi olacak diye bir şey yok. Ama orada "miş gibi" davranıyorlar. Vurgumun nedeni bu.

Bahçenin her ucu bekçi kulübeleriyle sarılmış. Zaten onlardan başka kimse fazla oyalanmıyor bahçede. Bir de şoförler var. Program şoförleri, müdür şoförleri, yazar şoförleri, bölüm şoförleri.. Aslında bahçeye can katan sadece onlar. Bir kısmı arabalarında uyukluyor, bir kısmı şoför kulübesinde laflıyor, bazıları da arada 'bahçede' dolanıyor..

Başkaları da var. Ciddi adamlar onlar. Gizli güvenlikçiler. Arada bir göze çarpıyorlar. Ama kendilerini hep hissettiriyorlar. Öyle bir hava yayılıyor ki, insan bahçede biraz kalmaya çekiniyor. Sürekli acelen varmış gibi davranacaksın. Ya da sigara tiryakisi gibi...

Rüzgarları atlatıp otomatik cam kapılardan içeri dalınca, sorgulayan bakışlarla kuşatılıyor insan. Soruların varlığını, dünyanızı, acınızı algılamaya yönelik değil. Vitrinde nerede duruyorsunuz, anlatmak istenen bu. İpuçlarını ise kıyafetiniz, makyajınız, hal ve tavırlarınız veriyor. Rahat olmak zorundasınız. Biraz da aceleci. Yoğun bir iş adamı/kadını gibi. Turnikeler dikiliyor yolunuza. Kendi kartınız yoksa yukarıya telefon ediliyor ve onay gelince bir misafir kartı alıyorsunuz.

Bundan sonra herşey bir maket gezisini andırıyor.

Bu binada tam 6 gazete, iki TV kanalı ve onlarca dergi, yayın kuruluşu var. Aralarına asansörler, tüp geçitler, uzun soluk koridorlar yerleştirilmiş. Kemik rengi masalar bilgisayarlarla dolu ve eller sürekli işliyor. Masalar birbirinden bariyerlerle ayrılmış. Hem bir içicelikten sözedilebilir. Hem de uçurumdan. Eski bir gazeteci bana bu binanın mimarisinde bilinçli olarak insan psikolojisine ağırlık verildiğinden bahsetmişti. Rasyonel iş randımanını artırıcı bir mimari. Bir çok çalışanın dediği gibi : "...bu bina enerjimi alıyor.. beynim duruyor sanki... neşemi kaybediyorum.. ben olamıyorum.. konuşmak gelmiyor içimden, psikolojik herhalde..."

Tuvaletlerde hep birileri makyaj yapıyor. Herkes kendini sürekli olarak gözden geçiriyor. Yorgunluk ne derecede olursa önemli değil, işe kendini kapturmaya da yok. Vitrin bozulmasın yeter. Aynada gözler kendileriyle kaçamak bakıyorlar. Sadece bir telaşlı süzüş.

Kuaför hep dolu. Hep sıra bekleniyor.

Ortada bir tek uçuşan sabun köpükleri eksik.

Bu mekanda toplumun damarları için kan üretilip pompalanıyor.

...

Sefaköy. Güneşli. İkitelli. Ziya Gökalp Mahallesi. Mehmet Akif Mahallesi. Atatürk Mahallesi. İnönü Mahallesi. Plaza'ların hemen arkasında. Tozlu sokaklarda vitrin değil çocuklar var. Kahvelerde de sohbet. Buralar aslında hareketli yerler. Her ev ayrı bir göçü, ayrı bir çatışmayı anlatıyor.

İnönü mahallesinde sokak çocuklarının yurdu var.

Yerli gençler de paramparça. Siyasisi, futbolcusu, esrarcısı, balicısı, tinerisi...

"Bu mahalle de çok göç aldı abla. Topraktan haber alıyorsun gerçi. Fakat o değil. Kötü oldu aslında. Hem onlar için hem bizim için."

"Bu mahalle nasıl kuruldu biliyor musun? Her sokağın ayrı hikayesi vardır. Ben hepsini bilmem ama vardır."

"Akşam eve yorgun geliyoruz. Ekmek aslanın ağzında. Aslanla boğuşunca hal kalmıyor insanda. Biraz televizyona bakıyoruz..."

"Oğlum yeni geldi askerden, şu ilerde X Plaza mı ne orada çalışıyor. Daha iki ay çalışacak. Boya işi. Anlata anlata bitiremiyor..."

- Onlarla komşusunuz, hiç karşılaşıyor musunuz?

"Onlar buraya gelmez, biz oraya gitmez... Arabalarını görüyoruz ana caddede. İşte servis şoförleri var, bizim kahveye geliyorlar. Bir de vukuat olursa, görüyoruz."

"Minibüste görüyorum bazı orada çalışanları. İndikleri yerden anlıyorum. Bir de kıyafetlerinden."

"Orası eskiden tavuk çiftliği idi. Sahibi satmadı. Çok baskı yaptılar. Sonra işte bilirsiniz, kundakladılar. Sonra bu binalar dikildi."

"O binayı nasıl sel bastı anlamadım. Demek bu Allah'ın işine en lüks binalar bile dayanamıyor..."

"Orasını çok iyi korurlardı. Yağmuru tutamadılar.."

Bir iki üst düzey müdürün bulunduğu bir arabayla caddeye çıktık. Çöpler yollara taşmıştı. O Tv. Kanalının Araştırma müdürü şöyle dedi : "Şu çöplere bir bakın, gözlerime inanamıyorum."

O çöpler Plaza denilen sarayın arka mahallelerini çoktan sarmıştı. Ama komşunun komşudan haberi yoktu.

Mahalleliler tanışmadıkları komşularının ürettiği ne varsa kapıyorlar ama. Programları kaçırmıyorlar. Kendi gündemlerini unutup yabancı komşunun istediği gündeme sürükleniyorlar.

Sonra da vurup kafayı yatıyorlar...

4-) KENDİ İFADELERİ, KENDİ SÖZLERİ..

(MÜLAKATLAR)

"Yenildik. Kendimi böyle hissediyorum. Hazırlıksız yakalandığımız bir savaştan kalbura döndük. Şimdi hiçbirşeyimiz kalmadı. Silahımız/ kalemimiz yani/ alındı, dağıtıldı."

Kendimi bacakları kopartılmış bir kurbağa gibi hissediyorum. Artık kurtulup suya atlasam da yüzemem."

(İkitelli ve Çağaloğlu'nda çeşitli kademelerde çalışmış olan 12 medya mensubuyla yapılan mülakat yer sorunu yüzünden metinden çıkartılmıştır.)

Bir insanın gündelik hayatı belli sınırlar içinde şekillendirilirse, hayatından renkli karşılaşmalar, keşifler silinirse, hayatının merkezine yalıtılmış bir mekan yerleştirilirse, o insanın sağlıklı bir toplumsal bağ içinde olduğu söylenemez. Teknik aygıtlar aracılığıyla edinilen bilgilerin bu bağ güçlendirme anlamında bir işlevi olmayacaktır. Çünkü "deneyim" ilk koşuldur. Deneyimi sınırlayan bir yaşam biçimi iletişimi ve anlama ilişkisini de sınırlar. Günümüzde medya çalışanları bu sınırlanmışlık içinde yaşamaktadırlar.

Yaşam ve düşünme biçimleri oynadıkları rolle uyum içindedir.

IV. SON SÖZ

Yeni Dünya Düzeni büyük oyanamaktadır. Sistem iktidarını insanın bireysel varlığı üzerinden kurmaktadır.. Politikalarını sosyolojik bir perspektifte oluşturmaktadır. Özel yaşamı dolaysız olarak müdahale altındadır

Yeme, içme, düşünme, sevme, tüketme biçimleri aynılaştıktan sonra ve muhalefetin kökü bu biçimler-

den kopmadığı sürece tehlike yoktur. Bundan sonra, dünya halklarına düşen, ulus aşırı kapitalist girişimci modellerin çizdiği ideolojik rotada kendi hayatlarının seyrini seyretmektir. Ve bunun dışında kalanlara söz hakkı verilmemesi, bu ise, umarhanelerle, hapishanelerle, okullarla, medyayla, yerinden yurdundan edilen insanların yaşadıkları örnek acılarla zaten yaklaşık yüz yıldan beri yapıyordu. Söz hakkı, sadece "Gerçek" denilen bu oyuna katılan oyunculara tanınan bir haktır. Bu hakkın nasıl kazanılacağına dair bilgi ilet kanalları ise, ellerindeki pompalı tüfeklerle sayıları bugün 150 bini bulan ordusuyla örgütlenmiş medya tekelleri aracılığıyla yapılmaktadır. Yeni Tanrılar misyonunu üstlenen medya şirketleri, "hakikatin" bilgisini ileten en küçük bir oluşuma dahi göz yummamaktadırlar. Önceleri siyasi iktidar kanalları ile işbirliği yapılarak şiddet eylemleri ile yok edilmeye çalışılan bu küçük kanallar, şimdilerde dağıtım kanallarının tek bir şirkette toplanması sonucu yapılan keyfi % 100 zamlarla başka türlü yok etme operasyonlarına uğramaktadırlar.Bu gereklidir de. Yoksa sistem böyle bir sıçrama anında kendi dolaşım sistemini bozacak tek bir damara bile tahammül edemez.

İnsanlığa yeni bir savaş açılmıştır. Yok edici bir savaş. İnsanın dolaysız olarak varlık durumunu hedef alan bir savaş.

Modern iktidar varlığın kuşatılmasıdır. Yeniden yapılanma, kuşatılmanın yeniden yapılanmasıdır. Plazalar ise yeni karargahlardır.

KAYNAKLAR

- 1- Ekonomik Forum-Kasım 1995- "Medya, holdinglerin yedeğinde."
- 2- Macro-Ocak 1995
- 3- Global-03.12. 1995
- 4- İktisat Gazetesi, 15.01.1996
- 5- Cumhuriyet, 29.01.1996
- 6- Cumhuriyet, 18.01.1996, "Basında Promosyon"
- 7- Cumhuriyet, 09.10.1993, "Medya Bölgesinde Fırtınalı Günler/ Deniz Som"
- 8- Evrensel, 16.12.1995, "Medya Tekelleri Devlet Desteğinde"
- 9- Dünya, 05.02.1996, "Olayların İçinden"
- 10- Cumhuriyet,29.01.1996, Tekelleşme Tırmıyor, Orhan Ering
- 11- Alem,24.11.1993, Medyanın Patronları
- 12- Ekonomi Politika, Sayı 46
- 13- Bursa Olay, 19.08.1994, Basında Banş Bozuldu
- 14- Sabah, 01.02.1994, Basında Uzlaşma
- 15- Barometre, 13.09.1993, Basında Son Yüzyılın En Büyük Savaşı Başladı.
- 16- , 13.09.1993, Basında Son Yüzyılın En Büyük Savaşı Başladı.
- 17- Cumhuriyet, 14.01.1996, "Gazeteci Yasal Hakkını Alamıyor"
- 18- Cumhuriyet, 10.01.1996, "Sendika Yalnız Cumhuriyet'te Var"
- 19- Anderson, Benedict, Yeni dünya düzensizliği, Birikim, Sayı : 47
- 20- MICHEL FOUCAULT, Annemi, Kızkardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben, Pierre Riviere, Ara Yay.1991
- 21-NEIL POSTMAN, Televizyon : Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yay. 1994
- 22-HARUN TEPE, Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ve Hakikat,Ark Yay. 1995
- 23- Deleuze, Gilles- Guattari, Felix. Kapitalizm Ve Şizofreni, Bağlam Yay.1993
- 24- Gürbilek, Nurdan. Vitrinde Yaşamak. Metis Yay. 1992.
- 25- Şahin, Haluk. Yeni İletişim Ortanı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü, Basın Konseyi Yay. 1991.
- 26- Tuğrul, Semih, Türkiye'de Televizyon ve Radyo Olayları, Koza Yay, 1975
- 27- Le Nouvel Observateur, 10 Nisan 1996
- 28- Parlar, Suat, Demokrasi, 22 Nisan 1996
- 29- Ignacion Ramonet, Le Monde Diplomatique, 29
- 30- Kayhan, İsmail, Birikim 28

HALK MÜZİĞİNDE ÖZGÜN BİR SES

Neşet Ertaş

SİBEL DAĞ

M.S.Ü. SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS

Neşet Ertaş büyük zenginlik taşıyan, eserleri ile halk müziğinin karakteristik özelliklerini çok iyi temsil eden bir halk sanatçısı... Ancak yeterince sahip çıkılmamış, aynı zamanda medyanın oluşturduğu gündemin dışında kalmasının bir sonucu olarak yeterince önemsenmemiş bir sanatçı. Bu durumun sıradan bir talihsizlik olmadığını, ülkemizde aynı kaderi paylaşan birçok sanatçının bulunmasından anlamak mümkün. Kuşkusuz bu meselenin analizi birçok farklı düzeyi biraraya getirmeyi gerektiriyor. Ancak bu çalışmada böylesi bir “kader” tarihinin başlangıç noktası olarak oldukça radikal bir karakteri olan Cumhuriyet Devrimi alınmak suretiyle belli konular irdelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölüm irdemelerle varılan çıkarımlar; ikinci bölüm ise Neşet Ertaş’ın müziğinin özellikleri, önemi, kimlerin neden ve nasıl dinlediği konuları etrafında yoğunlaşmaktadır.

1. BÖLÜM

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte batılılaşmaya yönelik kültür devriminde müzikte önemli bir uygulama ve müdahale alanı olmuştur. Yeni devletin ulus kimliğini oluşturma sürecinde halk müziği “milliyetçilik ideolojisi” doğrultusunda sahiplenilmiş ve “Türk Halk Müziği” olarak ele alınırken teorik zeminini de büyük ölçüden Ziya Gökalp’in “Milli Musiki” tezleri oluşturmuştur. Gökalp’in müzik konusundaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz: “Avrupa musikisi girmeden evvel, memleketimizde iki musiki vardı: Bunlardan biri Farabi tarafından Bizans’tan alınan Doğu Musikisi, diğeri ise Türk eski musikisinin devamı olan halk melodilerinden ibaretti... Bugün işte, şu musikinin karşısındayız: Doğu musikisi, Batı musikisi, Halk musikisi. Acaba bunlardan hangisi bizim için millidir? Doğu musikisinin hem hasta hemde gayri milli olduğunu gördük. Halk musikisi milli kül-

türümüzün, Batı musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için her ikisi de bize yabancı değildir. O halde milli musikimiz, memleketimizdeki Halk musikisi ile Batı musikisinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk musikimiz bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Batı musikisi usulüne göre “armonize” edersek, hem milli hem de Avrupalı bir musikiye malik oluruz.” (1)

Bunlardan yola çıkarak Cumhuriyet rejimi müzik politikasını “Türkçülük” ideolojisine yaslanarak as’olanının Halk müziği olduğu çağdaşlaşmanın yolu olarak “Batı kimliği” seçildiğinden Batı müziği sisteme göre yapılandırma şeklinde özetlemek mümkündür. Bu ele alış biçiminin Batılılaşma serüveninin başladığı 19.yy dan beri süre gelen “Doğu- Batı”, “Has-Medeniyet”, “Alaturka-Alafranga” ikilemelerini sürdürdüğü söylenebilir. “Nasıl bir batılılaşma?” Sorularına verilen yanıtlar müzik konusunda kendini net bir biçimde gösteren farklı damarlar ortaya çıkarmıştır. Günümüze kadar Türkiye’de halk müziği - Özellikle otantik halk müziği ve sanatçıları- üzerine söylenen(leri) şeylerin izini bu geleneklerde sürmek mümkün. (Şüphesiz bu geleneklerin yapılan her çalışmayı veya yaklaşımı kapsadığı ve her pratikle örtüştüğü söylenemez. Ancak Neşet Ertaş örneğinde de görüleceği gibi belli konuları anlamak açısından bu geleneklerin başat bir yeri vardır.) 19.yy dan beri süre gelen tartışmalardaki (Tek seslilik- çok seslilik, alaturka- alafranga) görüşleri özetlemek üzere U. Kocabaşoğlu nun yaptığı bu sınıflandırma, bu etkiyi analiz edebilmek için oldukça elverişli bir sınıflandırmadır: “Birinci görüşe göre tek ve biricik müzik Batı müziğidir. Türk müziği terk edilmeli yerine Batı müziği benimsenmelidir. Çünkü Batı müziği çok seslidir. İkinci görüşe göre Türk müziği bütünü başka bir müziktir ve en mükemmel olanıdır. Türk müziği bizim için yeterlidir. İçüncü görüş ise batı müziğini

tüm araçlarından yararlanılarak Türk müziğinin iyileştirilmesi (ıslah ve terakki ettirilmesini) savunularının görüşüdür.” (2) Birinci görüşe eğilimli olarak yapılan çalışmalar ve kuramsal düzeydeki uzantıları farklılıklardan üstünlük nedeni çıkarsayan tutumlar olarak değerlendirilebilir. Bu iki sistemi -temelde doğu müziği ve batı müziği- karşılaştırmak bunların özgün formlar olarak görünmesini engeller. Müzik yapıları, kültürün bir parçası olarak toplumsal sistem (Tarihsel birikimler, inanç sistemleri, fikir hareketleri, kültürel pratikleri, toplumsal tecrübeler) içinde olduğu için dünyanın çeşitli yerlerinde müziksel bir zenginlik ve çeşitlilik söz konusudur. Nitekim Batı müziği ve Türk müziği arasında teknik açılardan farklılıklar vardır. (3) (Ses sistemi, melodik yapı, maksamsal özellik vb.) “Biricik” müziğin, Batı müziği olduğu görüşü Türkiye’de yapılan çeşitli müzikleri gözardı eden bir görüştür. Halk müziğinin yadsınması da buna bağlı olarak ve özellikle de “tek seslilik” meselesinde ortaya çıkmaktadır. Çok sesliliğin sadece Batı müziğine has bir özellik olup olmadığı da tartışılmakta ve bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. (4) Muhafazakar ikinci görüş ise müziğin köken sorununu problemleştiren bir yaklaşımla ele almaktadır. Müziğin etnik kökenlerinin olup olmadığı tartışması ortaya çıkan ürünlerin kültürel yönlerine vurgu yapmayı engelleyen bir tartışmadır. Örneğin Neşet Ertaş’ı da Abdal geleneği etnisiteden(?) öncelikli olarak müziğin etkileyen toplumsal yapı bağlamında belirleyici olmuştur.

Üçüncü görüşün Halk müziğine yansımaları, bu müziğin eksikliği ve yetersizliği üzerinden hareketle yapılan çalışma ve görüşlerde ortaya çıkıyor. Halk müziğinin “ilkel” olduğu ve çağdaştırılması gerektiği (5) ve bunun da ancak Batı müziğinin araçlarından faydalanarak yapılabileceği tezleri “Klasik Modernleşme Kuramı”na (6) referans veren bir yanı vardır. Üçüncü dünya ülkelerinin “Modern Toplum olma yolunda geçirecekleri evrelerin ve değişmez süreçlerini teorize etmeye çalışan, bir tür “toplumsal değişim kuramı” niteliğinde olan bu kuramın; ideal bir model ve öncelikle kalkınmayı gerçekleştirerek kültürel ve siyasi niteliklere de bu modele ulaşacak olan geleneksel toplumlardan söz ettiğini söyleyebiliriz. Bu kurama yaslanan görüşler doğrultusunda kalkınma gerçekleştiği oranda üst yapı kurumlarının da bu değişimden etkileneceğinin ve dolayısıyla sanatsal yapılarda kültürel ürün ve üretimlerde Batının örnek alınmasının kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıktığını görürüz. Sorun olarak görülen nokta; bunun bi-

ricik yol olarak görülmesi ve dolayısı ile dışında kalan bütün seçeneklerin dışlanmasıdır. (5)

Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulmasından sonra benimsenen resmi müzik politikası; Halk melodilerini, yaratılacak yeni neslin ana kaynaklarından biri olarak kabul ediyor ve bunların notalarının saptanıp arşivlenmesine, müzikologların, halk bilimcilerin ve bestecilerin incelenmesine sunulmasına öncelik veriyordu. Günümüzde resmi kurumların yanında Halk müziğinin eğitim, üretim ve yayılma kanalları vardır. Eğitim kurumları olarak özellikle bağlama kursları, halk eğitim merkezleri, dernekler, çeşitli kültür sanat merkezlerini, yayılma kanalları olarak her türlü kitle iletişim kanallarını özellikle yerel tv ve radyoları, kasetleri sayabiliriz. Bir devlet kurumu olarak T.R.T.’nin “dondurulmuş” olarak sunduğu Halk müziğinin üretilmesi ve yayılması anlamında resmi alanını dışındaki kurumların ve kitle iletişim sistemlerinin daha işlevsel olduğunu söyleyebiliriz. Sosyo-ekonomik gelişmelerin, kentsel büyümenin, teknolojik gelişmelerin toplam etkileri sonucu kültürel ve sosyal hayattaki çeşitlenmeler bağlı olarak Halk müziği de değişik toplumsal yan anlamlarıyla “piyasaya” eklenmiştir. Artık yapanlar, dinleyenler ve iletilme biçimi açısından türdeş bir Halk müziğinden söz etmek oldukça güçtür.

2. BÖLÜM; NEŞET ERTAŞ

Kırşehirli bir abdal sanatçısı olan Neşet Ertaş müziğin bir geçim kaynağı, dahası bir yaşam biçimi olduğu bir geleneğin içinden gelmiştir. Abdalların yaşamlarını ve hayat felsefelerini uzun süre bu konuda araştırma yapan Erol Parlak “Bozlaklar ve Abdal Aşireti” (7) çalışmasında şöyle anlatıyor: “Müziğin Abdal yaşantısında bir geçim kaynağı olmaktan öte çok önemli bir yeri vardır. Bu köklü geleneğin içinde doğan Abdallar daha yürümeyi öğrendikleri sırada müzik aletleriyle tanışıp içlerindeki doğal sevgiyle bunlara dört elle sarılarak öğrenmeye başlarlar. Akli ermeye başladığında çocuğa ileriki yaşamı ile ilgili verilen telkinlerde bu yöndedir. Birçok çevrede verilen “oku doktor ol, avukat ol” gibi öğütlerin yerine, “inşallah bir elin davullu bir elin zurnalı olur” şeklinde öğütler verilmekte ve çocuklar bu yönde teşvik edilmektedir. Müzisyenlik yaparak geçinmenin diğer uğraşlara göre daha rahat, daha zevkli ve daha bol kazançlı oluşuda müziğin Abdal yaşantısında babadan oğula süre gelen en önemli geçim kaynağı olmasını sağlamıştır. Abdallar müzisyenlik dışında sepetçilik, dişçilik, kuyumculuk, elek ve kalburculuk, doğuş

horozculuğu ve avcı kuşu yetiştiriciliği, müzik aletleri yapımıcılığı ile de geçimlerini sağlarlar. Ayrıca son yıllarda birçoğu rençberliği öğrenmiş, bağ bahçe sahibi olup meyve ve sebze yetiştirerek de kazanç sağlamaktadırlar. Özellikle de Ankara'nın Keskin kazası ile Kırıkkale ve Kırşehir yörelerinde yaşayan Abdallarda yüzyıllar boyunca sevgi dolu, inançlı yürekleri ile bozlak geleneğine sınıksız sarılmışlar, bu geleneğe omuz vererek, güç vererek kalitesinin artmasında ve yaşadıkları yörenin Bozlak türü (Teber ağız Bozlak) de vardır. Bugün Kırşehir Keskin Türküsü olarak bilinen çoğu türkü birer Abdal ürünüdür." (8)

Babası Muharrem Ertaş'ın yanında çalıp söylemeyi öğrenen Neşet Ertaş küçük yaşlarda düğünlerde ve muhabbetlerde çalmak sureti ile müzik pratiğine katılmıştır. 60'lı yıllarda ilk plağını yapmış ve o dönemde Türkiye'nin her bölgesinde dinlenerek popüler olmuştur. Çıkardığı plak, kasetler, konserleri ile üretimlerini gelenek dışı ortamlarda sergilemiş, müzik piyasası içine girmiştir. Neşet Ertaş günümüzde olduğu gibi geçmişte de farklı tarzlarda müzik yapan birçok müzisyene kaynak olmuştur. Selda'dan, Barış Manço'ya, Müslüm Gürses'e kadar birçok müzisyen parçaların okumuştur.(9) Düğünler dolayısıyla Anadolu'nun birçok yöresini dolaşmış, gittiği yerlerin müzik kültürlerinden etkilenmiştir. Ve tüm bunlardan kendisine bir üslup geliştirmiştir. T.R.T.'nin "Türk Halk Müziği Repertuarında Kırşehir'den derlenen 76 parçadan 22'si Neşet Ertaş kaynak gösterilerek alınmıştır. (10) Kendisinin bütün eserleri T.R.T arşivlerine girmemiştir. İkibine yakın eseri olduğu biliniyor. Uzun yıllar önce bir rahatsızlığı nedeni ile Almanya'ya giden Neşet Ertaş yurduna olan büyük özlemine rağmen orada yaşamayı tercih etmiş ve yine müzikle geçimini sağlamaya devam etmiştir. Almanya'da ki müzik çalışmaları ile ilgili olarak şunları söylüyor: "Düğünlere gidiyorum, özel konserlere, kültürel konserlere çağırın olursa gidiyorum. Örneğin Hollanda'da da, Belçika'da konserler verdim. Sırf Bozlak olmak üzere mikrofonsuz. O insanlar beni nefeslerini yükseltmeden, öksürmeden dinlediler, gözlerini yumdular. Batı Almanya'da, Fransa'da İsveç'te kültürel konserlere gidiyorum.(11)

NEŞET ERTAŞ TARZININ ÖZELLİKLERİ

Neşet Ertaş'ın önemli özelliklerinden bir tanesi eserlerinin kendi yöresel özelliklerinin dışında birçok nüansı, ayrıntıyı barındırmasıdır. Çeşitli yörelerden, ustalardan aldığı melodileri, yapıları, özellikleri kendi müziği içine işlemiştir. Erol Parlak bu konuya il-

gili şu bilgileri veriyor: "Anadolu sanatında hep olduğu gibi N.Ertaş'ta da kendi kimliğini tarzını ortaya koyma durumu vardır. Kendi babasından, ustalardan, Hacı Taşandan gelen rengin yanında Bayram Aracı etkisinden de görüyoruz. Bayram Aracı'nın ritmik bir temeli vardır. Sanatını o temel üzerine oturtmuştur. Ama çeşniler, kendi kültürünün derinliklerinden geliyor. Ayrıca Aşık Veysel'in, Aşık Mahsunî'nin, Halit Araboğlu'nun, Davut Sulari'nin şan tekniğini alevi aşık tarzının belli noktalarını yakalamış ve kendi üslubuna almıştır.(12)

Neşet Ertaş'ın önemli bir özelliği de okuduğu parçalardan yaptığı doğaçlamalardır. Özellikle de Şan da yaptığı iniş çıkışlar, ritimli bir ezgiyi gideri bozmadan serbest okuması icra üslubu olarak önemlidir. Bir ezgiyi her çalışmada farklı çalıp söylediği melodisiyle adeta oynadığı yaygın olarak kabul gören bir tespittir. Eserlerinin makamsal özellikleri de oldukça ilginçtir. Bu konuda E. Parlak şunları söylüyor: "Neşet Ertaş'ın parçaları makam olarak uşşak ve hicaz arası gider. Hep böyle bir çeşnidir, hangisi olduğunu çıkaramazsınız. Müthiş bir şekilde o iki tadı üst üste bindirmiştir.(13) Böyle bir yapı arzettiğinden notasyonu oldukça güç olan Neşet Ertaş parçaları T.R.T radyolarına standartlaşmış olarak girmiştir. Özellikle icra edilmemiştir. Neşet Ertaş söz ve müziği kendine ait eserler dışında çeşitli anonim türkülerini kendi üslubunda yorumlamıştır. N.Ertaş çeşitli ezgilere kendi üslubu ile yaptığı yorumlar bu ezgilerin kendisine mal olmasına sebep olmuştur. N.Ertaş kendisi ile yapılan bir söyleşide mühür gözlüm adlı türküyü Zeki Müren'in Ali izzet Özkan'dan satın alarak yeni bir düzenleme ile okuduğunu ve kendisinin de Zeki Müren'in "Düğün Gecesi" adlı filmde dinlediğini anlatarak şunları söylüyor: "Sözler güzeldi ama şarkı aranjman olarak okunmuştu. Mühür Gözlüm'ün sözleri kulağımda kalmıştı ben bunu gittim her yerde kendi yorumumla çalıp söylüyordum."

Neşet Ertaş'ın en önemli bir yönü de şan ve bağlamadaki teknik özellikleridir. Bu yönü ile birçok halk sanatçısından farklıdır. Neşet Ertaş'ın şan gücünü ve bağlamadaki ustalığını Erol Parlak şöyle anlatıyor: "Neşet Ertaş'ın özelliklerini sayarken virtüözlüğünden bahsetmek gerekir, bağlama virtüözüdür. Sazdan çıkardığı tüm kendine münhasır hiçbir örneği benzeri yoktur. Başkalarının kullandığı gibi sazı da kullanmıyor zaten. Saza "bam tellerinin girişi Neşet Ertaş'landır". Çok değişik şeyler denemiş mesela altta iki bam üstte iki bam farklı numaralarda. Çok hoş renkler yakalamış. Zaten onunla birlikte tok bir bağ-

lama sesi gelir. Daha evvel Aşık Veysel, Ali İzzet'te olduğu çıplak tenin getirdiği ses onunlu birlikte doyuru bir hal alır. Kendi denemeleri sonucu sazın boyunu büyütüştür. Mesela 45-46'lık (tekne boyu) sazi 're' üzerinden çalıyor. Kullandığı "düzende" kendine münhasır. Orayı kullanan başka biri yok. Ve oradan bulduğu pozisyonlar da kendine özgüdür. 'Perdeler' aynı şekilde. Geçmişte aşıkların kullandığı 12 perdeli düzen, kromatik giden tampereton perde sistemini değiştirmiştir. Hatta bir ara çok abartmış tambur gibi yapmış ama çok iyi kullanmıştır. Sazın tonu çok önemli. Bu kendine özgü tarzı daha öncekleri düğüncülük geleneğinden gelmektedir. Tonu ve çalma tekniği kendine özgü. Müthiş bir ritim duygusu vardır, metronom gibi. Neşet Ertaş Sazda çıkacak en küçük cızırtıyı, çatlamayı bile müziğe dönüştürebilen bir sanatçıdır. Melodi devam ederken sazın göğsüyle oynar, vurmaları bile melodilidir." "Neşet Ertaş'ın okuyuculuğu da önemlidir. Geleneksel şanın üstüne birşeyler gelmiş, şehirli bir okuma tarzı. O'nu geniş kitlelere sevdiren de biraz da bu özelliğidir. Dil çok temiz ve durudur. Abartılı ve hırıltılı sesler yoktur. Yöresellik vardır. Ses rengi çok parlak ve çok geniş bir ses sahası vardır. Diğerlerinden farklı bir okuma tarzı vardır."

BİÇİM OLARAK SÖZ VE MÜZİK UNSURLARI

Neşet Ertaş müziğinde Uzun havalar, bozlaklar, oyun havaları ve halayın yanı sıra derlenen bir semahı vardır. "Mapushaneler güneş doğmuyor.", bir uzun hava "zülûf dökülmüş yüze", bir halay, "nar danesi" ve "doyulur mu" birer oyun havası olarak bilinen ve sevilen eserlerdir. Sözlerinde Halk Edebiyatı nazım türlerinden koşma ve mani kalıplarından türküler, deyişler yazmıştır. Aşk, doğa, tanrıdan gurbete her türlü konuyu işlemiştir. Deyişlerinde insan sevgisi, saygı, hoşgörü üzerinde durmuş, kaderi, cehaleti yeren sözler yazmıştır. Eşi Leyla, babası Muharrem Ertaş ve Kırşehir üzerine de şiirler yazmıştır.

Neşet Ertaş Bektaşî olduğu halde Aleviliği ve Bektaşiliği vurgulayan sözler yazmamış, Abdallığını da dile getirmemiştir. Ancak kaderi yeren, eşitliği, kardeşliği öven öğüt veren türkülerinden dolayı bir anlatım sezmek mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak Neşet Ertaş şunları söylemektedir: "Kırk yıldır sayısız türküler söyledim. Hiçbirisinin içinde ben Abdalım demedim. Çünkü ben Abdalım, sen alevisin, sen sünnisin, sen lazsin, sen kürtsün demedim. Onun içinde türkülerimde birlik, beraberlik, sevgi, saygı duyuyorum."(16)

Neşet Ertaş'ın aşıklık geleneğine benzir biçimde "garip" mahlasını kullandığı türküleridir. Eski parçalarında buna rastlanmaması bir dönemden sonra böyle bir üsluba geçtiğini göstermiştir. Özellikle yakın zamanlarda yaptığı çalışmalarda bu oldukça belirgindir. Ve söz unsurunun ön plana çıktığı görülmektedir. Üç ila dokuz dördlükten oluşan parçaları vardır. Anlatım daha basitleşmiş, gündelik hayatla ilgili her türlü konuya değinerek, politik yönü derinleştirmeden mesajlar vermeye çalışmıştır.

3. DİNLEYEN KESİM : KIRŞEHİRLİLER

Müzik endüstrisindeki gelişmeler, radyo, televizyon, kaset gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına bağlı olarak müzik ürünlerinin üretiminde ve tüketiminde bir çeşitlilik söz konusudur. Müzik türleri, bunların dinlenme tarzı, dinleyicileri, tüketildikleri mekanlar arasında kesin ayrımlar yapmak oldukça güçtür. Eğlence sektörünün gelişmesi, müzik endüstrisinde ki uzmanlaşma ve işbölümü yapan ve dinleyen arasında bir farklılaşmanın olduğu geleneksel müzik yapısını değiştirmiştir. Dolayısıyla Halk müziği; gündelik hayat içindeki organik dinlenişin yanı sıra ev içi eğlencelerden (içki sofraları, özel günler..) çeşitli eğlence mekanlarına (barlar, gazinolar, düğün salonları..) radyo televizyonlara kadar müziğin tüketildiği her tür ortam ve mekanlarda yerini almıştır. Tüm bunlardan Neşet Ertaş'ı dinleyenlerle ilgili olarak kapsayıcı bir genellemenin yapılamayacağı sonucuna varmak mümkündür. Kasetlerini çıkaran firmalarla yapılan görüşmelerde daha çok Orta Anadolu'dan talep aldığı ancak Türkiye'nin her yerine dağıtım yapıldığı, satış grafiğinin belli bir düzeyde gittiği, çok eski kasetlerinin bile çoğaltılıp satıldığı bildirilmiştir. Bayar Müzik yetkilisi Mehmet Yanılmaz, Neşet Ertaş'ın son albümünü CD şeklinde piyasaya sürdüklerini ve bunun tüketici kitlesinin daha çok gençler olduğunu belirtmiştir.

Neşet Ertaş'ın Halk Müziği sanatçısı olmasının dışında gerek virtüözesi, gerek şan tekniği özellikle de profesyonel olarak müzikle uğraşanlar arasında tarzları ne olursa olsun ilgi sebebi olmuştur. Bunun dışında halk arasında yaygın olarak bilinen ve kullanılan bir bir enstrüman olan bağlamayla profesyonel olsun olmasın çeşitli şekillerde uğraşan, ilgilenen bir çok insanın -dolayısıyla- Neşet Ertaş'tan "haberdar" olduğunu söyleyebiliriz.

Neşet Ertaş'ın bir çok türküsü bilinmiyor olsa da oldukça yaygındır. Farklı birçok ağızdan söylenen, popüler "Mühür gözlüm", "Zülûf", "Tatlı dillim" tür-

külerinin dışında oyun havası türündeki hareketli parçaları da en çok sevilenler ve bilinenler arasındadır. Neşet Ertaş kendi yöresinde en çok sevilen ve dinlenen bir sanatçıdır. Abdalların Kırşehir halkı ile ilgili ilişkisi, Neşet Ertaş'ın neden ve nasıl sahiplenildiği, kültürel pratik olarak müziğin birleştirici etkisi ile ilgili Kırşehirliyle yapılan mülakatlardan yararlanarak şunları söyleyebiliriz:

Abdallar yöre halkı ile müzik aracılığıyla temaslarda bulunmuştur, müzik, onsuz edilemez bir bağ oluşturmıştır. Abdalların yaşam biçimleri, alışkanlıkları yerli halktan farklı olduğundan benimsenmeyen tarafları vardır ve gezgin müzisyen çingeneler olarak görülmektedir. Kendi özel mahallelerinde oturmaları dışlanmışlığın bir göstergesi olarak düşünülebilir. Müziğin eğlencelik bir boyutunun olması, Abdalların para kazanmak için bu işi yapmaları ileriye yönelik plan ve yatırımlarının olmaması toplumsal konumlarını belirlemiş daha "aşağı" bir zümre olarak görülmelerini getirmiştir. Neşet Ertaş'ın Kırşehir halkının Abdallara bakışımın belli noktalarda değişmesinde önemli bir rolü vardır. Popüler olması, tanınan sevilen bir sanatçı olması sebebiyle büyük bir saygı ve sevgi ile anılmaktadır. Yine de fazla varlıklı olmaması saygınlığın sınırlarını belirleyen bir ölçü olarak göze çarpmaktadır. Saadettin Demir'in "kendisini kollasa biraz varyet yapsa çok daha severdik, hem kendine hem memleketine faydası olurdu." sözleri bu durumu anlatan iyi bir örnektir.

Neşet Ertaş hemşehrilik dolayısıyla sahiplenilmiş, Kırşehir'in adını duyuran biri olarak gurur kaynağı olmuştur. Abdal olduğu için toplumsal statü bakımından küçümseme de duygusal boyutta rededilemeyecek bir öneme sahiptir. "İçlerini yakan", "alıp götüren", "sazıyla sözleriyle sarhoş eden", "dinlemeye doyulamayacak", "saza dokunması bile kafi" olan "sazını ağlatarak konuşturan biridir" Neşet Ertaş. Yurt dışında yaşaması "Memleketini terketti, gitti" yorumlarıyla bir küskünlük yaratmıştır.

SONUÇ YERİNE:

Bu çalışmada halk müziğinin 'sıradan sanatsal ürünlerden ibaret olmadığını gözler önüne seren Neşet Ertaş'ı müziğiyle, özellikleriyle, dinleyicisiyle anlatırken; sadece müzik bağlamında bile olsa böylesine önemli bir sanatçının tarihin görünen sayfalarında neden yer almadığı sorusunu da tartışmaya çalışım. Kuşkusuz Neşet Ertaş'ı farklı konulara odaklaşarak işlemek mümkün: Bir otantik halk müziği sanatçısı 'modernleşme süreçleri' dolayısıyla incelenebilir, 'Abdal Geleneği' üzerine yoğunlaşarak bu gelenek içinde Neşet Ertaş boyutu derinleştirilebilir. Elbette bunların her biri farklı araştırma yöntemlerini ve do-

layısıyla farklı çalışmaları gerektiriyor. Oldukça sınırlı bir alanı olan bu ilk adımı geliştirebilmek ve farklı sorulara kaynaklık edebilmek dileğiyle.

DİPNOTLAR

- (1) Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, (Türk Kültür Yay, 1st.) s.132-133
- (2) Kocabaşoğlu'ndan aktaran: Meral Özbek, Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, (İletişim Yay,1st,1994) s.147
- (3) Bu konuda bkz: Prof. Dr. Ayhan Songar "Türk Müziği ile Batı Müziği sisteminin informatif değerler bakımından karşılaştırılması", Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler, (Ank, Kültür Bakanlığı Yay,1992), der: Salih Turhan
- (4) Bu konuda bkz:
 - Murat Karabulut, "Geleneksel Türk Müziğinde Polifoninin Varlığı"
 - Yıldırım Erdener, "Halk türkülleri koro için çok sesli hale getirilmeli midir"
 - Ertuğrul Bayraktar, "Geleneksel müziklerimiz ve çok seslilik çalışmaları" Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler (Ank, Kültür Bakanlığı Yay, 1992)
 - Erdal Utku, "Halk Müziği", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt6 , (İletişim Yay, 1985)
- (5) Bu konuda bkz:
 - İlhan Baran, "Türk Müzikolojisinin Önemi", Tarih ve Toplum, (Mayıs 1990)
 - H. Ferit Alnar, "Türk Musikisinin hangi dereceye kadar gelişmesi mümkündür ve bu imkan nasıl eser haline getirilebilir", Tarih ve Toplum, (Temmuz 1988)
- (6) Bu konuda Meral Özbek'in bu kuramı ve eleştirilerini ele alışı izlenmiştir (Bkz: Özbek, 1994: 31-47)
- (7) Bozlak: Belli bir ses dizisi, seyri ve tarzı olan Orta Anadolu'nun en tipik, karakteristik uzun hava ağzına verilen ad. (Parlak, 1987)
- (8) Erol Parlak, Bozlaklar ve Abdal Aşireti (yayınlanmamış Y.L. tezi 1987) s. 11-14
- (9) MESAM'ın kayıtlarından ve kasetlerden seçilen bazı örnekler şunlardır:

Selda BAĞCAN	Tatlı Dillim (söz, müzik) Mapushanelere güneş doğmuyor (söz,müzik) Dane dane benleri var (söz, müzik)
Ayşegül YORDAM	Niye çattın kaşlarını (söz, müzik)
Gülhan DABAK	Mühür gözlüm (müzik) Gar mı yağmış (söz-müzik)
Yıldız TİLBE	Mühür Gözlüm Zülûf
Yavuz BİNGÖL	Mühür Gözlüm
Özdemir ERDOĞAN	Zülûf
Barış MANÇO	Gönül Dağı (söz, müzik)
Müslüm GÜRSES	Zülûf Neredesin sen (tatlı dillim) Mapushanelere güneş doğmuyor
- (10) TRT Türk Halk Müziği Repertuarı (30 cilt), TRT Müzik Dairesi Yay.
- (11) Neşet Ertaş'la mülakat, Temmuz 1996 (yayınlanmamış)
- (12) Erol Parlak ile görüşme, Mart 1996, 1st.(yayınlanmamış)
- (13) A.G.G.
- (14) Müzik, no:4, (Mayıs 1996) s.13
- (15) Saadettin Demir ile mülakat; (Haziran 1996) (Kırşehirli derneği yönetim kurulu üyesi)

MEYHANE KÜLTÜRÜ ve İSTANBUL MEYHANELERİ

**SÜLEYMAN SERTER - UFUK DENİZ- MURAT GÜMAN - ZAFER ŞEVKİ ERSOY -
VOLKAN KUTUN - ŞAFAK SÜTLÜOĞLU - TAYFUN BİLSAY**

M.S.Ü. SOSYOLOJİ

Bu tezi hazırlama amacı; meyhanelerin geçmişle günümüz arasındaki değişimlerini tespit edip gün ışığına çıkartmaktır.

Bu amaç doğrultusunda gerek hocamız gerek Ayşe Durakbaşa tarafından tavsiye edilen gerekse çeşitli meyhane müdavimlerinin görüşleri alınarak belirlenen meyhaneler listesi hazırlandı ve bunların gidilip yerinde görülmesi ve burada yapılacak çeşitli mülakatlarla belirlenen hedefe ulaşma çabaları başlamış oldu.

Meyhane konusunda, zengin bir altyapıya sahip olan İstanbul'da gidilecek yer sorunu yoktu, ancak bir yere gitme sorunu vardı. Yedi kişilik bir grubu aynı hedefler doğrultusunda biraraya getirmek zor bir işti.

Konu seçiminde çok hevesli davranan bizler çalışmalar kısmında aynı titizliği, daha doğrusu aynı birlikteliği pek gösteremedik.

Üç ay boyunca ne beynimiz boş durdu ne de ayaklarımız. Ayakkabılarımız aşındı. Yorulduk, kavga ettik kimi zaman... Kimi zaman da el ele kol kola bütünleştik bu çalışmada...

Meyhaneler bölümü canlı ve birebir mülakatlardan oluşan bu çalışma bizi bu meyhanelerin müdavimi yapmadı ama içkiye de bir hayli yakınlaştırdı.

MEYHANENİN TARİHÇESİ VE KÜLTÜRÜ

Tek başına ya da çeşitli meze ve çerezlerle alkollü içki içilen yerlere meyhane denmektedir. Günümüz meyhane kültürünün Osmanlı dönemine dayandığı bir gerçektir. Fakat eski meyhane kültürünün günümüzde unutulduğu artık bir gerçektir. Günümüzde meyhanelerin yerini artık barlar, cafeler, diskolar almıştır.

Meyhanenin Osmanlı'daki durumundan günümüze gelişine baktığımızda, meyhaneciliğin Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren başladığını söyleyebiliriz.(1) Meyhaneciliğin Fatih döneminde baş-

ladığının kaynakları arasında Evliya Çelebi'nin seyahatnamesini gösterebiliriz. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre o dönemde İstanbul ile Galata, Eyüp ile Üsküdar kadılıkları içinde binden fazla meyhane faaliyeti göstermektedir.(2)

O dönemde sadece Galata'da iki yüz meyhane bulunduğunu söyleyen Evliya Çelebi bunların isimlerini şöyle sıralar: Kefeli, Sünbullu, Konstantin ve Taşmerdiven. Evliya Çelebiye göre Galata demek meyhane demektir. O dönemde Samatya, Kumkapı, Balıkpazarı, Unkapanı, Cibali, Fener, Ayaskapısı ve Balat'ta da birçok meyhanenin bulunduğunu söyler.(3) Evliya Çelebi'nin de aktardığı gibi bu semtler genelde gayrimüslümlerin oturduğu semtlerdir. Bunun sebebi de Osmanlılarda müslümanların meyhane açması yasaktı. Bu sebepten meyhanelerin bu semtlerde toplanması normaldir. Günümüzde bu semtlere baktığımızda bu meyhanelerden hiçbirinin olmadığını görürüz.

Osmanlı döneminde meyhaneler koltuk ve gedikli olmak üzere iki bölüme ayrılırlardı. Gedikli meyhaneler ruhsatlı meyhanelerdir. Koltuk meyhaneleri ise ruhsatsız olup kaçak olarak faaliyet göstermektedirler. Gedikli meyhanelerde semtlere göre kalyonculara, yeniçerilere, topçulara hizmet ederlerdi. Bu meyhanelerde hazırlıklar ikindi ezanından sonra başlardı. Rakı güğümleri, ibrikleri, şarap testileri doldurulur, tabaklar bardaklar mutfakta hazır hale getirilip, hazırlanan mezeler vitrine konulurdu. Akşam birlikte meyhane muhabbeti başlardı.

Koltuk meyhaneleri ise gizlice içki içilen satılan, manav, bakkal gibi dükkanlardı. Bütün yerlere, içki içildiğinin bilinmesini istemeyen eşraf ve erkanlardan kimseler giderdi. Osmanlıda meyhanenin idaresi babadan oğula geçerdi. Evlat meyhanecilik yapmak istemez ise ya da meyhaneci bir erkek evlat bırakmadan ölürse, meyhaneciler loncası aracılığı ile meyhanenin, işin ehli bilinen ve namusuna kefalet

edilen bir çalışanına veya herhangi birine devredilir-
di.

Gedikli meyhaneler bir ustanın idaresinde işle-
tir. Bu ustaya meyhaneci ustası denilirdi. Zamanla
meyhaneci ustalarına italyanca "Sakallı ihtiyar" anla-
mında "barba" denmeye başlandı. Meyhane işletme
tarzına bakıldığında meyhaneci ustalarının yahi bar-
baların kalender, hoşgörü sahibi, bununla birlikte
otoriter ve sert kişilikli oldukları görülürdü. Meyha-
neler Ramazan ayı boşunca müslüman müşterilerden
mahrum kalırdı. Ramazan ayında tüm meyhaneciler
haurulı müşterilerinin evlerine nezaket icabı çeşitli
meyhane mezelerinden yollarlar.

Meyhanelerde yiyecek içecek servisini sakiler ya-
pardı. Sakiler genç ve güzel oğlanlardan seçilip bun-
ların kıyafet ve temizliklerine büyük önem verilirdi.
Sakinin temizliği yanında terbiyeli, sır tutan, müşte-
riye göre davranmasını bilen kişiler olmasına özen
gösterilirdi. Bu yüzden sakiler genelde Rum-Ermeni
gençleri tercih edilirdi.

Sakinin yanında ortacı hizmetkarlara ve meyha-
neci ustalarına "miço" denilen küçük yaşta oğlan ço-
cukları yardım ederlerdi. Ayrıca yiyecek tezgahında
tezgahtar görev alırdı. Yemekleri de ahçı hazırlardı.
Ahçının yanında da yardımcısı olurdu.

Bu döneme ait meyhane düzenini anlatan Tevfik
Çaylak şöyle bir tasvirde bulunmuştur: "Meyhanele-
rin belli bir düzeni vardı. Kapiya yakın bir yerde üs-
tünde kadehler, bardaklar ve çeşitli mezeler duran iş-
ret tezgahı, tezgahın üstündeki raflara sıralanmış şi-
şeler ve uygun yerlere asılmış ibrikler, iç tarafta sof-
ralar ve hazır iskemleler, sağda solda birçoğuna mer-
divenle çıkılan büyük küpler, fiçılar, gedikli diye ad-
landırılan, itibarlı müşteriler için adlandırılmış özel
yerler, ayrı bir ahçı ve mezeci tezgahı ortadaki dire-
ğin dibinde de sardalya fiçısı bulunurdu. Tevfik Çay-
lak'ın da dediği gibi osmanlı meyhanelerinde bir dü-
zen ve temizlik görülmektedir. Bütün bu anlattıkları-
mızdan sonra meyhanelerin büyük ve çeşitli hizmet-
lere hazır olduğunu belirtmek için giriş kapısının üst
kısımına küçük bir hasır örgüsü asılırdı. Gedikli mey-
haneler ya bulundukları semtin ya sahiplerinin adla-
rıyla ya da o dönemlerde dükkanlara tabela yerine
asılan ahşap veya madeni, kafes, hançer, zincir gibi
sembollerle anılırlardı.

Meyhaneye girildiği zaman sağ veya sol tarafta ba-
zen de karşıda bir işaret tezgahı bulunurdu. Tezga-
hta ayak üstü bir iki tek içip gidecekler için rakı ka-
dehleri şarap bardakları ve içinde fasulye piyazı, laha-
na turşu, leblebi gibi meze ve çerez bulunan tabaklar
dizilirdi.

Gedikli tezgah başı müşterileri "dört kaşlı" deni-
len akşamcı ağalar, esnaf takımı ve ustalar ile karşıla-
şıp yüzgöz olmak istemeyen kalfa ve çıraklardı. Bun-

lar dükkanlarını kapayıp evlerine giderken, yolları
üzerinde bulunan meyhanelerde ayak üstü birkaç tek
atıp fazla oyalanmadan hemen giderlerdi. Tezgah
önünde birkaç tek atıp gidenlere meyhaneciler "tez-
gah müşterisi" dedikleri gibi müşteriler de meyha-
nenin bu alemine "tezgah alemi" derlermiş. Zaman
içinde tezgah müşterileri için "tekçi" ya da "tektekçi"
tabirleri kullanılmış. Meyhanede sofra itibarlı, kesesi
dolgun müşterilere kurulmuş.

Böyle müşteriler olmadığı zaman meyhanelerde
ortada sofra görülmezmiş.

1875-1880'ne kadar meyhanelerde masa kullanıl-
mamış. Masa ilk defa cafe, şantan ve gazinoların dev-
reye girmeye başlamasıyla görülmeye başlamış. Rah-
le gibi açılır kapanır iskemleler üzerine bakır veya
ağaç sinilerde sofra kurulur sofrada kısa ayaklı örgü
iskemleler kullanılmış. Sofra kurulduğu zaman sof-
ranın uğur ve bereketini temsilen önce ağaçtan oyma
bir tuzluk getirilmiş. Meyhanelerde masa kullanıl-
maya başladıktan sonra meyhane, müşteri hizmeti-
ne açılmadan önce tuzluklar masaya konulmaya baş-
lanmış.

Meyhanelerde bir çingirak bulnunuz, dükkanın
kapanma zamanı geldiğinde meyhane sahibi tarafın-
dan bu çingirak çalınarak müdavimlere kapanış sa-
atinin geldiği hatırlatılmış. Çingirak gürültüsü ile
ayılanlar, uyananlar birer meyhaneden çıkarlar evle-
rine giderlermiş.

15.yy'dan 19.yy'ın ortalarına kadar çeşitli dönem-
lerde zaman zaman çıkarılan içki yasaklarıyla meyha-
neler kapatılmış. Ancak yasağın kalkması ve gevşe-
mesi ile yeniden açılmışlardır. Giderek sayıları art-
mıştır. Meyhaneler Tanzimattan sonra özgürlük ka-
zanmışlar, bu dönemde meyhanelerin İstanbul'da gö-
ze batacak şekilde çoğaldığı görülmüştür.

Bütün bu anlattıklarımız Cumhuriyet dönemi ile
birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Eski geleneği
sürdürmeye çalışan az sayıda meyhane günümüzde
de bulunmaktadır.

DİPNOTLAR

1. İstanbul ansiklopedisi, meyhaneler s. 436-437-
438
2. Evliya Çelebi, seyahatname 1. cilt s. 96-97
3. Evliya Çelebi, seyahatname 1. cilt s.99

GÜNÜMÜZ İSTANBUL MEYHANELERİ

ASPAVA MEYHANESİ

(Allah-Sevgi-Para-Aşk-Versin-Amin)

Küçük parmakkapı sokak, İstiklal caddesi. Beyoğlu-İstanbul

Başlıkta da söylediğimiz gibi Aspava'nın anlamı
Allah, sevgi, para, aşk, versin, amin şeklinde söyleni-

yor. Bu meyhaneyi 1907 yılında Rumlar açmışlar. Günümüzdeki sahibi ise Tokatlı Cemal Akgün meyhaneyi 26 senedir işletiyor.

Meyhane hergün 10.00' da açılıyor. Saat 15.00'dan sonra da müdavimler gelmeye başlıyor. Meyhanenin düzen ve çalışma koşulları bakımından eski günlerden çok farklı olduğunu buraya gelen müdavimlerden öğreniyoruz. Müdavimler şöyle söylüyor "Burayı Rumlar çalıştırırken burası gerçekten kendi evimiz gibiydi. Temizlik ve düzen vardı. Bunun sebebi de Rumların bu işi severek ve bilerek yapmasındandı. Bugün ise eski düzen kalmadı. Artık meyhane kendi evimiz gibi değil. Özellikle de temiz değil ama yine de gelip burada sıcak bir ortam buluyoruz." diyorlar.

Buraya gelen müdavimler genelde yaşlı ve ünlü kişiler. Buna örnek olarak buraya gelen müdavimlerden Metin Bükey 64 yaşında ve müzisyen Zeki Müren'e uduyla eşlik ediyormuş. Yaklaşık 40 senedir içiyor. Küçük Çiftlik Gazinosu'nda fasıldan sonra Selahattin Pınar sahnenin arkasında masa kurarmış. Metin Bey de Selahattin Pınar'a özenerek içkiye başlamış. Aspava meyhanesinin çok eski bir meyhane olduğunu ve buraya İbrahim Çallı, Edip Hakkı, Şerif İçli, Yorgo Bacanos, Selahattin Pınar, Cahide Sonku gibi ünlülerin geldiğini söylüyor. Metin Bey'e göre biz meyhaneciliği Rumlardan öğrenmişiz.

İçkinin efendice içilmesi gerektiğini söylüyor. Burada arkadaşlığın dostluğun çok iyi olduğunu söylüyor. "Biz burada bir aileyiz" diyor. Sonrada şu dizele-ri aktarıyor:

Meyhanelere gel gör ki
Ne riya var ne mürayi.

Yine meyhanenin müdavimlerinden Hüsammettin bey 58 yaşında. Evli 4 çocuk babası. Aspavanın gedikli müşterilerinden. Her gün bir büyük rakı içiyor. "Biz burada aile gibiyiz" diyor. Hüsammettin Bey "beraber şarkılar, türküler söyleyerek geceyi burada noktalarız." diyor. Ortama uymayanları, efendice içmeyenleri aralarında barındırmıyorlar. Efendice içmek ne diye sordüğümüzda da "kendini bilmek, ortamı bozmamak" şeklinde ifade ediyor.

Hüsammettin Bey bize meyhane ile ilgili bir olay aktarıyor:

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin iki oğlu varmış. Birinin adı Zakir, diğerinin ise Şakir. Zakir medreseye gidermiş. Babasının amacı Zakir'i kırk melaikinin arasına sokmakmış. Şakir de meyhaneden çıkmaz, içki içer, saz çalarmış. Ama bunu babasından gizli yaptığını sanırmış. İbrahim Hakkı Hazretleri bir gün meyhanenin önünden geçerken gözü meyhaneciye takılır. Meyhaneciyi yanına çağırır. Bizim Şakir'in borcu var mı? diye sorar. Meyhaneci üç dört kez yalan söyleyerek yok der. Ama sonunda Şakir'in

borcu olduğunu söyler. Babası Şakir'in borcunu öder. Birkaç gün sonra Şakir meyhaneye gidip içer, içtikle-
rininki ve önceki hesabını ister. Meyhaneci önceki hesabını babasının ödediğini söyler. Şakir orda ölüm bize şart oldu der. Daha sonra İbrahim Hakkı Hazretleri iki oğlunu alarak kalenin burcuna çıkar. Çünkü Zakir'in kırk melaikelere katılma zamanı gelmiştir. Zakir'in kendini burçlardan atması gerekiyordu. Zakir burçların önüne gelir ama bir türlü kendini aşağıya atamaz. Şakir babasına kendisinin atlamak istediğini söyler ve atlar. Bir kuşa döner ve kırk melaike arasına girer. Bu olayın sonunda İbrahim Hakkı Hazretleri şu dizeleri Zakir'e söyler:

Harabe dehline hor bakma Zakir
Defineye malik viraneler var
Medreseye gittim diye övünme Zakir
Medreseye muadil meyhaneler var

Hüsammettin bey aktardığı bu olayla meyhanede insanın birçok şeyi öğrenebileceği özellikle de gerçek dostluğun burada olduğunu işaret ediyor.

İMROZ MEYHANESİ

Nevzade Sokak Beyoğlu İstanbul

Eski adı Krepen olan ve şimdilerde Imroz adıyla bilinen bu eski Rum meyhanesinin ilk sahibi İspiro Havuços Tanaş Yangaş'tı o dönemde tek tük bulunan meyhanelerden birisi olan Imroz'un ilk müdavimleri Yunanlılar, Ermeniler ve Türkler'di 1967 yılından beri Yorgo Okumuş ve İrfan Kara'nın işlettiği bu tarihi meyhanenin şimdiki müdavimleri sinema, tiyatro gibi sanat camiasından olan kişiler. Ayrıca gazeteciler, yazarlar ve yanı sıra politikacılarında arasına ziyaret ettiği Imroz'un kendine özgü sipesiyaliteleri gerçekten enfes!... Fukara lakerdası, güveçte kuru fasulye, kaşarpeynirli panesi bir harika!... Imroz'un sahiplerinden İrfan Kara "birgün için değil hergün için müşterisi. Temiz ve kaliteli yiyecek, iyi ve güler yüzlü bir servis, özellikle de müşteri ile iyi bir diyalog amaçlıyoruz." diyor. Imroz'un özellikle akşam sekiz ile onbir arası çok yoğunlaşan 45-50 kişilik müşteri kapasitesi var. Gece yarısına doğru da kapanıyor.

Imroz'un müdavimlerinden 52 yaşındaki Ün Bey 34 senedir içiyor. Ün Bey genelde evinde içiyor. Ancak haftada bir kez Imroz'a geliyor. Bunun sebebi de eskisi gibi meyhanenin ucuz olmaması. Bu yüzden eskisi gibi sık sık meyhaneye gelemiyor. Ne kadar rakı içiyorsunuz dediğimizde "Sızincaya kadar, çünkü buraya haftada bir kez geliyorum" diyor.

Meyhanenin bir başka müdavimi olan Atilla bey 42 yaşında 18 yaşından beri sürekli içtiğini söylüyor. Ayrıca Imroz'a eşiyile rahatlıkla gelebildiğini söylüyor. Çünkü buranın klasik meyhanelerden farklı bir yer olduğunu, her meyhaneye eşiyile birlikte gideme-

yeceğini ekliyor. Atilla bey rakıyı suyla içiyor ve meze olarak da meyveyi tercih ediyor. Eşi ise genelde şarap içiyor.

YAKUP MEYHANESİ

Asmalı Mescit Sokak 35/37 Tünel-İstanbul

İstanbul'un en popüler meyhanelerinden biri olan Yakup, 1982 yılından beri faaliyette. Meyhane özellikle İstanbul'da yaşayan yabancıların en gözde mekanı. Yerler çini, tavanlar yüksekçe, duvarlarda eski sinema afişleri bulunmakta. 150 kişilik bir kapasitesi var. Müdavimlerin en çok tercih ettikleri yemeklerin başında patenti bu meyhaneye ait olan kömürde pişmiş kıymalı börek başı çekiyor. Bunun yanında arnavut ciğeri, semizotu, tereyağlı mantar ve torik lakorda en çok istenen meze ve yemekler arasında. Buranın personeli çekirdekten yetişiyor. Canlı müzik yapılmıyor. Günün saatlerine göre banttan Batı müziği ve Türk Sanat müziği çalınıyor. Sadece yılbaşlarında Avusturya Lisesi hocaları orkestra kuruyorlar ve canlı müzik yapıyorlar.

Yakup'a gelen ünlüler arasında Ali Sirmen, Hasan Pulur, ünlü ressamlar, müzisyenler yer alıyor. Yakup Asmalı Mescit'te faaliyetini sürdürmekte. Ayrıca vizyon dergisi tarafından yapılan yarışmada yüz meyhane arasından birinci seçilmiş.

Yakup'a gelen müdavimlerden birisi olan Sönmez Can 40 yaşında bir opera sanatçısı. 10 senedir Yakup'a geliyor. Sönmez Bey Yakup'u ikinci evi olarak görüyor. Buraya gelmesinin sebebini şu cümlelerle belirtiyor:

"Mutfağının ve servisinin iyi olması, fiyatlarının uygun olması ayrıca müşterilerinin seçkin olması benim için yeterli sebep." diyor. Sönmez Bey ayrıca ilginç bir tespitte bulunuyor ve, "Buraya kışın gelen müdavimleri yazın Bodrum'da görebilirsiniz" diye ekliyor. Sönmez iyi bir meyhanenin özelliklerinin başında bayan gurupların meyhaneye gelip rahatça oturup eğlenebilmesi gerektiğini belirtiyor. Bunları söyledikten sonra bize etrafta oturan bayan guruplarını göstererek, "İşte size iyi bir meyhane örneği" diyor.

Sönmez Bey ile yaptığımız sohbetten sonra bir başka müdavim olan eski Fenerbahçe'li Müjdat Şener'le sohbete başlıyoruz. Müjdat Bey 74 yaşında, 55 senedir içtiğini ifade ediyor. "İçkiyi içmek meziyet değil, içmesini bilmek meziyettir" diye başlıyor söze. Yakup'ta "içki içeni seviyorlar sarhoş olanı kesinlikle istemiyorlar. Bu yüzden burayı çok seviyorum" diyor Müjdat bey. Ona göre genç neslin yemesini içmesini bilmediği, bu yüzden de Yakup'a orta yaş üstündeki meyhane kültürünü bilen kişilerin geldiği bir gerçek. Bu meyhane her ne kadar eski kültürü yaşatmaya çalışsa da "Eskiden hayat şartları daha müsaitti. Bir bey oturduğu zaman masayı mezeyle donatırdı.

Göz zevkini tatimin ederdi. Şimdi hayat zorlaştı. Eskisi gibi insanlar birçok mezeden söyleyip içki içemiyorlar. Bu eski tad pek kalmadı gibi" diye ekliyor Müjdat bey. Öte yanda Yakup'ta rakı ile beyaz peynir kavunun gittiğini söyleyen Müjdat bey şunları ilave ediyor, "Türk müziği oldu mu Yakup'un tadına doyum olmaz." Bunları söyledikten sonra da kendi yazdığı bir şiiri bize okuyor:

Ah, bir de şişede durduğun gibi olsun
İmkânı yok tadına doyum olmaz
Masalların tadı olmaz sen yoksan
Rakı aşkımızdır, Bağdat sorulmaz

Sakiye onur verir, dağıtır dostça
Muhabbet dağıtan dostlar yorulmaz
Gönüller serinler, kafalar bir hoşça
Hepimiz bir dertliyiz, dertler sorulmaz

Derde çare yoksa ne işin var rakıyla
Kafan iyi ise kalk git yüzünün aklıyla
Meclise uymayanların adı anılmaz

Ey rakı... Dostu düşman, düşmanı dost edersin
İçmesini bileni, billahi mest edersin
Sevdahı coşturur gönlünü hoş edersin
Rakı haram diyene küfretmeden durulmaz

Etme rakı, aklıma aniden gelme
İşimden gücümde vazgeçireceksin
Şeytana uydurma, kokunu verme
Gene bu gece sabaha dek içireceksin.

ÇATI

Orhan Apaydın Sokak 20/7 Barohan-Beyoğlu/İSTANBUL

Tünelin göbeğinde bulunan Çatı, isminin hakkını veren ahşap ağırlıklı bir mekan. Saksılar içinde bol yeşillikli atmosferi insanın içini ısıtıyor. Girişin karşısında eşsiz bir fotoğraf galerisi, salona doğru bir antika dolabı ve tam onun karşısında Çatı'da çekilmiş müdavimlerin fotoğrafları yer alıyor. Çatı'nın kuruluşundan bu yana 16 yıllık işletmecisi Hasan Özen. Hasan Özen Çatı'nın mutfağının Çerkes, Yörük, Laz, Yahudi, Rum, Ermeni, Kafkas, Gürcü ve Osmanlı yemeklerinden oluştuğunu söylüyor. Çatı'da genelde rakı ve şarabın tüketildiğini, meze olarak da ızgara böreğinin çok sevildiğini belirtiyor.

Hasan Bey eski meyhanelerin günümüzde yok olduğunu, bunun sebebinin de ekonomik güçlüklerden kaynaklandığını ifade ediyor. Bu tür mekanların giderlerinin artması ve bu yüzden daha çok para kazanmaları gerekliliğinin günümüz meyhanelerinin eski tarzlarını değiştirmeye zorladığını söylüyor.

Hasan Bey 34 yıldır bu işle meşgul olduğunu, servis üzerine de eğitim aldığını söylüyor.

Bizim Rumlarla özendiğimizi, onları meyhanecilik konusunda gözümüzde büyüttüğümüzü ifade ediyor. Bu işi yapan kişinin güler yüzlü olması gerektiğini, bunun türklerde zaten olduğunu ve biz türklerin meyhaneciliği rumlardan öğrenmediğimizi söylüyor.

Çatı'nın daha çok entellektüel kesime hitap ettiğini, ayrıca sanat çevresinden kişilerin rağbet ettiğini, son zamanlarda ise doktorların fazlasıyla geldiğini belirtiyor. Hasan Bey sonra şunları söylüyor; "Çatı'ya ilk zamanlarda devrimci kesimden insanlar gelirdi. çünkü çatı rahatça toplumsal olayları tartışabilecekleri bir yerdirdi. Daha sonra bu müşteri kesimi entellektüel çevre ile yer değiştirdi."

Bize her konuda yardımcı olan Hasan Bey müşterilerle görüşüp mülakat yapma isteğimizi özür dileyerek kabul edemeyeceğini söyledi.

REFİK

Asmalı Mescit No10/12 Tünel- İstanbul

Refik, Beyoğlu'nun en sıcak ve ucuz mekanlarından biri. Beyoğlu ve civarının seçkin kişileri buranın sürekli müdavimleri. Refik'te mezeler çok taze ve servis güler yüzlü. Özellikle Refik Usta'nın özel turşuları buranın en gözde mezesi.

Refik'in müşterileri olgun hoş sohbet ve hiçbir zaman taşkınlık yapmayan gerçek meyhane müşterisi. Refik'te müzik alaturka, oynak İstanbul ve Rumeli türküleri ile Rum müziğinden oluşmakta.

Özel günlerde 15-20 guruplar halinde toplanmak isteyenler için Refik'in üst kattaki salonu açılmakta. Bu tespitleri yaptıktan sonra sözü meyhanenin sahibi Refik Arslan'a bırakalım:

1932 yılında Rize'nin hemşin ilçesinden kalkıp İstanbul'a geldim. İlk olarak o zamanların ünlü lokantalarından olan Nil Lokantası'nda işe bulaşıkçılıkla başladım. Daha sonra 1952 yılında Viyana Lokantası'nın yanındaki yeri alarak kendi işimi kurdum." O zamanlarda tıpkı bu günkü gibi öğlenleri civarda çalışanların, konsolosluk mensuplarının, yabancı okul hocalarının gelip salçalı türk yemekleri yediği bir meyhane idi. Yemekler genelde su eşliğinde tadılır ama masalardan bira da eksik olmamış. Saat beşe doğru işini bitiren akşamcılar gelmeye başlamış. Öğlen mazbut bir lokanta olan, izgara ve tencere yemekleri ile civarın yabancılarını toplayan Refik, aludan yediden sonra hızlı tartışmaların olduğu bir meyhaneye dönüşür.

Bunları söyleyen Refik Usta hiçbir zaman işin başından ayrılmadığını, ayrıca bu işte çekirdekten yetişmek gerektiğini belirtir.

Mütevazi yapısına rağmen meyhanecilik alanında

kendini rakipsiz görüyor. Ne de olsa kendisi 54 senelik meyhaneci.

Refik Usta bütün bu konuşmalardan sonra bir müdaviminin kendisi için yazdığı şiiri bize okuyor:

Küçücük bir meyhane
İçinde ak saçlı adam
Kar gibi saçı var
Karpuz gibi karnı var
Ne de tatlı dili var
Her türlü şaka onda
Doyulmaz onun yemeklerine
Sofyalı sokaktadır onun soyadı
Gelen onu sorar, giden onu arar
Ah şu Refik Amca.

Refik Ustaya mülakat yapabileceğimiz bir müdavim göstermesini istediğimizde, bize 68 yaşındaki İbrahim Beyi gösteriyor.

İbrahim Bey 23 yıldır Refik'e geldiğini söylüyor. Burası onun ikinci evi gibi olmuş. Özellikle karısı öldükten sonra daha sık geldiğini söylüyor. Burada çok eski arkadaşlarının olduğunu ve burada evinde olduğundan daha huzurlu olduğunu söylüyor. Eski ile bir fark olup olmadığını sordüğümüzde; "Arkadaşlarım olduğu sürece hiçbir şey fark etmez. Üstelik Refik Usta burada oldukça burası değişmez" cevabını veriyor.

İbrahim beyle birlikte oturan Cemil Bey de mülakat isteğimizi kabul ediyor. Cemil Bey 58 yaşında, evli ve iki çocuğu var. İbrahim Bey'le çok eski arkadaşlar. Cemil Bey, Refik'e çok sık gelemiyor. Arada sırada eski arkadaşlarla bir kaç tek atıp, mühabbet için geldiğini söylüyor. Cemil Bey şöyle devam ediyor: "Evde de içiyoruz ama aynı tadı hiçbir zaman alamıyoruz. Burası başka." Refik'e gelenlerin çoğu eski müdavimlermiş. Buraya yeni yüzlerin geldiği çok sık görülmemiş.

SAFA

Kuledibi sokak No:7 Yedikule/İstanbul

Safa meyhanesi İstanbul'un en eski semtlerinden biri olan Yedikule'nin merkezinde bulunmaktadır. 1907 yılında kurulan bu meyhaneyi Rumlar açmışlardır. Bu meyhane eski meyhane kültürünü günümüze yansıtan ender meyhanelerden biridir. 1947 yılında Süleyman Kızıltay bu meyhaneyi Rumlardan devralmıştır. 90 yaşındaki Süleyman Kızıltay Safa'nın eski özelliklerini bozulmadan günümüze ulaştırmayı başarmıştır. Bu meyhane kuruluşu itibariyle 500 metrekare alanda bulunan ayrıca bodrum katıda şarap mahzeni olarak inşa edilmiştir. Günümüzde ise depo olarak kullanılmaktadır.

Bu meyhane iki bölümden oluşmaktadır. büyük

tek katlı sal n ve yazlık bahçe. Büyük salonda bulunan raflarda içki        g  e   arpmaktadır. Ayrıca duvarlardaki tarihi istanbul resimleri dikkat   ekmektedir. Büyük salonun en büyük        tavan yüksekliğinin dört metre olmasıdır. Bu da meyhaneye ferah bir ortam kazandırmaktadır. Bir başka      k de mutfak ve b    n m    terinin g       n nde bulunmasıdır.

Süleyman Bey'e buraya kimlerin geldiğini sordu umuzda gülerek içkiyi seven insanların geldiğini söylemektedir. Meyhanede ağırlık olarak rakının i ildi ini ifade eden Süleyman Bey, bilinen tüm meze       lerinin bulunduğunu da söylüyor. "Meyhanede 9 kişi  alı ıyor. I  i-patron ayrımı yoktur. Burası Ramazan ayı boyunca bir ay kapalıdır. Bu gelenek bize Rumlardan gelme. O zamanlar Rumlar Ramazanda bir ay kapatırlarmı , biz de aynı geleneği ya atıyoruz." diye ekliyor Süleyman bey.

Bayram Kuru  Safa m d v mlerinden."Nasıl m d v m olmayacaksınız ki? Bir zamanlar burası bir   enlikti. Ermeni, Rum kadınları kaynardı. Pek güzel muhabbetler çıkardı masalarda. 66 ya ında ki Bayram Kuru      le devam ediyor: "O eski günlerde laterna vardı. İnce, insanın içine işleyen sesi meyhanede ki tüm sesleri bastırırdı. Sizi olmadık hayallere s r klerde. Sonra kadınlar daha çoktular.  u e lenmesini her şeyden daha çok seven Rum kadınları çok sürmez iki kadehten sonra ba lardı  arkıya t rk ye. Masaların bir anda geriye çekildiğini, ortada hemen bir dans pisti olu turuldu unu çok g rm     m vardır. Kimse kimseden çekinmezdi. E lenmek, g lmek ve gönül ho lu u için gelinirdi meyhanelere. Ama olay şimdi çok farklı. Bir şeyi kafaya takan geliyor meyhaneye sonra da kendini bilmeden içip, etrafı rahatsız edip çıkıyor meyhaneden."

Bütün bunları söyleyen Bayram Bey'in eskiyi aradığı bir gerçek. Onun için Safa'dan vazgeçemiyor. 63 yaşındaki Mehmet Ba t rk de Bayram Bey'le hem fikir gibi...

Mehmet Bey de buraya bazı hatıraları canlandırdığı için geldiğini söylüyor." Meyhane bir düşünce yeridir. Dostlar, arkadaşlar arasında bir buluşma yeridir. Safa bu yüzden bize zevk veriyor fakat herkes kendi derdine d       için meyhanenin eski tadı yok. Ama biz yine de yaşatmaya çalışıyoruz. Mesela ak am grubundan bir kişi gelmediği zaman hemen onu arar niçin gelmediğini     n r z." Görüldüğü gibi dostlar, muhabbet, içki ve Safa'nın dostane yaklaşımı burayı vazgeçilmez bir yer haline getiriyor.

NE E

Büyük Ayazma Bebek Yoku u Arnavutköy-istanbul

Yeşil ve serin gölgelerden birinin ortasına kurulmuş, akarsuyu ve kilisesi ile Ayazma. Kilisenin hemen yanında bahçesinde g r l g r l havuzun sularının aktı ı bir meyhane var. Adı Ne e meyhanesi ama yıllardır oraya gidenler Ne e'yi;  e mesi olan kiliseden,

Ayazma diye anarlar. Ayazma'ya geldi inizde, önce arabanızı meyhanenin tam karşısındaki yüzyıllık çınarların altına park eder sonrada yeşil sarma ıkların sardı ı bahçede, havuzun karşısında bah ınızı yiyip rakınızı içerken çevreyi ve kiliseyi seyredersiniz.

Ayazmada basit bir meyhane mutfağının ötesinde fazla bir şey bulamayacaksınız. Bu basit meyhane mutfağının altında bile o güzelim sarmalar ve mideye dokunmayan mezelerin yanında taze balık büyük bir zevk vermektedir. Hele o sessizlik ve suların  ırlıtısıyla yeşillik sizleri bir zamanların istanbul'una g t recek tir. Orada ge irdi iniz zaman size büyük bir zevk sağlayacaktır.

Kula ınızda havuzun fiskiyesinin  ırlıtları, g zleminizde ye ilin tonları, dama ınızda eski istanbul usul  zeytinyağlı yaprak sarmanın tadı. Arabanıza atlayıp dönüş yoluna  ıktı ınızda istanbulun 'betonarmeleri arasında Ne e'nin değerini daha çok anlayacaksınız. Ya adıklarınız gerçek mi yoksa d    m  diye kendi kendinize sorabilirsiniz.

Ne e'de mülakat iste imizi geri çevirmeyen Taylan ve Nihan  etinta   ifti ile kar ıla ıyoruz. Buraya bir arkadaşlarının tavsiyesi ile gelmişler. Neden bir meyhaneyi tercih ettiklerini sordu umuzda "Aslında meyhaneye gitmeyiz. Burayı tavsiye eden arkadaşımız buranın ilk anda akla gelen pis ve serseri yuvası olan meyhane görünümünden uzak olduğunu söyledi. Ayrıca buranın yemeklerinin ve m    terilerinin çok kaliteli olduğundan bahsetti. Zaten başka tip yerlere e imle gitmem imkan yok" cevabını veriyor.

SONUÇ

İstanbul gibi bir yerde tez konusu için dola ılacak meyhane sayısının bu kadar ile sınırlı kalması bize bu kültürün nerelerden nereye geldiğini apaçık anlatmaktadır...

Geleneksel meyhanelerin bu denli azalmasında ve yozla masında değişen ve gelişen içki kültürünün etkisi bir hayli fazladır. I ki fiyatlarındaki artış insanları bu ihtiyaçlarını kendi hazırladıkları ortamlarda (ev ortamı) gidermeye yönelmiştir.

De i en ve zorla an hayat şartları insanları kederden içmeye sevk etmiştir. Eski en dost ortamları oluşturmak, tanıdık yüzlerle görüşmek için gidilen meyhanelerde, insanlar günümüzde daha çok sıkıntudan ve dertten dolayı içmektedir. Eve gitmeden önce insanların sohbet etmek ve bir iki duble içmek için u radı ı mekanlar artık bu eski anlamından bir hayli uzakla mı tır.

Ayrıca Anadolu'nun doğu bölgelerinden istanbul'a g   etmiş insanların bu yozla madaki etkisini unutmamak gerekir. "Kebab ı ustası" adı verilen bu kişilerin "Kebab salonu" adı altında açtıkları yerler, içki kültürünün de i mesinde unutulmaması gereken bir etkidir.

İSMAİL BEŞİKÇİ'NİN PORTRESİNE KISA BİR GİRİŞ

BAKİ GÜL

M.S.Ü. SOSYOLOJİ 3

İsmail Beşikçi 1939 yılında İskilipte doğdu. 1962 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Kısa bir süre maiyet memurluğu yaptı. Askerlik görevinden sonra 1964'te Erzurum'da Atatürk Üniversitesinde Sosyoloji Asistanı olarak çalışmaya başladı. Doktorasını 1967'de tamamladı. Doğuda çeşitli yerlerde yapılan 'Doğu Mitinglerine' katıldı. Doğu mitingleri üzerine bir araştırma yaptı(1967). 1969'da ise Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-ekonomik ve Etnik temeller isimli kitabını yayımladı. Bu kitabı yazması ile bu güne kadar varan 'resmi ideoloji-İsmail Beşikçi' karşıtlığı başlamış oldu

İsmail Beşikçi'yi tanıyanların çoğu tanıma sebeplerini açıklarken ya 'bölücü terörist düşüncelerini' yazıp yayınladığı şeklinde yorumlarlar ya da resmi ideolojinin biçimlendirdiği ve sınırlarının resmi ideoloji tarafından çizildiği meselelere resmi ideolojinin istemediği yönden bakıp yorumlamasıyla tanırılar. Oysa İsmail Beşikçi'nin tüm çalışmalarını bir bilim insanı kimliğiyle yorumlamak daha mantıklıdır.

İsmail Beşikçi'nin çalışmalarının ana temasını Türkiye Toplumunun etnik yapısı ve bu etnik yapı içerisinde yer alan Kürtlerin resmi ideolojiyle olan ilişkilerinin irdelenmesi oluşturuyor. Beşikçi'nin seçtiği bu konu ise resmi ideolojinin oldukça 'hassasiyet' gösterdiği bir konudur. 70 yıllık Cumhuriyet tarihinde etnik azınlıklar üzerine resmi ideolojinin dışından bakabilmek imkansız gözüküyordu. Oysa İsmail Beşikçi yıllardır bu soruna onun zihinlerde yarattığı tüm karakolları yıkararak bir bilim insanına yakışır biçimde yıllarca her türlü olumsuzluğu göğüsleyerek eğilmiştir. Verilen onlarca hapis cezalarını, yüzmiyarlarca para cezalarını göğüsleyerek bugüne kadar gelmiştir.

Cahit Tanyol'un düşünce eylem tutarlılığı çerçevesinde

Behice Boran için söylediği 'Ahlak kuralları toplumdan topluma değişse bile bir insanın düşünce eylem arasındaki tutarlılığı her zaman ve mekanda saygınlığını korur. Bu ahlaki kişiliğin değişmez kuralıdır'. Bu ahlaki kişilik, İsmail Beşikçi için de söylenebilmelidir. Beşikçi'nin düşünce eylem tutarlılığı yıllardır hiç sarsılmadı. Bu tutarlılığı hep ortaya koydu.

Beşikçi'nin yaptığı çalışmaları iki yönüyle değerlendirebiliriz. Birincisi araştırmalarında kullandığı sosyolojik araştırma yöntemleri. İkincisi ise bu çalışmaların siyasal ve toplumsal sonuçları üzerinedir.

Beşikçi'nin bilim yöntemi üzerine yaptığı çalışmasında; bilim tanımlaması ve bilimsel yöntemin içeriği konusunda şöyle der: 'Bilimsel düşüncenin gelişmesini engelleyen en önemli kurum resmi ideolojidir.' Kendi dışındaki görüşleri yok sayıp baskı altına alıp kendisinin biçimlendirdiği şekli ile ortaya koyar. 'Bilim bir düşünce yöntemidir. Bilim yönteminin temel özelliği olgulardan hareket etmesi, nesnel gerçeğe, soyuta veya nesnel varlığa dönük olmasıdır. Olgulardan hareket eden bilim ulaştığı sonuçları yine olgulara dönerek temellendirmeye çalışır. O halde bilim yöntemi bir süreçtir. Hakikati, yani doğruyu arama süreci bilimsel bilgi ise bir sonuçtur. Herhangi bir hipotez veya teori olgular tarafından doğrulanıyorsa elde edilen bilgi bilimsel bir bilgidir. Bilim, bilgi yığını değil düşünce yöntemidir. Bilim belirli bir konuda sistemleştirilmiş önermeler bütünüdür.' Bu yöntemi çeşitli yönleriyle eleştirebiliriz. Ancak Beşikçi'nin kullandığı yöntemden çok ele aldığı konunun resmi ideoloji ile hesaplaştırılması çok daha önemlidir. Günümüz Türkiye'si'nin en önemli siyasal ve sosyal sorununu (Kürt sorununu) ele almış olması da onun çalışmalarına başka bir önem katar.

İkincisi ise ortaya koyduğu çalışmaların siyasal ve

sosyal sonuçlardır. İkinci yorumlamayı daha çok devlet ve devletin bekaasını kollayan kurumlarca yapılmaktadır. Bu kurumlar isimleri farklı olsa da (DGMiler ve Mehmetçik İniversite çevreleridir) aynı ideolojinin sistemli biraradalığını sağlayan kurumlardır. Özellikle 1980'lerden sonra gelişen Kürt Ulusal Sorunu'nu farklı yönlerden yorumlayan çevrelerin, kişilerin karşılaştığı durum da Beşikçi'nin durumundan farklı değildir.

Beşikçi yaptığı tüm çalışmalarla, resmi ideolojinin etnik azınlıklar üzerindeki ehileştirici, inkarcı, asimilasyoncu yönünü karşılaştığı ağır bedellere rağmen ortaya koymayı başarmıştır. Dönemin aydınlarına, bilim çevrelerine bir değer biçilecekse Beşikçi görmemezlikten gelinebilir mi?

İsmail Beşikçi bunca tartışmaları ve cefalarla karşılaştığı sonuçlara pozitivism dışı bir yöntemle ulaşmış olsaydı, Beşikçi'nin tartışılan yönü yöntem anlayışı olurdu. Ancak yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi Beşikçi'nin Bilim Yöntemi adlı kitabı pozitivismin büyük izlerini taşır, Bilim Yöntemi kitabındaki yöntem anlayışı ile Ziya Gökalp'in kitaplarındaki yöntem anlayışı arasında çok büyük bir fark yok, öyleyse araştırmacıda ya da nesneyi olduğu gibi tespit etmeyi engelleyen bir sorun vardır. Pozitivism nesneyi özünden bağımsız tanımladığına

göre, sıkıntı özünde görülür. İsmail Beşikçi'nin Türkiye'deki sosyolojiye en büyük katkısı öznenin nesneyi olduğu gibi algılamasının önündeki en büyük engellerden biri olan resmi ideolojiyi sorgulayarak zihindeki karakollara yönelik saldırısıdır. Kürtleri "dağ Türkleri" olarak yıllarca tanımlamış olan bilimsel bir sonuçta sıkıntının nerede olduğunu bilim adamı/kadını olmayan insanların zihninde dahi bugün net ise bu biraz da nesnenin kendini dayatmasıyla olmuştur.

Eserlerine gelince; Beşikçi'nin eserleri iki dönemde incelenebilir. 1. dönemdeki eserleri; alan araştırmalarına dayalı sosyolojik özellikleri daha baskındır. (Doğu Mitinglerinin Analizi (1967), Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretlerinde Toplumsal Değişme (1968), Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti), Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo Ekonomik ve Etnik Temeller (1969), Bilim Yöntemi Tarih Tezi- Güneş Dil Teorisinde Kürt Sorunu (1978), Devletlerarası Sömürge Kürdistan (1990)) 2. dönemdeki eserleri; alan araştırmalarından daha çok kendini siyasal olarak savunan bir özellik taşır. Bunun da nedeni kanımca olanaklarını onu bu yöne sürüklemesindendir. Çünkü bu dönemdeki eserleri daha çok tutukluyken yazılmışlardır. (Kürt Ay-dını Üzerine - Savunmalar...)

GILLES DELEUZE

“Çağımızın İçinde Bir Rastlantı”

ALİ AKAY

MSÜ SOSYOLOJİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ
(Kıvrımlar, Bağlam Yay, 1996, Sf: 51-53)

Benim için en önemlileri içinde ayın 5'i önemli bir gün. Beş: Herşeyin başladığını simgeleyen bir sayı. Felsefenin başlangıcını haber verir. Beş sayısı ile soyutlamaya başlar.

5. 10. 1995 telesekreterde Mesut Tufan'ın Paris'ten mesajını aldım. "Gilles Deleuze'un intihar ederek öldüğünü" haber veren bir ses. Mekanikleşen sesin yarattığı etki beni Deleuze'le tanışmama, seminerlerine, evindeki konuşmalara, telefonlaşmalara ve yazışmalara doğru taşıyor. En önemlileri arasında filozof Gilles Deleuze Diyaloglar (Bağlam 1990) adlı kitabında Nietzsche'nin bir lafını tekrarlar: "Öyle görünüyor ki, sanatçı ve özellikle filozof bulunduğu çağın içinde bir rastlantıdır... Onun ortaya çıktığı yerde hiç atlamayan doğa, birden bire ileriye doğru sıçrar ve bu, neşenin sıçramasıdır". Gilles Deleuze de bu neşeyi, yaşam gücünü herkese vermeye çalışmıştır. Hepimiz için ölümün yaşamın içinde an ve an gerçekleştiğini hatırlatan Bichat'yı anarak ölüm ile yaşamın içiçeliğini hep anmıştır. Ancak intihar belki de bu yaşamın gücüne vurulan bir darbe olarak, yaşamın içindeki ölümün acılarına dur demeye çalışan eylemin adıdır. Tek ciğerli oksijen tüpleri arasında yaşamını sürdüren Deleuze'un bedenindeki sınırların kasılmasının çözülmesi yetkili andır.

1925 yılının 18 Ocak'ta doğan Gilles Deleuze'un çağımızın en büyük filozoflarından biri olarak sağlıklı bir yaşamı sakatlıklar, hastalıklar, üzücü anlar içinde olsa da hep sürdürdüğünü ve dirimsellik düşüncesini yaydığını unutmayacağız. Ancak, intiharını yalnızlık içinde düşünen bir birey olmaktan çok, Guattari ile her zaman söylemiş oldukları gibi "hepimiz çokluklarız" olarak algılamak gerektiği düşünülebilir. Bu aynı zamanda 68 olaylarının da bir sloganıdır: "Hepimiz Alman Yahudisiyiz".

Lise Carnot'da okuyan, 1944-1948 yıllarında Sorbonne üniversitesinde felsefe okuyan Deleuze 1948-57 yılları arasında Amiens, Orleans ve Louis-Grand liselerinde felsefe profesörü olarak dersler verdi.

1962 yılında Michel Foucault ile tanıştı. 1963-69 yıllarında, Lyon'da dersler verdi. 1969'dan 1988'e kadar Paris VIII'de seminerlerini sürdürdü.

Felsefenin yaşam ile olan ilişkisini belirgin kılan, dirimselliği bir hayat görüşü olarak kabul eden Gilles Deleuze, otuzdan fazla yıldır, önce Fransız felsefe dünyasında, daha sonra sosyoloji, edebiyat, resim ve sinema kitaplarıyla büyük bir saygınlık kazanarak, birçok düşünürü ve sanatçıyı etkileyen bir filozof olarak, Asya'dan Amerika'ya kadar onun düşüncelerinin takipçileri oldu. Francis Bacon'dan Godard'a, Alain Resnais'den Bergson'a, Kant'tan Spinoza'ya, Nietzsche'ye, Hume'a, Kafka'ya, Melville'e kadar tüm bir sanat ve felsefe dünyasını yatay geçişli olarak kateden Gilles Deleuze'un özellikle Nietzsche üzerine yazdığı kitabı bir çılgır açmıştır. Fransız felsefesi Hegel'in etkisinden Nietzsche ve Heidegger eksenine doğru eğilmiştir. 1968'in analizini yaptıkları ve dünya tarihini ilgilendiren Anti-Oidipus (1972) Guattari ile birlikte, Marx-Freud'un ikili işleyişine Nietzsche perspektifini katmıştır.

1988 yılında kendisiyle karşılaşmalarımız sırasında, evinde Francis Bacon'un O'nun için imzaladığı tabloların karşısında, birlikte fransızca "deterritorialisation" kavramının karşılığı olarak, uzun bir konuşma sonucunda, yersizyurtsuzlaşma kavramını bulduğumuz dönemi hatırlıyorum şimdi. Her zamanki nazik tavrı ile "size birşey ikram edemediğim için üzgünüm" diyen titrek sesini duyuyorum. En nazikleri, en etkileyicileri arasında bu fransız filozofu neslinin son kalanlarındandı. Foucault, Chatelet, Guattari vb.'dan sonra siyasi militanlığı ve düşüncesi birçok kişiyi etkileyen filozof Gilles Deleuze, filozofları kendi düşüncesindeki kavramlarla anlattı durdu. Olay ve tekillik düşünürü olarak ele alınabilen Gilles Deleuze'un düşüncesi tüm ayrışıklıklara, disiplinler-arasılığa rağmen uyum ve bütünlük oluşturmaktadır. Filozofların sözlerini direkt bir üslupla tersyüz edercesine bize taşıyarak kendi düşüncesini meydana getiren

Deleuze, başkasının sesini kendi adına konuşturan bir üslubun yaratıcısıdır. "Hepimiz bir sürüyüz, çokluğuz" bu açıdan anlam kazanmaktadır. Bu şekilde, düşünce kendi dışarı ile karşı karşıya getirilmiş olur ve yeni bir sorunu ortaya çıkarır; buradan itibaren sözceler anlam kazanmaya başlar.

Deleuze, sık sık olay ile kazayı birbirinden ayırmıştır. Arabanın bir duvara çarpması bir kazadır. Sonunda sürücü ölür. Olay ise, başka bir doğadan gelir. Hızı bir başka ölçüde kayda geçirir, yani, şeyleri iki defa hesaplamak ve değerlendirmek lazımdır: Bir ke-re sinirlerde ikincisi düşüncede. Bu bakımdan Gilles Deleuze, hızı düşüncede yakalayan bir filozof olarak olay düşünürdür. Tekil hayatını sona erdiren yaratıcı bir eylemin rahatlığıdır sanki onun intiharı. Zaman edebidir Deleuze için, ama hareket bu zamanın içinde oluşa girer. Deleuze'ün düşüncesi de zamandır

(her ne kadar coğrafyadan ve mekandan bahsetse bile). Bu anlamda, zamanın edebiliği içindedir. Hareketini tamamlamış bir eylemin hızının bittiği yerde düşünce edebi bir zaman içinde billurlaşır. Belki de Deleuze'ün içkin-aşkın felsefesinin birlikteliği zaman ve hareket içinde verilmiştir, sinema kitaplarının iki adı: Hareket-imge ve zaman-imge. Çağdaş sinemayı Deleuze için, zaman imge belirlemektedir. Bu nedenle mi ebedidir ve ölümsüzdür düşüncesi. Ama bu anlamda hep oluş içinde olacaktır; çünkü ona göre düşünce kalıp değildir. Zaman bedenden düşünceyi ayırır ama düşünce, Deleuze'ün düşüncesi kendi içkinliğinde zamanın içerisinde kendi maddiliğini tekrar bulacaktır. Belki de başka formlarda. Bu sürekli bir parçalanma ve birleşme süreçleri olacaktır. Belki de Deleuze, buna yaratma süreçleri derdi...

TOPLUMSAL DEĞİŞME ve TÜRK SINEMASI

GÜLSEREN GÜÇHAN/İMGE YAY./KASIM 1992

CEM BAĞLAR
MSÜ Sosyoloji Bölümü 3

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nde Öğretim üyesi olan Güçhan, Türkiye'de sinema üzerine yapılan bilimsel araştırmaların sayıca çok az olduğunu söylemektedir. Sinema, toplumsal yaşamın bir aynasıdır; fakat Türkiye'de yapılan çalışmaların sayıca az oluşunun araştırmacıların dikkatini çekmediği de aşıkardır. Güçhan bu kitabında Türk Sineması ve İç Göç üzerine yaptığı çalışmalarını toplamıştır.

Kitabında, 1960'lı yıllardan başlayarak 1985'e kadar geçen süre içerisinde iç göç ve bu iç göçün yarattığı kültürel değişmelerin, Türk Sineması'ndaki yansımalarını incelemiştir. Bu araştırmada 1960'dan başlayarak 1985'e kadar, köyden kente göçü konu edinen filmlerin içerikleri, toplumsal ve kültürel değişmeyi yansıtmaları açısından çözümlemiş ve bu filmler aracılığı ile, Türk toplumunun iç göç olgusuna bakışındaki değişmeler irdelenmiştir. Ve toplumsal değişiminin Türk Sineması'nda ne ölçüde yansıtıldığı tartışılmıştır.

Güçhan bu kitabında, "Bitmeyen Yol" (1965, Duygu Sağıroğlu) ve "Bir Avuç Cennet" (1985, Muammer Özer) adlı filmler arasında geçen dönemde, kente göç edenlerin sosyo-ekonomik durumlarındaki değişimleri ele almıştır. Köyden kente göçün nedenlerini ve bu nedenlerdeki değişimleri ayrı bir başlık altında toplamıştır. Kente göç eden insanın, kentte karşılaştığı toplumsal sorunları

(Sınıfsal sorunlar, iş sorunları, yaşama alanları ve kentsel mekanlarla ilişkileri) incelediği filmler üzerinden yorumlamıştır. Göç eden insanların, toplumsal ilişkilerindeki değişimleri, yaşam biçimindeki değişimleri de Güçhan ayrı birer başlık altında top-

lar.

Araştırmacı yapının ilk bölümünde toplumsal değişme ve toplumsal değişimin boyutları hakkında bize bilgi verir. Toplumsal değişimin boyutları içerisinde, Türkiye'de kentleşme ve iç göçün nedenleri ile sonuçları üzerinde durmaktadır. Türkiye'de kentleşmenin, 1950'lerden bu yana artmasının sebebi olarak; sanayi ve hizmet sektörlerindeki (sağlık, ticaret, ulaşım, haberleşme vb...) gelişiminin sonucu olan bir kentleşme olmadığını, tersine kırsal kesimdeki yapısal bozuklukların neden olduğu, nüfusu köylerden kente çekici bir tarzda, sağlıklı bir kentleşmenin olduğunu vurgulamaktadır.

"Sinema ve toplum" başlığı altında topladığı ikinci bölümde ise Güçhan, sinemanın bir kitle iletişim aracı olması ve de ele alınan olguların topluma yansıtılması konusunda düşüncelerini betimlemiştir. Ayrıca filmlerin toplumsal içeriği ve toplumsal ilişkiler arasında da bir bağ kurarak, toplumsal değişimin, filmlerin içerikleriyle paralel giden görüntüsünü bize vermektedir.

"Kente göç eden insanın Türk Sineması'nda değişen profili" başlığı altında oluşan üçüncü bölümde ise araştırmacı, pek çok film içerisinde toplumsal değişime ve göç olgusuna ışık tutan altı filmi seçmiştir. Bu filmler; "Gurbet Kuşları" (1964- Halit Refig), "Bitmeyen Yol" (1965-Duygu Sağıroğlu), "Düğün" (1973- Ö. Lutfü Akad), "Sultan" (1978-Kartal Tibet), "At" (1983-Ali Özgentürk), "Bir Avuç Cennet" (1985-Muammer Özer). Köyden kente göçü ve göçün sonucu insanların sosyo-ekonomik durumlarındaki değişimleri ele almaktadır.

Bu filmlerden "Gurbet Kuşları" Türk

sinemasında göç edenlerin sorunlarına ilk kez yer veren, iç göç sorununu toplumsal boyutlarıyla irdelenen ilk filmidir.

Kartal Tibet'in yönettiği "Sultan" (1978) adlı filmi inceleyen Güçhan, bu filmde kentleşmenin getirdiği bir olguyu-gecekondulaşmayı- gecekondu halkının yaşadığı sorunları ele almıştır. Gecekondu halkının kırsal yöre alışkanlıklarını devam ettirdiği üzerinde durmaktadır.

Güçhan yapının son bölümünde, iç göç sonucu oluşan toplumsal ve kültürel değişmelerin 1960-1985 yılları arasında Türk Sineması'ndaki yansımalarını maddeler haline getirmiştir. Bu dönemde yapılan iç göçler sonucu, kente göç edenlerin sosyo-ekonomik durumlarında bir değişiklik olmamıştır. Kente göç eden insanların kentte karşılaştıkları sorunların niteliği (Bu sorunlar göç eden insanları yaşam alanlarında ve kentsel mekanlarla ilişkilerinde açıkça gözlenmektedir.), çevreye uyum sorunlarında bir değişiklik göze çarpmaktadır.

Güçhan'ın bu araştırması, toplumsal değişimin ve Türk toplumunun kültür yapısının sinemaya yansımaları bakımından da önemlidir.

Bu araştırma köyden kente göçü konu edinen filmlerin içeriklerinin çözümlemesiyle toplumsal yaşam ve sinema arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Güçhan, kitabının son bölümünde yer alan şu cümleyle de sinema üzerine araştırmacıların, eleştirmenlerin ilgisini de beklemektedir. "Türk Sineması, izlenmeye ve çözümlemeye değer bir araç olarak araştırmacıların ilgisini çekmelidir."

INSAN, TOPLUM, BİLİM

(4.ULUSAL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ BİLDİRİLER)

DERLEYEN: KUVVET LORDOĞLU
KAVRAM YAYINLARI / EYLÜL 1996

1995 yılında yapılan 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirilerin büyük bir bölümünün derlendiği İnsan, Toplum, Bilim kitabı, Kavram Yayınları'ndan çıktı. Marmara Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Kuvvet Lordoğlu'nun derlemesi ni yaptığı bu çalışma özellikle akademi çevrelerinde hazırlanan çalışmaların daha geniş kitlelere yayılması için oldukça sevindirici. Kitabın arka kapığında yazıldığı gibi, "Türkiye'de çok yankı getirmeyen, ama sonraki yıllarda, pek çok şeyi belirleyen top-

lantılar, kongreler yapılır. Bunlardan biri de 1995'de yapılan 4. Sosyal Bilimler Kongresi'dir. Kongreye sunulan bildirilerden yayınlanmasının yararlı olacağı düşünülenlerin oluşturduğu İnsan, Toplum, Bilim popülerleşmemiş ve anonimleşmemiş çok önemli bir çabanın ürünlerini kullanıma sunmaktadır." Kitabın içeriğinde çeşitli konular değişik başlıklar altında bölümlendirilmiştir.

- 1- ÜRETİM ORGANİZASYONLARI VE EMEK
- 2- BİLİM, FELSEFE, ETİK

BAKİ GÜL MSÜ Sosyoloji Bölümü 3

- 3- EĞİTİM, BİLİM, KÜLTÜR POLİTİKALARI
- 4- TOPLUMSAL KURAMLAR, YÖNTEM VE ÇEVRE
- 5- ANTROPOLOJİ
- 6- ÇEŞİTLİ DISİPLİNLERİN EĞİTİM VE ARAŞTIRMA SORUNLARI
- 7- KADIN ARAŞTIRMALARI, KAP-SAM, YÖNTEM VE SİYASET
- 8- İLETİŞİM

NOT: Bu çalışma Öğretim Elemanları Sendikası Marmara Şubesi adına derlenmiş ve yayıma hazırlanmıştır.

SOSYAL BİLİMLERİ AÇIN

GULBENKIAN KOMİSYONU
METİS YAYINLARI/96

'Sosyal Bilimleri Açın' kitabı Aralık 96'da Metis yayınlarından çıktı. Farklı dallarda on bilimciyi bir araya getiren komisyonun* iki yıla yayılan çalışmalarının ürünü olan bu rapor; günümüzde sosyal bilimlerin nasıl anlaşıldığını, sosyal bilimlerin içerisindeki tartışmaların neler olduğunu ve en önemlisi ise günümüzde nasıl yorumlanabileceğine ilişkin tartışmaları ortaya koyuyor: "Bilginin sosyal olarak kurulmuş olması gerçeği, daha geçerli bilgiye ulaşmanın da ancak sosyal olarak mümkün olması anlamına gelir. Bilginin sosyal temelleri olduğunu kabul etmek, nesnellik kavramıyla çelişkili değildir. Tam tersine, biz geçmişteki uygulamalara yönelik eleştirileri değerlendirerek ve hakikaten daha çoğulcu ve evrenselci yapılar kurarak yapılacak bir yeniden yapılandır-

manın, sosyal bilimlerin nesnellliğini arttırabileceğine inanıyoruz.

Bu raporda üç şeyi göstermeye çalıştık. Birincisi, bir bilgi biçimi olarak sosyal bilimin nasıl tarihsel olarak oluştuğu ve neden, 18. yy sonunda 1945'e uzanan süreçte, görece standart bir dizi disipline ayrıştırdı. İkincisi, 1945'ten bu yana dünya genelinde meydana gelen gelişmelerin bu entelektüel işbölümüyle ilgili ne gibi sorular sorulmasına yol açtığı ve böylece bir önceki dönemde yerli yerine oturtulan örgütlenme yapısını yeniden tartışma gündemine getirdi. Üçüncüsü de, son yıllarda çok tartışılan bir dizi temel entelektüel soruyu açmıyarak, 'şimdi nasıl bir sosyal bilim?' sorusuna cevap oluşturmakta daha ileri gidebilmek için bize optimal görünen bir tavır belirlemektedir.

Sonuçta, sosyal bilimlerin bu tarihin ve yakın dönem tartışmalarının ışığında yeniden yapılandırılmasını tartışmak istiyoruz. Önerilebileceğimiz basit, açık seçik formüllerimiz yok; sadece bize doğru yönde ilerlememize yardımcı olacaktı gibi görünen bir kaç tartışmaya açık önerimiz var. Kuşkusuz doğru yönde adım atmaya sağlayacak başka çözümler de vardır ve başkalarını böyle öneriler geliştirmeye çağırıyoruz. Bizce her şeyden önemlisi, bir kez daha tekrarlayalım, sorunun temelinde yatan meseleleri acilen ve açık seçik ortaya koyarak akıl sınırları içinde tartışabilmektir." Günümüz Türkiye'si'nde bilime, özellikle sosyal bilime devletin üniversitelerinde verilen önem malum. Çok zor koşullarda araştırmalarını yapmaya çalışan 'bilim insanlarının' böyle bir

tartışmaya girmesi bizim için de oldukça önemli. Sosyal bilimlerin evrenselliğinin ve günümüzdeki anlamını sorgulanmaya başlanması oldukça önemli bir gelişme. Özellikle sistemi yeniden üretmeye çalışan ve sistemin muşruluğunu sağlamaya çalışan sosyal bilimler üzerindeki bu anlamsız hegemonyanın kırılması için kaçınılmaması gereken bir fir-

sat olarak düşünmeliyiz. Bu yüzden 'Sosyal Bilimleri Açın' kitabı bizde de böyle bir tartışmanın doğabilmesi için oldukça önemlidir.

**Bu komisyonun merkezi Lizbon'da bulunup Fundaço Colouste Gulbenkian tarafından kurulmuştur.*

'Gulbenkian Komisyonu

SOSYOLOJİLER DEĞİL SOSYOLOJİ

KADİR CANGIZBAY

ÖTEKİ YAYINEVİ / ARALIK 1996

Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olan Kadir Cangızbay "Sosyolojiler Değil Sosyoloji" adlı kitabı Aralık 96'da Öteki Yayınevi'nden çıktı. Sosyolojiler Değil Sosyoloji, artık herşeyin sosyolojisi var denilen zamanda Sosyolojinin anlamını ve nasıl yorumlandığına ilişkin düşünceleri var. Kadir Cangızbay'ın kitabında da belirttiği gibi "Artık herşeyin sosyolojisi var siyaset sosyolojisi, spor, aile, köy, ya da tıp ve benzeri. Oysa bilimler, neyi değil nasıl ele aldıklarına göre birbirlerinden farklılaşırlar. Dolayısıyla da şu sosyolojisi bu sosyolojisi olmaz buna karşılık, beşiri belirlenmişlik taşıdığı ölçüde herşeyin sosyolojisi yapılır; yani herşey sosyolojik açıdan ele alınabilir ve tabi bunun içinde önce "bir sosyolojinin bulunuyor olması gerekir, yoksa herbir şeye göre ayrı ayrı sosyolojilerin değil. Zira sosyoloji şunun bunun değil "toplumsal'ın bilimi, beşeri varlık alanında yer alan herşey ise en azından bu güne kadar görüldüğü kadarıyla mutlaka ve mutlaka toplumsaldır. İşte bizim bu kitapta yaptığımızda, sosyolojinin toplumsal gerekliliğin hangi nokta veya alanını ele alıyor oluyorsa, her durumda her defasında mutlaka ve mutlaka dikkate

alınması gereken hususların ortaya koyup vurgulama ve niye böyle yapılması gerektiğini temellendirmek oldu" diyor. Cangızbay, sosyolojiyi günümüzde egemen güçlerin konformistleştirici ideolojisi tarafından kullanıldığını söylüyor. "Böyle bir konformizm içinde sosyoloji, ister istemez toplumu ve tarihi var eden insan çabasının öznesi durumundaki gerçek kollektif birimlerin birbirlerine indirgenmezlikleride görmezden gelecektirki, bu görmezden gelme ölçüsünde sosyolojiden de geriye kala kala, herbiri nedimli toplumu türdeş bireyler esasına atomize edip toplumsal varlığın belirlenişini teknik bir sorun oluş gibi gösterebilirse, aynı ölçüde teknokratlık heveslisi ikbal perestlere sermayelik edecek olan bir sürü "toplum teorisi" (tüketim toplumu, kitle toplumu, endüstri sonrası toplum, enformasyon toplumu vb.)"

Sosyolojisini yapabilmek için önce sosyolojiyi tanımlamak gerektiğini söyleyen Kadir Cangızbay'ın "Sosyolojiler Değil Sosyoloji" isimli kitabı, üzerinde durulmaya değer bir sosyoloji çalışması.

ŞİDDET OLGUSU ve BİR FİLM

Protesto

ÖZGÜR ÖZDEMİR - HASAN ÖZDEMİR

MÜSÜ SOSYOLOJİ 2

YILDIZ TEKNİK ÜNİV.

Doğa ile etkileşim içinde bulunan insan, doğaya müdahale etme gücüne sahip olana kadar, doğayla karşıtlık içinde bulunmuştur. Bu karşıtlık ilişkisinde insan doğa karşısında güçsüzdür. Süreç içerisinde insan doğayı kavrama bilgisine ulaşmaya başladıkça, doğa ile etkileşimde

Önce basit araç ve gereçleri kullanmış, giderek daha gelişkin araçları bulmuş ve doğaya yavaş yavaş egemen olmaya başlamıştır. Şiddet bu noktada en son başvurulan araçtır çünkü insanın üretici güç olmasının getirdiği bir değeri vardır. Doğaya egemen olmada kullanılan araçlar geliştikçe, savaşı daha sık yaşayan insan toplulukları, karşıt gruptaki insanları öldürmekten, köle olarak kullanmayı öğrenmişlerdir,

Özel mülkiyetin doğuşu ve sınıflı toplumlarda devlet egemenlerin bir baskı aygıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Egemenler iktidarlarını sürdürmek için kendi iradelerini ezilenler üzerine dayatarak, onları hayatın öznesi olmaktan çıkarıp, edilgenleştirmişlerdir. Ezilenlerin gözünde de iktidarlarının meşru olduğu yanılsamasını yaratacak araçları geliştirmişlerdir. (Köle, efendisini savaşta esir alınıp canını bağışlayan birisi olarak görmekteydi.)

Efendi-köle ilişkisindeki farklılaşma toplumsal yaşam pratiğinde de (giyim, mekan vb.) yansımaları bulmaktadır. Modern döneme yaklaştıkça bu ilişkide efendinin yüklediği rolün kişisel olmaktan çıkıp, toplumsal sistemlerin yarattığı kurumlar üzerine yüklendiği görülmektedir.

Bilimdeki ilerlemeyle beraber, ticaretin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasında ticaret burjuvazisi şiddeti önemli bir araç olarak kullanmıştır. Dünya ticaretinin gelişmesi ile beraber, belirli bir sermaye birikimi elde eden üç batılı ülkede (Fransa, İngiltere, Hollanda) çağdaş kapitalizmin ideolojik kurumlarının oluştuğu gözlemlenmiştir. Ekonomik ilişkiler toplumsal hayatta belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır.

Ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçişte ve aydınlanma günlerinden beri insanın gelişmesinde öncülük eden burjuvazinin egemen sınıf durumuna gelmesiyle birlikte o zamana kadarki toplumlarda görülen şiddet biçimlerinin yanına yepyeni şiddet biçimleri de ortaya çıkmıştır.

Foucault'a göre, 19.yy'a kadar ciddi her ceza, bir işkence şiddete dayanan bir bedensel cezalandırma içermiştir. Bu cezalandırmanın yasal işlevi de vardır. "İşkencenin 'aşırılıklarında' tüm bir iktidar ekonomisi" gizlidir.

Klasik çağda 17.yy'ın ortasından 18.yy'ın sonuna kadar uzanan zaman diliminde yasaya karşı işlenen suçlar, iktidara karşı işlendiği varsayılarak ağır yaptırımlara hedef olmuştur. Bütün bunlara karşı hukuk fikrinin gelişmesiyle beraber şiddetin gizlenmesi yoluna gidilmiştir. Bireyler artık ıslah edilme yoluyla sisteme eklenmeye çalışılmıştır (Hapishane). İnsan bedeni ve emeğinin üretime katılması için bireyler aileye, okula, orduya, cinselliğe, fabrikalara vb. yayılan iktidar ağları tarafından kuşatılmışlardır. Bireyler bu kuşatmanın sonucu olarak sistemin onlara dayattığı normları benimseyerek sistemin yeniden kendini üretmesinde rol almışlardır (Sistemin rasyonelleşmesi, insanların irrasyonelleşmesi.).

Bu tükenişten en çok etkilenenler "sınıfsız boşgezenler" veya "kent lümpenleri" denilen kitlelerdir. Bu tükenmenin sonucu olarak gerçekliği kavrayamayan bu kitle kendi yaşamlarını tehdit eden iktidar ilişkilerini çözümleyememektedirler. Bundan dolayı oluşan yanlış bilinç sonucu devamlı tüketime güdülenen bireyler kendine ve topluma yabancılaşmaktadır.

Sistem karşısında güçsüzleşmesinin ve hiçleştirilmesinin ezikliğini yaşayan kitleselleştirilmiş bu insanlar medyadaki şiddet gösterimlerinin gönüllü tüketicisi olmaktadır. Bunun sonucunda bu insanlar başkaları tarafından şiddet uygulamalarının da, başkaları tarafından kendilerine uygulanan şiddeti de meşru görmektedirler. Bu insanların toplumsal gerçeklik karşısında duydukları nefret, çeşitli doyumsuzluklar, açık ve gizli işsizlik belirli bir noktaya geldiği zaman şiddet dışa vurulmaktadır. Aslında bu modern kitle toplumu insanın birey olmaktan alıkonulup egemen kültürün içindeki kişi kimliği ile yaşarken duyduğu örselenmişliği, öfkelerini dışa vurması için ona sistemin gözetimi altında sunulan yapay negativite ortamlarıdır. Bu bağlamda kentler birbirinden yalıtılmış ve habersiz yaşayan sınıfların kendi aidiyetlerine uygun mekanların oluşumuna ortam hazırlamıştır.

Bu farklılıkların doğurduğu bir mekan olarak varoş olgusuna değinen protesto filmi bu gerçekliğe nesnel bir yaklaşımla bakmaktadır.

PROTESTO: Üç varoş gencinin bir günlük yaşamlarına tanıklık eden film, arkadaşlarının bir gösteri sırasında polis tarafından yaralanması ile başlıyor. Sistem tarafından yoksul ve göçmen oldukları için potansiyel suçlu olarak görülen gençler, bu olaydan sonra ellerine geçirdikleri silahla ne yapıp yapmayacaklarına karar verme noktasında bir iç hesaplaşma yaşamaya başlıyorlar. Egemenlerin kolluk güçlerine karşı şiddet uygulayıp uygulamama konusunda kararsızdılar. Sisteme duydukları öfkeyi nereye yönelteceklerini bilemeyen bu üç genç bütün ötekilere karşı vandalca bir şiddet içine sürüklenmektedirler. Girdikleri resim sergisini dağıtmaları ve oradakilere hepiniz çirkinsiniz diye bağırma- ları, Paris'in göbeğinde reklam panosuna yazılan "Dünya bizimdir" sözünü "Dünya sizindir" diye değiştirmeleri onların içindeki nefretin dışa vurumu olarak perdeye yansımaktadır. Burjuva yaşamının kurumsallaşmasının simgesi olan kentler bu çelişkilerin doğurduğu şiddete tanık olmaktadır. Bu şiddetin aktörleri olan kent lümpenleri, burjuvazi tarafından çeşitli yöntemlerle sisteme uyumlandırılmaya çalışılmaktadırlar. Mesela; İtalya'da şiddet eylemlerinde bulunan gençlere karşı savaşım yürüten güvenlik örgütlerinin sorumlularından General Capuzzo şöyle diyor: "Demokrasi'yi reddeden gençler vardır. Bu kişiler sistem tarafından yeniden kazanılabilir. Kazanılmalıdırlar da. Bu zor ya da şiddetle değil bir yeni kültür modelinin yaratılmasıyla başarılabilir." İşte Capuzzo'nun belirttiği bu model, özellikle kent lümpenleri üzerinde başarıyla uygulanıyor. Bu model de popüler kültürün ta kendisidir. Bunun sonucu olarak da bu kitleler baskıcı siyasal iktidarların taraftarları olmaktadır.

Yaşanılan bütün gerçeklikleri, kapitalist toplum düzeninin açmazlarını bir belgesel tadında veren film, final sahnesinde çözümsüzlük içinde çırpınan siyasal iktidarları birşeyler yapmaya çağırıyor. Bu çağrıya kulak veren Juppe hükümeti filmi bakanlar kurulu toplantısında izliyor. Fakat bütün sosyal kurumları tasfiye eden kapitalist sistemin insanlara sunacağı bir reçete yoktur. Kısaca kapitalist toplumda hiçbirşey yolunda gitmemektedir. Ve kapitalist toplumun zemine çakılacağı an gün be gün yaklaşmaktadır.

PLAN: Künyesi, kent ve varoş kavramının işlevi, ortak noktaları (bu üç gencin), kişi profilleri, yaşadıklarından örnekler, çözümlemeler.

50. kattan düşerken her katta şimdilik herşey yolunda diya tekrarlayan bir adamın hikayesi üzerine oturuyor film. Yaşamları karartılmış, tekdüzeleştirilmiş insanları, kentlerin karanlık mekanlarını, siyah-beyaz'ın bütün kıskırtıcılığıyla anlatan film, gerçekliği nesnel bir yaklaşımla perdeye yansıtıyor.

1993'te 17 yaşında Zaireli, Makama adlı bir genç Paris'te, bir polis karakolunda gözaltındayken öldürülür. Kassovitz, bu olaydan etkilenerek kamerasını dışlanmışların arasında dolaştırıyor. Film Paris'ten 20 mil uzakta, banliyöde, tipik bir Fransız varoşu olan Mugu-

ets'te çekiliyor.

Paris'te bir gösteri sırasında polisle çatışan Abdil adlı bir gencin yaralanmasıyla başlayan film, bu gencin üç arkadaşının bir günlük yaşamlarından saat saat kesitler vererek sürüyor. Biri yahudi biri zenci, diğeri müslüman Cezayirli bir genç. Dil, din ve milliyetleri ayrı olmasına karşın göçmen, yoksul ve dışlanmışlıklarıyla aynı kaderi paylaşıyorlar. Bu üç gençten en nefret dolu olanı Vinz bulduğu silahla, eğer Abdil ölürse onun intikamını almayı planlamaktadır. Polis öldürmenin hiçbir işe yaramayacağını düşünen zenci Hubert'le Vinz arasında film boyunca bir gerilim cereyan etmektedir. Bu iki gencin arasını bulmaya çalışan Cezayirli Said'le beraber bu üç genç öfkelerini nereye boşaltacaklarını bilememenin verdiği belirsizlikle vandalca bir şiddet içine sürüklenmektedirler. Girdikleri resim sergisini dağıtmaları ve oradakilere hepiniz çirkinsiniz diye bağırma- ları bunun en çarpıcı örneğidir.

Kapitalizmin çelişkilerinin en yoğun olarak yaşandığı, burjuva kent yaşamında dışlanan insanların yaşadığı varoşlardan yükselen şiddete sahne olmakta. Bu şiddetin baş aktörleri olan "sınıfsız boşgezenler" veya "kent lümpenleri", toplumsal gerçeklik karşısında duydukları nefret, çeşitli olumsuzluklar, açık ve gizli işsizlik belirli bir noktaya geldiğinde şiddete baş vurmaktadırlar. Bu şiddet de kendine ve topluma yabancılaşmanın bir göstergesidir. İktidar ilişkilerini kavrayamayan bu gençler, yanlış bilinç sonucu devamlı tüketime güdülenmektedirler. Esrar kullanmaları bunun en çarpıcı örneğidir. Tüketime güdülenen bu insanlar üzerinden sistem kendini yeniden üretme olanağı bulmaktadır. Kendi ait oldukları dünyanın dışına çıktıkları zaman bu dünyanın onlara ait olmadığı gerçeği ile yüzleşen gençler; "Dünya bizimdir" yazılı reklam panosunu "Dünya sizindir" şeklinde değiştirerek tepkilerini dışa vuruyorlar. Yabancı oldukları bu dünyada da varoşlarda olduğu gibi sistemin baskı kurumlarından olan polisi yine karşılarında buluyorlar. Polis işkencesi sırasında da bu dünyada onlara yer olmadığı polisin ağzından bütün çıplaklığıyla ekrana yansıyor.

Yaşanılan bütün gerçeklikleri kapitalist toplum düzeninin açmazlarını bir belgesel tadında veren film, insanlara bir çözüm sunamayan kapitalist sistemin tüm çelişkilerini en alttakilerinin çılgılığıyla beyaz perdeye taşıyor. Filmin başında anlatılan hikaye filmin sonunda birbirini yok eden iki öznenin (Hubert ve polis) sahnesinde tam bir çözümsüzlükle bitiyor. Yönetmen bu nokta da artık birilerinin birşeyler yapması gerektiğine işaret ediyor. Hızla zemine doğru giden toplumda artık birilerinin birşeyler yapması çağrısında bulunuyor. Çünkü önemli olan düşünüş değil inıştır. Bu çağrıda Fransız hükümetinde filmin izlenerek çeşitli kararlar alınmasıyla yankısını buluyor. Fakat kapitalist sistemin insanlara yeni bir seçenek sunamamanın verdiği çelişkinin öfke, nefret ve umutsuzluk patlamasının dışa vurumu olan şiddetle yaşamaktadır. Çünkü bu toplumda hiçbirşey yolunda gitmemekte ve sistem kendini yeniden üretme araçlarından yoksun kalmaktadır. Sistemin sonu her geçen gün yaklaşmaktadır.